

Lacafaca

Összevont lapszámmal próbáljuk magunkat ismét utolérni. Másfél esztendeje folyik a kötélhúzás, hogy a román Művelődés- és Egyházügyi Minisztérium az alárendeltségébe tartozó közintézmények, köztük az 1997-ben önálló jogi személyiséget kapott Művelődés Szerkesztősége, a decentralizáció jegyében a megyei és városi önkormányzatok irányítása alá kerüljenek. Ideje is volt, hiszen negyedik esztendeje a minisztérium egyáltalán nem járult hozzá a név szerint alárendeltségébe tartozó lapok költségvetéséhez, megelégedett a formális negyedévi pénzügyi beszámolóval, ami inkább csak arra volt jó, hogy igazoljuk: még élünk.

Lapok hosszabb-rövidebb ideig szüneteltették megjelenésüket (például a hasonló helyzetben levő kolozsvári román laptársunk, a Tribuna – nekik végül sikerült a nyugodtabb vizeket jelentő megyei tanácsi költségvetésbe bekerülni), vagy aminek eredményeképpen például A Hét a virtuális mezőkre vándorolt, mi pedig pályázatról pályázatra bukácsolva, a megszűnés Damoklész-kardjával a fejünk felett éltünk tovább. Végre 2007 októberében Kerekes Sándor, volt megyei alelnök közbenjárására és javaslatára megszületett a határozat: hajlandó a tanács támogatni a Művelődést, ha a minisztériumtól megkapjuk az elbocsátó szép üzenetet.

Hiába volt a számtalan személyes és telefonos, villámposztás sürgetés, államtitkári, majd miniszteri tanácsosi (Demeter Attila) hátszél, csak nem született meg a minisztérium alá tartozó közintézmények jogállását szabályozó sürgősségi rendelet. Esztendő elteltével, immár a helyhatósági választások után a tanács megismételte befogadó szándékát (köszönhetően nem kis mértékben az új tanácsi alelnök: Fekete Emőke támogatásának). Végül 2008 karácsonya és szilvesztere hetében megszületett a rendelet, amely szerint január 1-től a Művelődés a Kolozs megyei Tanács támogató szárnyai alá vonulhat a biztonságos megjelenés reményében. Immár harmadik költségtervet dolgoztuk ki, a szép ígéretekben bízva próbáltuk újjászervezni a szerkesztőséget. Aztán nem egészen egy hét múlva várakozó állápontra helyezkedett a minisztérium, várták a rendelet módosítását szabályozó rendeletet, amely március végére csak megszületett, immár a második irodai tűzve ki az átadás-átvétel időpontját. Természetesen lefaragva az első negyedévi járandóságot.

Am ekkor kiderült, hogy a lapot fél évtizede semmivel sem támogató minisztérium nem tud elengedni kötelékeiből, mert a semmit átadni-átvenni, valamiféleképpen adminisztrálni hivatalnokpróbáló feladat a munkához amúgy sem szokott irodai dolgozók számára. Megkezdődött a packázás: az egyik osztály vezetője úgy tudta, hogy a jegyzőkönyvet a két érdekelt fél, a szerkesztőség és a tanács kell hogy aláírja, a másik igazgató úgy tudta, mert úgy értelmezte a rendeletet, hogy a tanács és a minisztérium az illetékes, így hát egyik sem lépett. Végül egy kellő bifanyelven fogalmazó jegyzőkönyvet szerkesztettünk az érintettek nevének, beosztásuknak felsorolásával, s a tribunas

kolléga bukaresti útját kihasználva eléjük került az aláírás végett. S mikor végre sikerült aláíratni a dokumentumot, akkor begyűrűzött a válsághangulat az országos vezetésbe, és elrendelték a létszámstopot. Így nem lehetett hivatalosítani a szerkesztőség munkatársainak jogviszonyát, magyarul nem tudtunk alkalmazni senkit, még azokat sem, akiket a szebb jövő reményében annakidején a Kolozsvári Művelődés Egyesület alkalmazott, hogy a pályázatokból, a gyakran erőn felül vállalt túlmunkákból kigazdálkodhassa a minimálbéreket.

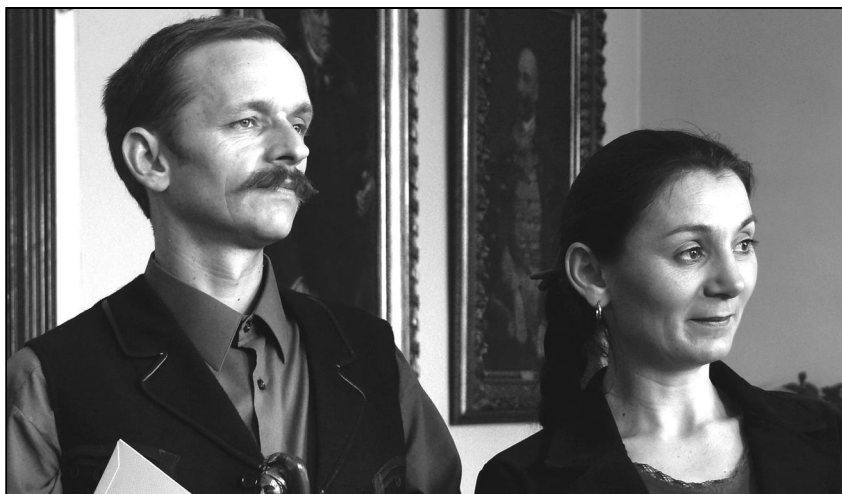
Közben újabb határozat született a teljes jószándék jegyében: a költségvetésben szereplő támogatás kevesebb, mint harmadát át fogják utalni két évnyednyi apanázként a tanács alárendeltségében megjelenő irodalmi lapnak, ők majd köthetnek civil szerződést az egyesületünkkel, ami, ha megjelent a lap, akár hozzá is juthat a többszörösen lefaragott támogatáshoz.

Ez a pillanatnyi helyzet. Tudomásul kell vennünk, hogy szertefoszlóban ismét egy álmunk. Ami arról szólt: éppen eleget adózunk ahhoz, hogy állam bácsi valamicskét visszafordítson arra a lapra, amely magyar nyelven egy bizonyos réteg sajátos kulturális igényeit próbálja kielégíteni, szervezni a hagyományos értékek eljuttatását a minél szélesebb olvasóközönségnek. Ismét be kell rendezkednünk a túlélés stratégiájára, a nadrágszíjat összebb húzva most, pünkösdi ünnepén reménykedjünk abban, hogy a nem is olyan távoli jövőben sikerül majd csendesebb vizekre kormányozni a Művelődés hajóját. Bízva a barátaink segítségével, reménykedve ellenségeink számának fogyatkozásában ajánljuk szeretettel olvasóink figyelmébe hagyományos bőséges EMKE-összeállításunkat, a Magyar Örökség-díj erdélyi kitüntetettjeit, kedves munkatársunk, Szabó Vilmos zilahi festőművész örökségét, lapunkban szintén sokszor megjelent Skultéty Csaba barátunk nem mindennapos nagy-szerű gyűjteményéről szóló híradásunkat, amelyet Sólyom László és Fiume város polgármestere ajánlott az Országos Széchényi Könyvtárban megnyílt kiállításon. Csomafáy Ferenc a kolozsvári nemzetközi színházi fesztivál fontosabb eseményeit veszi számba. S akkor még nem is szótunk a Bánság magyar vonatkozású történelmét kutató Gurzó K. Enikő sorozatának újabb darabjáról, vagy az Erdélyi Mezőség értékeinek feltárásán fáradozó Kovács J. Attila és Fenesi Annamária írásáról. Az ezeresztendős erdélyi egyházmegye egyik jelentős intézménye, a kolozsmonostori hiteleshely történetében kalauzol Sas Péter, és végül, de nem utolsón sorban a Dvoráček Ágoston nagyenyedi tehetséggon-dozó műhelyéből kiválasztott fiatal szerző tanulmányában Szabó Emília a magyar tudomány-történet Enyedhez kötődő jeles emberének, Barna Ferdinándnak életét és munkásságát ismerteti.

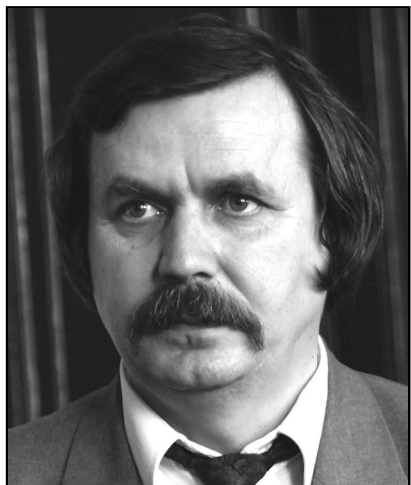
Nekik is köszönhetően bizakodunk, és megjele-nünk, amíg és ahogyan lehet.

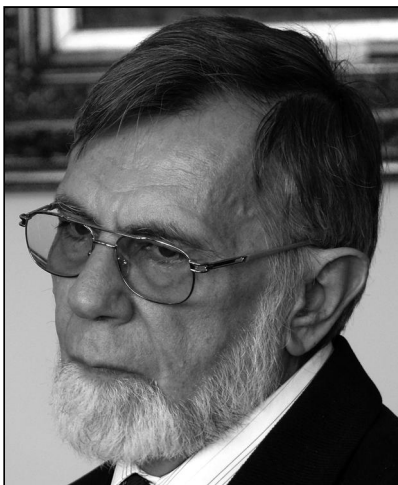
Székely Kriszta – Spectator-díj

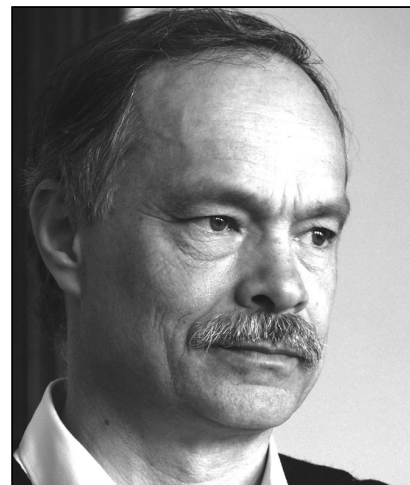
Mátéfi Csaba és Mátéfi Zita – Kacsó András-díj

Zsigmond Gyöző – Bányai János-díj

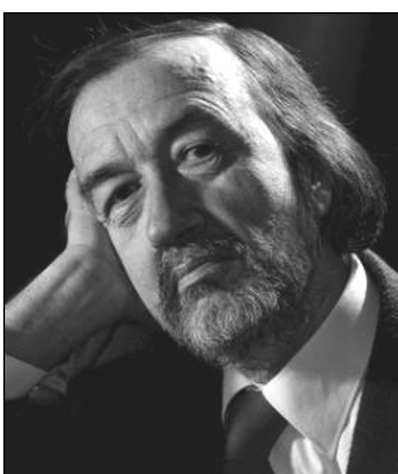
Csirák Csaba – Kún Kocsárd-díj

Haáz Sándor – Nagy István-díj

Kovács Éva – Poór Lili-díj

Mátray László – Kovács György-díj

Parászka Miklós – A Csíki Játékszín társulat vezetője – Bánffy Miklós-díj

Kubánda Olga – Szentgyörgyi István-díj

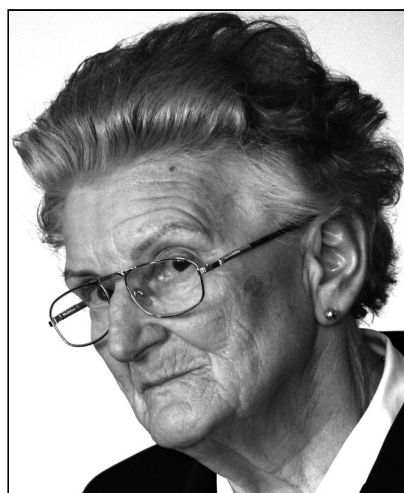
Murádin Jenő – Szolnay Sándor-díj

Király István – Mikó Imre-díj

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus – Újfalusi Gábor és Borbáth Erika vette át a Balázs Ferenc-díjat.

Bende Katalin – Monoki István-díj
A felvételeket László Miklós készítette.

Spectator-díj Székely Krisztnának értékes újságírói munkájának és higgadt politikai elemzéseinek elismeréseként,

Kacsó András-díj Mátéfi Csabának és Mátéfi Zitának az erdélyi magyar néptánckultúránk megőrzése és minőségi művelése érdekében előadói, oktatói, együttes-vezetői tevékenységükért,

Bányai János-díj Zsigmond Győzőnek a romániai magyar egyetemi oktatás szervezéséért, magyar tudományosságunk külföldön való népszerűsítéséért és elismertetéséért, a romániai népi kultúránk kutatásában kifejtett tevékenységéért,

Kún Kocsárd-díj Csirák Csabának közösségünket „kiművelt emberfőkké” tevő közművelő és helytörténeti tevékenységéért,

Nagy István-díj Haáz Sándornak kiváló zenepedagógiai, karnagyai és művészetszervezői munkásságáért,

Bánffy Miklós-díj a Csíki Játékszín társulatának tíz éves sikeres színházteremtő munkásságukért,

Kovács György-díj Mátray Lászlónak a temesvári magyar színjátszás több évtizedes szolgálatáért, az

erdélyi hagyományos közösségi színházi modell működtetésében vállalt szerepéért,

Poór Lili-díj Kovács Évának a szatmári színjátszás hűséges szolgálatáért, változatos, hatásos színészetéért, beszárművelő munkásságáért,

Szentgyörgyi István-díj Kubánda Olgának az amatőr színjátszásban és a Jádó vezetőségében betöltött áldozatos tevékenységéért,

Szolnay Sándor-díj Murádin Jenőnek az erdélyi magyar vizuális kultúra kiváló ismerőjének és ismertetőjének, több évtizedes művészettörténeti kutatómunkája és művészeti írói tevékenysége elismeréseként,

Monoki István-díj Bende Katalinnak következetes és fáradhatatlan kultúrárték-mentésben, nemzedékevelésben és művelődésszervezésben kifejtett munkájáért,

Balázs Ferenc-díj a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátusnak a történelmi régiókban élő magyar közösségek versenyképességét elősegítő felnőttképzésben nyújtott támogatásáért,

gr. Mikó Imre-díj Király Istvánnak az erdélyi magyar képzőművészetet pártoló tevékenységéért.

EMKE-laudációk

MÁTRAY LÁSZLÓ. Második alkalommal ítélnék oda temesvári színművésznek Kovács György-díjat. Örömmel tölt el, hogy az EMKE Kuratóriuma a végeket sem téveszti szem elől, hiszen kultúrában, képzésben, hagyománykövetésben egyek vagyunk a földrajzi értelemben vett erdélyiekkel, amit aláhúzik az a tény is, hogy a Csiky Gergely Állami Magyar Színház jelenlegi társulatának 31 színművésze közül 29 Erdélyben vagy Partiumban született, és csak a színművészeti főiskola elvégzése után telepedett le a Bánság fővárosában.

A Nagyváradon született és nevelkedett Mátray László 1967 óta tagja a temesvári társulatnak, akkor kapcsolódott be a több etnikumú város szellemi energiákat gerjesztő és mozgósító művelődési életébe. Művészpályája a sokoldalúság jegyében alakult. Színes, változatos figurákat jelenített meg a temesvári színpadon. Pl. Freddy-t G. B. Shaw Pygmalion-jából, Udvary Pistát Bartha Lajos: Szerelem c. színművéből, Hangáét Vörösmarty Mihály: A fátyol titkaiból, Peröldy Kislaludyt Károly: A kérők c. vígjátékából, Eugénuszt Mrozek: Tangó című abszurdjából, Bubnovot Gorkij Éjjeli menedékhelyéből. Ő volt Balu A dzsungel könyvében, a postás a Tótékban, id. Schwartz a Liliomfiban, az öreg Zobár a Cigánytáborban, Oszip A revizorban, a Nádor Ödön von Horváth Férfiak nélküli falujában, Bundi bácsi Zalán Tibor Titanic vízi revüjében, Andrassy gróf A nemzet csalogányában. A folyamatos színpadi jelenlét azonban nem kötötte le teljes mértékben alkotó energiáit. Szinte pályája első éveitől kezdve rendezett: versműsorokat, vígjátékokat, drámákat, zenés műsorokat, mesejátékokat. Nem hagyatkozott azonban csak a megérzéseire vagy a rendezőktől ellesett tudásra, hanem rendezői képesítést is szerzett. Bukarestben a Ion Luca Caragiale Színház- és Filmművészeti Intézetben, 1985-ben állították ki játékmesteri oklevelét.

A színpadi játék és a rendezői munka együttese gyermekkorától izgatta. Szívesen meséli, hogy szülővárosában, Nagyváradon a Moskovits-palotában lakó gyermekekkel színjátszó csoportot szervezett. Az egyik nagyobb lakásban színházadist játszottak; kisléptékben a teljességet valósították meg. Rendezték, díszletezték az előadásokat, a ruhákat is maguk készítették, sőt belépti díjat is szedtek a ház lakóiból verbuválódott közönségtől, a következő előadás kiállítási költségeinek fedezésére. A játékszínházból megmaradt egy életre szóló beidegződés: „Mindig egész színházban gondolkodom, bármilyen szerepet játszom” – mondja.

A színházat, az elképzeltet, a vágyottat, a temesvári egyetemistákkal valósította meg. 23 évig (1972–1995) vezette a Diákház Thália színjátszó csoportját. Ott darabválasztásban nagyobb szabadságnak örvendhetett, mint a színházban. Páskándit játszottak, Molière-t, Dürenmattot, Kincses Elemért, Kocsis Istvánt, széles volt a drámairodalmi skála: a klasszikustól az abszurdig terjedt. Számos szavalóesten, olyan kortárs költők verseit is műsorukba foglalták, akik nem voltak a diktatúra kegyeltjei. Azokban az években a színjátszás több volt, mint hobbi, mint hasznos és értelmes időtöltés: összetartó, jellem- és közösségformáló erővé nemesült. Talán akkor fogalmazódott

meg benne hitvallása: „Hiszek a színjátszás és a színház emberformáló erejében és szerepében.” Közelről sem véletlen, hogy az egykori tháliások közül került ki a romániai magyar újságíró, színházi, politikai és művelődési élet több jeles személyisége szerte az országon. A temesvári Tháliához tartozni rangot jelentett, s jó hírét megőrizte a társulat elmúltában is.

A totális színház iránti igénye élt és testesült meg Mátray László egyéni előadóestjeiben is. A Férfinapló (Radnóti Miklós versei) és az Egyenes beszéd (Szilágyi Domokos költeményei) országos elismertségnek örvendtek, mércét jelentettek. Az egyenes beszédet 1979-ben országos I. díjjal tünteték ki. Robert Merle: Mesterségem a halál c. művéből készült előadása pedig országos II. díjat nyert. Emlékeztet Daniel Keyes: Virágot Algernonnak regényének színpadi változata Mátray László rendezésében és előadásában. Ezek alapozták meg hírnevét az egyéni teljesítményre épülő színpadi műfajokban. Az utóbbi években irodalmi műveltségét csillogtatja meg egy-egy téma köré gyűjtött vers és próza interpretációiban. A borbán a vigasz c. előadása Magyarhonban is sikert aratott. A legutóbbi – Az állat is ember – pedig a magyar és világirodalom állatokról szóló írásaiból vitt pódiumra néhányat. Mátray László büszke arra, hogy közel áll a természethez, szereti az állatokat, 32 éve tart skót juhászkutyákat, járja a kiállítókat (tenyésztő is volt). Szerinte sok örömmel és felelősséggel jár az állattartás, de nélkülük kevesebb, tartalmatlanabb lenne az emberek élete.

Hogy teljes képet alkossunk Mátray László színművészről el kell mondanunk azt is, hogy erős benne a pedagógusi hajlam. Voltak évek, amikor színháztörténeti előadásokat vezetett a színházban, a temesvári rádió magyar adásában gyakran tolmácsolja klasszikus és kortárs költők verseit. Egy évtized óta élményeit, életfilozófiáját könyvekben is megosztja a temesváriakkal. Nem véletlen, hogy Temes megye Pro Cultura Timisiensis-díjjal tüntette ki. Értékes és sokrétű művészi munkásságával, több évtizedes tevékenységével az EMKE Kovács György-díjra is.

BALÁZS ATTILA

KUBÁNDA OLGA. Zimankós, szeles időben, amikor az ember inkább otthon ül, megy két ember egymásba karolva az utcán. Mennek a kicsi művelődési házba. Mennek a színjátszó együttes próbájára. Mennek 25 éve... Sorba érkeznek, megfagyva, átázva a többiek is. Szabó Elvira, Csákány András, Tóth Ferenc, Berszán János, Molnár Gábor. Márkos Magdolna és Gazda László idő előtt kiszállt örökre a játékból. De beállt helyettük a csapatba egyre több tehetséges fiatal: András Sándor, Molnár Mózes, Fadgyas Egmond, Popdán Krisztina, Kádár Erzsébet, Márcus Renáta, Komis Sándor, Bene Erika, Szász Rozália. Van, aki belefárad, abbahagyja, visszajön, újrakezdi. De ők ketten egymásba karolva pontosan mindig megérkeznek: Kubánda Olga és Kubánda János.

A legszívesebben az egész csapatot ajánlanám EMKE-díjra a 25. évforduló küszöbén. Tudom, hogy ez lehetetlen, de azt is tudom, hogy ebben az órában, ezen a helyen van az erdélyi művelődési élet számos jeles képviselője, és én az alkalmat felhasználom arra, hogy jelképesen függöny elé hívjam őket, egy jel-

képes taps erejéig. Képzelnék ide tisztelt közönség egy színes, jó hangulatú, zajos komédiás csapatot. Egy talpraesett komédiás csapatot. Embertársaikat játékkal szolgálni kész csapatot.

Közülük kellett kiválasztani egyet.

Nehéz dolga volt a Romániai Magyar Amatőr Színjátszók Egyesületének, a Jádzónak, amikor a népes együttesből kijelölte Kubánda Olgát. És nehéz nekem őt úgy laudálni, hogy társait ezzel ne árnyékoljam be.

Végignézttem felsorolt szerepeit. Színésznek dicséretére válna a mennyiség is, a változatosság is. Ez kevés lenne a dicsérethez, ha nem fénylett volna fel alakításaiban a tehetség. A Kalamár György színművész rendezte Karnyóné címszerepében, a Blága Géza rendezte Móricz-darabban, a Nem élhetek muzsikaszó nélkülben Zsani néniként, a Balogh András által rendezett Sütő- meg Tomcsa-darabban játszott szerepeiben, a Nagy Attila rendezte A művész öltöztetőjében ráosztott szerepében, valamint az általam rendezett kabaré előadásokban játszott több, humorral felcsillantott emberi sorsban, a Mirandolina Egyik színésznőjében, és sorolhatnám ötletesen megalkotott szerepeit tovább. Dolgozott Krizsovánszky Szidónia színésznővel és kapott filmszerepet is.

Kitartó, szívós munka eredménye mindegyik. Türelmet, egészséget felőrlő küzdelem a rohanó idővel. Főleg akkor, ha valaki szabad idejében műveli a játékot.

És akkor igazán, ha szabadidő hiányában a szűkre szabott pihenési perceiből lopja el a játékidőt.

De ez még mindig kevés lenne ahhoz, hogy tiszta szívvel emeljem őt ki a többiek közül arra, hogy megkaphassa a Jádzó által javasolt rangos EMKE-díjat.

Amikor Kubándáékat megismertem – gyermekeik kicsik voltak. A kislányuk egy zenés előadásban székre kellett álljon, hogy felérje a szegyet, ahová egy felíratos táblát kellett felakasztania. A kislány ma a Háromszék Együttes egyik legmegbecsültebb, népszerű táncosa. A fiú egyetememet végzett művészként tervezett díszleteket előadásokhoz. Miközben a szülők egy percig sem hagyták el a színpadot, felneveltek tisztességgel két gyermeket. Közben külön-külön iskolában végezték el napi szakmai munkájukat. Kubánda Olga mindezekon kívül azok közé tartozott, akik a Jádzó adminisztratív ügyeit (pl. könyvelés) is elvégezték. És maradt ideje, türelme, ereje, hogy férjének megbízható támasza maradjon. Talán ennyi érdem elég is lehetne a dicsérethez. De jók a többiek is.

Aztán meghallottam, hogy amikor megtudta, hogy EMKE-díjra jelölik, azt mondta, hogy azt más is megérdemelné. Ez a mondat győzött meg igazán. Az alázat! A tehetség alázat nélkül üres és értéktelen. Önző magatartáshoz vezet, mulandó sikerhajhászshoz. A másik iránti tisztelet jegyében felhasznált tehetség, az alázattal való szolgálata a másik embernek, a másik értékeinek az elismerése, ha kell a saját siker rovására is – erkölcsi tett. Szeretet, amelyben felfénylik a tehetség igazi értéke.

Tiszta lelkiismerettel ajánlom Kubánda Olgát az értékekre mindig érzékenyen figyelő, azt jutalmazni tudó EMKE figyelmébe.

Gyakran állítanak meg az utcán, és gyakran kérdezik meg, hogy mikor mehetnek a Dulányi Aladár hegedűművész igazgatta Városi Művelődési Ház

színjátszó együttesének előadására. Szeretik őket az emberek. Csapatuk a városnak derűs, jó hangulatot ajándékoz immár 25 esztendeje.

Az erdélyi színjátszás kiváló színésze, a tragikus körülmények között elhunyt Visky Árpád halála előtt néhány héttel írt nekem emlékebe egy pár sort. Van ott egy mondat: „Több igényességet várok tőled a művészet restaurációjához. Olyant, amilyent fiatal korunkban megálmodtunk.” Kubándáék csapata a Visky Árpád nevét vette fel. Én egyebet nem tehettem és tehetek velük, mint azt, hogy volt pályatársam végrendeletét próbálom végrehajtani.

Abban a reményben fogalmaztam meg gondolatimat, hogy Kubánda Olga a megérdemelt díjat úgy tekinti, mint egy gyönyörű játékszolgálat elismerését, melyet csak együtt megélve, egyet akarva társakkal lehet elérni.

Erdélyi sors. Jövőt építő sorsok. Felfénylő értékek. Külön-külön is. Együtt is.

LÁSZLÓ KÁROLY

CSÍKI JÁTEKSZÍN. Csíkszeredának tíz éve van hivatalos színháza. A Csíki Játékszín létrejöttével természetes és előremutató módon hárult el az erdélyi magyar művelődéstörténet egyik szervi hibája, nevezetesen az, hogy mindazidáig pont ott nem működött színház a Székelyföld szívében, ahol a legnépesebb közönségbázisra lehetett számítani.

A csíkszeredai színház az indulás pillanatában felmérte lehetőségeit és pontosan kijelölte a maga feladatát. Számot vetett azzal, hogy egy negyvenezer lakosú kisváros csak úgy töltheti be a kulturális centrum feladatát, ha modern, finanszírozható és egyben a művelődés szempontjából nagy hatékonyságú intézményeket működtet. Ilyen értelemben a Csíki Játékszín maga kísérlet a hagyományos színházintézmény-modell újragondolására, megreformálására. És megelégedéssel tegyük hozzá: sikeres kísérlet!

A fennhatóság és a működőképesség nem öncél. Egy színházintézmény akkor él és akkor fejlődik, ha világos és érvényes célokat fogalmaz meg és teljesít. A Csíki Játékszín mindenekelőtt a város színháza. Műfajilag változatos műsorkínálatot biztosít, bérletrendszert működtet minden nézői korosztály számára. Tíz év alatt már egy új generáció nevelkedhetett fel úgy, hogy életéhez kisgyerek korától hozzátartozik a színházba járás. Fontos törekvése színházunknak a rendszeres vidéki jelenlét. A Csíki Játékszín fáradtságot nem ismerő munkája következtében színházi élet van Csíkközmáson, Csíkmadarason, Csíkszentdomokoson, Szentegyházán, Gyergyócsomafalván, Gyergyóremetén, Gyergyóditróban, Kászonaltizen. A folyamatos színházi jelenlét nagyban hozzájárult a kulturális igények gerjesztéséhez. Az említett településeken egymás után újultak meg a művelődési otthonok és váltak korszerű, méltó helyeivé a színházi előadásoknak és közművelődési eseményeknek.

Az elmúlt tíz év sikerei a műsorpolitika műfajok szerinti gondos kisúlyozására épültek. A Csíki Játékszín egyszerre ad otthont populáris, klasszikus és avantgárd fogantatású produkcióknak. Tudomásul

veszi, hogy a színháznak igenis feladatai vannak a színvonalas szórakoztatás terén. Ezt szakmai kihívásnak tekinti, minek csak igényes munkával, folyamatos önképzéssel lehet megfelelni. Emellett a repertoár törekvéseit számos klasszikus mű fémjelzi. A Csongor és Tünde, Az ember tragédiája, Turandot, Iphigénia Auliszban, Cseresznyés kert, A kék madár, Hamlet – olyan előadások, melyek félreérthetetlenül jelzik az értékek iránti vonzódást, az értékteremtő szándékot. A korán elhunyt nagyszerű színművész, az EMKE-díjas, társulatalapító Hunyadi László nevét viselő, jól felszerelt kamaratermünk a különböző műfajú kísérleti előadásoknak ad otthont élénk érdeklődés mellett.

Színházunk évadonként átlagosan 160 előadást játszik mintegy 35 000-40 000 jegyvásárló néző előtt, és több mint hétezer bérletest tekinthet törzsközönségének Csíkszeredában és vidéken. A színtársulattal számos jelentős vendégművész működött együtt a különböző előadások létrehozása során, igen fontos szakmai díjak jelzik a végzett munka színvonalát. Fülöp Zoltán Kovács György- és Jászai Mari-díja, vagy a társulatalapító igazgató-rendező nemrégiben odaítélt Életműdíja az egyéni teljesítmények mellett a Csíki Játékszín rangjáról és fontosságáról tanúskodnak. Méltó helyre kerül az újabb díj, mely ezúttal a tízéves évfordulót ünneplő teljes társulat és munkaközösség számára jelent elismerést és biztatást a folytatáshoz.

ANTAL ATTILA

KOVÁCS ÉVA. Nagy örömmre szolgál, hogy egy ilyen jelentős alkalomból az EMKE Poór Lili-díjának átadási ünnepségén, Kolozsváron, azaz szülővárosában laudálhatom Kovács Évát. Néhány évtizeddel ezelőtt a középiskola és a Szentgyörgyi István egyetem elvégzése után a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatához került, ahol azóta is derekasan kiveszi részét a szatmárnémeti és az erdélyi színjátszás hírnevének öregbítésében.

Ha szerepeit akarnám felsorolni, amelyeket ez alatt az idő alatt eljátszott, és minden szerepéről csak egy percet beszélnek, már az is több órát venne igénybe. Igen, ezen idő alatt közel másfélszáz szerepet játszott el, különböző műfajok legszínesebb és legváltozatosabb szerepeit.

Amíg fiatal színész az ember, egy-egy jól sikerült előadás után azt szokta írni a kritika, hogy ismét (vagy újból) bizonyította tehetségét. Kovács Éváról is ezt írták a kritikák sok-sok alkalommal. De én, akinek szerencséje volt ezeket az előadásokat és alakításokat évtizedeken keresztül látni, sőt nagy részüknél partner is lehettem, bátran ki merem jelenteni, hogy tehetségét nagyon korán és végérvényesen is bebizonyította, és azóta is állandóan igazolta. Egy ilyen sokszínű színészegyeniség, mindig erőssége volt, és lehetett bármely társulatnak, Kovács Éva éppen a szatmári társulatot erősítette éveken át. Ha fiatalkori alakításait idézzük fel, Frida (Pirandello: IV. Henrik), Etelka a Szabin nők elrablásából, szobalány Molnár A testőrből, Olga Karácsony Benő Rút kis kacsájából, már ezen alakításaiból is kiderült a sokszínűsége és érzékenysége mindenféle műfaj iránt,

és bizonyította a karakterszerepek megformálásához való hajlamát is. Olyan hangokat tudott megszólaltatni, ami igazolta azt, hogy bármilyen műfajban, bármilyen szerepkörben otthonosan mozog.

Lelki érzékenysége, érzelmi húrjainak finom rezdülése mindig igazolta drámai tehetségét, rátermettségét, akár a Liza Gorkij A nap fiai, Ilus Örkeny Macskajáték, Anya Szép Ernő Völegény, Alice Strindberg Haláltánc, vagy Shakespeare Lear királyának Goneriljére gondolunk, valamint ha kell száraz, metsző, ha kell vérbő humora és komédiázó kedve, alkalmassá tette olyan nagyszerű alakítások megteremtésére, mint: Dominique A bolond lányból, Aranka a Hyppolit a lakájból, Marosiné a Doktor úrból, Tóthné az Örkeny darabból stb.

De ugyancsak meg kell említeni, sőt mondhatom, ki kell emelni, a Lili bárónő, Egy csók és más semmi, A csókos asszony, Imádok férjhez menni, Bubus és sok más zenés darabban nyújtott teljesítményét is, ahol humora mellett zenei tudásával és szép, bársonyos, kellemes, üde (kritikákat és nézőket idéztem) hangjával varázsolta el a szatmári és az erdélyi közönséget.

Minden műfajhoz való érzéke és tehetsége nagyszerű szorgalommal párosult, mely az évek során meghozta gyümölcsét. A díjakat, kitüntetéseket osztják, de a közönség szeretetét, azt naponta tapasztalja, látja, érzékeli a színész.

Kovács Évának ebből bőven jutott. Mindig aktív, tevékeny. Ezért vállalta fel már jó néhány éve a szép beszéd tanítását Szatmáron, ahol színi növendékeket készít fel (több diákja került a pályára), sőt rádiósokat és magyar tanárokat is oktat a szép magyar beszédre, ami manapság már egyre ritkább (sajnos)!

A szép beszéd tanítása mellett a pódiumművészetrel is többször szép sikereket aratott hazai és külföldi közönség előtt.

Végül ehhez a sokszínű, szép munkához kívánnunk neki erőt, egészséget, kitartást és szívből gratulálunk.

CZINTOS JÓZSEF

„Csak azt tettem jó akarattal, amit kellett.”

BENDE KATALIN. Volt valamikor egy kétértelmű kor. A jelenlevőknek bizonyára nem kell lefesteni, mindegyikünk átélte valamilyen formában. A hangsúly az átélte kifejezésen van. Hiszen ez az egyik ismérve volt az említett kornak. Élni és átélni. Szemben az árral, szemben egy meghasonult világgal. Szemben az elvárásokkal, szemben az elvárásaiddal. Szemben a diktálttal, szemben önérzetteddel. Kétértelmű volt az a kor. Az egyik fele az értelmetlenségnek felesketett, melyik a józan ésszel perlekedett. A másik fele, a huncutul takarásban levő, a cinkosul összekacsintó, a ravaszul elhallgatott, a karneváli maszk mögé rejtőző: az értékmentő, értékörző. Az a kor, amikor a gyermeket úgy engedték el hazulról, hogy az otthon hallottakról szót sem ejtethet, amikor apáink házon kívül tárgyalták meg azt, amit nem volt szabad a „nagy testvérnek” megtudnia. Az a kor, amikor egy régebbi kor értékei a szekrény mélyén, a padláson, a pince zugában, a fészkerben aludta

Csipkerózsika-álmát, vágyva várakozva a majdan megjelenő szép herceg felélesztő ajakérintésére. Egy ilyen korban járt iskolába és nem csak melleleg könyvtárba is a most beszélő, és ebben a korban találkozott azzal a személlyel, kinek érdemei megtisztelő méltatására vállalkozott. Rögtön helyesbíték is. Nem is könyvtár volt az, hanem a tudás szentélye, ahová mindig megihletődéssel lépett be gyermek és felnőtt egyaránt. Oda jártunk megpihenni, megmelegedni, odajártunk mesét hallgatni, verset mondani, irodalmi vagy történelmi versenyre készülni, zenét hallgatni, netán TV-t nézni, vagy beteg öregjeinknek olvasmányt kölcsönözni. Oda jártunk, ha nemzetiségi irodalmunk doyenjeivel, vagy éppen székely nyelvű szépreményű szárnybontogatókkal akartunk ismerkedni. Legtöbbünk ott találkoztunk először a kötelező olvasmányok mellett lexikkal, szakirodalommal, folyóiratok gyűjteményével. Ebben a betűrengetegben talált kedves kiszolgálóra, segítőre, irányítóra, figyelemfelhívóra a bátortalan vagy még járatlan kultúraéhes olvasó.

Bende Katalin könyvtárosnőről van szó, kit most nagy tisztelettel köszönhetek, köszönhetünk. Ő nemcsak a kézdivásárhelyi könyvtár lelke és lelkes építője volt, hanem a könyvtárba járó olvasó nemzedékek tudatos nevelője az iskoláskorúaktól a nagymamakorúakig egyaránt. S ha gyermekkoromra és mai státusomra gondolok, véletlenszerűen még könyvtárost, könyvtárosokat is nevelt. A könyv, a vers, a szépség, az irodalom, a zene szeretetét tanultuk tőle. Azt is mondhatnánk, hogy kulturális édesanyánk volt abban a nem mindig negatív előjelű proletár világban. Mondhatják, hogy most ellentmondásba keveredem bevezető soraimmal, de ez csak látszólagos. Hiszen, mint állítottam, annak a kornak is megvolt a maga értelme. A kultúrértékek megismerését, a polgári attitűd elsajátítását, tiszteletét, a tudás és mindenek előtt a munka becsületét köszönhetjük, köszönhetjük Bende Katalinnak. Neki is köszönhetjük, hogy a kor szelleméhez igazodva, de némi belső indíttatástól is hajtva – nem tudom, mond-e ez egyáltalán a fiatalabb nemzedékeknek valamit –, de valóságos sztahanovista olvasókká váltunk. Egy kis város életében egy múzeumigazgató (mint Incze László), egy zenetanár (pl. Aracs Géza), egy meghívott előadó (pl. Kónya Ádám), egy lelkes irodalomtanár (pl. Kiss Lázár, vagy Sylvester Lajos), s hadd ne soroljam a többi nevelőt... egymásnak adták a könyvtár kilincset, s nyitogatni küldtek oda minket is..., kihez másához, mint Bende Katalin könyvtároshoz. Nagy Éva mellett Bende Katalin annak a 19. század közepén megteremtett kézdivásárhelyi kultúra teremtményének volt a folytatója, amelynek letéteményesei a valamikori, Kaszinó név alatt közismertté váló Társalkodó, az Iparos Ifjúsági Egyesület és a Kereskedő Ifjak Körének könyvtárjai, a főgimnázium nyilvánossá váló könyvtára voltak. A közösségi kultúrateremtés. A Bende Katalin által fémjelzett időszakban szervezett verses estek, író-olvasó találkozók látogatóiként Beke Györggyel, Farkas Árpáddal, Veress Dániellel, Bözödi Györggyel, Horváth Istvánnal, Magyarai Lajossal, Bitay Odónnal, Tömör Péterrel, Kányádi Sándorral, Holló Ernővel, Balogh Józseffel, Puskás Attilával, a Kapuállítók antológiájának szereplőivel ismerkedhettünk. Kude-lász Ildikó színművésznő rendszeres művészi tolmácsolásában élvezhettük alkotásaikat. Könyvbemuta-

tókon, Farkas Árpád, Sütő András, Mikó Imre, Benkő Samu, Imreh István, Markó Béla, Köntös Szabó Zoltán, Bágyoni Szabó István, Domokos Géza, Faragó József, Nagy Olga, Magyarai Lajos, Kántor Lajos, Tamás Gáspár Miklós, Szöcs Géza, Veress Gerzson, Bogdán László, Gazda József, Sombori Sándor, Molnár Gusztáv munkásságával találkozhattunk. Ez után már csak azt elemezhetnénk, hogy mit jelent az, ha egy magyar irodalom szakos tanárnőből hivatást űző könyvtáros lesz... Beszélhetnénk arról, hogy mit jelent az, amikor egy kultúrában dolgozót szolgálati időn kívül is kultúrateremtésre köteleznek, s teszi azt szívvel lélekkel... De nem tesszük. Az eddig felsoroltakból kitetszik.

A továbbiakban, hadd olvashassak fel egy 1972-es, kis könyvtártörténeti összeállításból, egy ma is vállalható önvallomás jellegű, rövid, idevágó passzust: „[a könyvtár] Két könyvtárosa: Bende Katalin és Nagy Éva úgy igyekszik megoldani a rájuk háruló feladatokat, hogy a könyvtári munka a jövőben is hozzájáruljon a tömegkultúra emeléséhez, és munkásságuk méltó legyen az eltelt 130 évhez”. Manapság, amikor egyre gyakrabban hangzik el az „elit kultúrája” kifejezés, talán nem volna minden érdek nélküli a tömegekre is gondolni. Az egykori példa megszívlelendő! Tudatosan úgy építeni a könyvtárat, hogy minimális költségvetésből minden olvasói igényt kielégíthessenek, hogy minden nyomás ellenére, egy zömében magyar lakosságú és kisiparos összetételű várost magyar nyelvű könyvekkel ellátassanak, hogy a könyvelosztók kínálatából célirányosan, okzerűen válogassanak úgy, hogy a művelődéshez való hozzájutás a legmagasabb szintre emelkedjen... – akkoriban tét volt. Bende Katalin személyével pedig beigazolt tény.

Későbbi nevelt kolléganője, kolléganőnk, kit szintén ő avatott be a gyönyörű szakma és hivatás rejtelmeibe, s akitől ünnepeltünk jelölése is származik: Bitay Éva írta a következőket az erdélyi könyvtárs társadalom felé, Bende Katalin jelölését indokolva: „Az ő felelősségteljes munkájának köszönhetően ma lapozgatni tudják a város olvasói a Székely Újság, Székely Hírlap múlt század eleji számait, valamint a kommunista diktatúra éveit alól átmentette az ősi Kaszinó Könyvtár legjelentősebb műveit és lexikonjait”.

A felelősségteljes hivatás, a hagyományápolás és a nemzeti értékmentés – Bende Katalin munkásságát dicsérendő – gondolatisága fonódik egybe ezekben az idézetekben.

Bevallom, és elismerem, hogy ez a méltatás talán többet beszélt másról, mint magáról a kitüntetetről, de kérem az ő és a jelenlévők megbocsátását, ugyanis, mindegyikünkben, kiknek megadtott, hogy élvezhessük Bende Katalin simogató tekintetét, közlékeny és meleghangú szavait, mindegyikünkben benne van egy kis Bende Katalin és az általa képviselt szellemiség. S azt is elárulhatom, hogy korábbi puhatólózó beszélgetésünk alatt többször elhangzott ünnepelt könyvtárosnőnk ajkáról az a pár szerénykedő szó, amit most idéznék: „csak azt tettem jó akarattal, amit kellett.” Hát igen..., mi most, azt a valamikori jóindulatú cselekvőkészséget köszönjük meg, ha kissé megkésve is, amellyel oly önzetlenül halmazott el.

És még valami – számomra azért is ünnepnap ez a mai, mert egy eminenciásunk szürke köpenyét hinthetjük be bíborló aranyporral. Kérem tisztelettel,

fogadja megbecsülésünk jeléül az EMKE Monoki István-díját.

RÓTH ANDRÁS LAJOS

MURÁDIN JENŐ. Kedves hallgatóság, tisztelt egybegyűltek, ha némelyeket önök közül aggasztana az esetleg rohamléptekkel közelgő hetvenedik életév, nyugodtan elvethetik a sötét gondolatokat. Murádin Jenő bebizonyította, hogy az intellektuális termékenység egyenesen arányos a növekvő életkorral. Legalábbis, ami a közvetlenül hetven után következő éveket illeti. 2008-ban, 71 éves korában ugyanis egyetlen esztendő alatt négy kötete is napvilágot látott: a hosszas előtanulmányt és kutatómunkát igénylő Tasso Marchinitt és Ács Ferencet bemutató monográfia, a Szathmári Papp Károly erdélyi országgyűlési arcképcsarnoka – 1842 című könyv, valamint az elpusztult vagy megsérült erdélyi magyar emlékműveket felsorakoztató kötet. Mindezek mellett pedig értékes tanulmányt jelentetett meg a Magyar Nemzeti Galéria Évkönyvében, és számos írását közölte az Erdélyi Művészet című folyóirat valamint más szaklap, újság. De persze eddig el kellett jutni, s Murádin Jenő még véletlenül sem tétlenkedett a megelőző évtizedekben. Már a Történelem–Filozófia Kar diákjaként erőteljesen vonzotta a művészettörténet, s abban a szerencsében részesült, hogy a jeles tudós, Virgil Vătășianu professzor szakmai irányításával indulhatott el a pályán. 1963-tól rendszeresen szerepel művészettörténeti írásaival a szakajtóban. Az Igazság napilap művészeti szerkesztőjeként pedig 1966-tól 1988-ig, a kortárs művészet szinte valamennyi alkotójával és eseményével megismerkedhetett. Majd a Napsugaras időszak következett, 1988-tól 1990-ig a művészeti szempontból is igényes gyermeklap főszerkesztője, 1997-ig főmunkatársa, miközben művészettörténetet is tanít a képzőművészeti főiskolán. A kutatási területéül választott 19-20. századi magyar művészettörténet tárgykörében több száz közlése, kritikai írása, tanulmánya jelent meg az erdélyi magyar napi- és hetilapokban, folyóiratokban, a 89-es változások után pedig javarészt magyarországi szakmai kiadványokban, évkönyvekben. Kutatásokat végzett a biedermeier kor alkotói, Barabás Miklós, Szathmári Papp Károly, Szamosy Elek munkásságának pontosabb és részletesebb földerítése és megismertetése terén, különösen értékes adatokkal gazdagította a historizmus korának szobrászatáról szóló irodalmat: Fadrusz János életét és munkásságát bemutató kötetének népszerűsége a második kiadást is szükségessé tette. S azt hiszem, túlzás nélkül állíthatom, hogy a nagybányai művésztelep iránti rendkívüli érdeklődés felkeltésében is döntő szerepet játszott. Összefoglaló kötetekben elemezte a Nagybánya jelenséget, és külön monográfiákat jelentetett meg az ott alkotó művészekről, többek között Thorma Jánosról, Nagy Oszkáról, Dömötör Gizelláról és Mund Hugóról, Katz Mártonról és Agricola Lídiáról. Alapító tagja és évekig alelnöke az 1994-ben újjáalakult Barabás Miklós Céhnek. Az 1929-ben, Kós Károly és Szolnay Sándor kezdeményezésére és vezetésével létrehozott, majd a rendszerváltozás után feloszlott szervezet tevékenységét

1978-ban megjelent A Barabás Miklós Céh című kötetében mutatta be.

Az újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesületnek is kezdetektől tagja és folyóiratának munkatársa. 1996-tól pedig a Romániai Képzőművészek Szövetsége Kritikai Szakosztálya is tagjai közé fogadta. A magyar állam támogatásával Romában, Bécsben és Berlinben végzett művészettörténeti kutatásokat.

Tevékenységét 2001-ben Németh Lajos-díjjal jutalmazták, 2002-ben megkapta A magyar művészetért érdemrendet, 2005-től tagja a Magyar Művészeti Akadémiának.

A 2009-es év pedig valóságos díjözönt eredményezett már eddig is, hiszen az EMKE megítélt Szolnay Sándor-díját, megelőzte a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és az EME kitüntető elismerése. A legméltóbb helyre kerül tehát a Venczel Árpád készítette bronzszobrocska, a mi erdélyi Oscar-díjunkt.

A szakmai elismerés szárnyakat adhat az alkotónak. Murádin Jenőnek szárnyakra ugyan nem volt szüksége, hiszen művészettörténeti szempontból szárnyal ő már évtizedek óta, ez a 2009-es díjözön viszont esetleg azt eredményezheti, hogy évi négy kötet helyett még ennél is többet termel. Már csak azért is, hogy reális alapot szolgáltatson Tibori Szabó Zoltán kollégámnak, aki viccesen azt találta megkérdezni tőle: Mondd Jenő, az e heti könyvedet megírtad már?

Hát ehhez a munkaritmushoz kívánok – őszinte csodálattal, s egy kicsit még irigykedve is – további erőt és az eddigiekhez hasonló, már-már munkamániás megszállottságot. S természetesen várjuk a mindannyiunk örömeire és épülésére szolgáló 2009-es termést.

NÉMETH JÚLIA

KIRÁLY ISTVÁN. Mielőtt elmondanám laudációm, mint vállalkozó, meg szeretném köszönni az EMKE-nek ezt a díjat, hisz úgy gondolom, hogy ez a kitüntetés az Euréka Egyesület minden tagját illeti.

Megtiszteltetés volt számomra – és ezúton még egyszer köszönöm a lehetőséget –, hogy egy évvel ezelőtt átvehettem Pászky Árpádtól a gr. Mikó Imre-díjat, de még nagyobb öröm számomra most átadni azt. Azért nagy öröm, mert van kinek továbbadnom, vannak még a nagy erdélyi mecénást követő méltó vállalkozók közöttünk.

Sok hasonló vonás van a vállalkozó és a képzőművész között. Mindketten valami újat hoznak létre. Mindketten nagy hozzáértéssel és lelkesedéssel építgetik, szépitgetik alkotásaikat. Mindkettejüknek az a célja, hogy „egyre nagyobbra nőjenek” és elismerjék munkájukat. A hasonlóság ellenére sokszor mégis párhuzamos világnak tekinti mindkét fél a másik munkáját. De vannak azonban szerencsés találkozás is. Ilyen szerencsés találkozásnak tartom Király István és az erdélyi képzőművészet találkozását.

Talán túlzásnak tűnik ma a mecénás kifejezést használni egy művészetpártolóra, hiszen a valamikori nagy mecénások nem csak támogattak, hanem be-

folyásoltak is műalkotások keletkezését, néha egész irányzatokat. Király István, a kortárs képzőművészet támogatója, ennél sokkal szerényebb. Nem festetett magáról arcképet – nem is lenne ideje hetekig modelt ülnie –, de helyett meglátja az értéket, a tehetséget, támogatja az alkotómunkát, jelentsen az akár kiállítás-szervezést, katalógusnyomtatást, képek megvásárlását. Vannak olyan esetek is, sajnos, amikor az is nagyon nagy segítség, ha ecsetre, festékre, vagy néha a mindennapi betevőre valót biztosítja.

Igy hát méltán érdemli meg Király István barátom a nagy erdélyi mecénásról elnevezett díjat. Az őszinte, önzetlen művészetszeretetéért – hiszen minden abból fakad – és ennek kinyilvánításáért, az erdélyi magyar képzőművészetet pártoló tevékenységéért.

Tudom, hogy döntésem helyességét nagyon sok erdélyi képzőművész alá tudná támasztani, mert közülük nem kevesen ismerik a nevét, kevesen vannak közülük, akiknél ne járt volna személyesen képet vásárolni.

De Kusztoz Endre festőművésznek házat épített saját költségén, hogy alkotni tudjon, Heim Andrásnak pedig a kiállításainak, katalógusai kinyomtatásának anyagi támogatásán messze túlmutató emberi támaszt is jelentett.

Létrehozta a Quatro Galériát Ambrus Ádámmal, Soó Zöld Balázssal és Sebestyén Györggyel, ahol főképp erdélyi képzőművészek munkáját állítják ki, újabb lehetőséget teremtve arra, hogy művészeink ismertté váljanak, és alkotásaikat ne csak megismerje és csodálja a közönség, hanem szakértői segítséggel megtanulja értékelni is azokat.

Ugy érzem jó kezekbe kerül a díj, és tudom, hogy Király Istvánnak és az utána következő összes többi mecénás-díjazottnak is lesz kinek továbbadni ezt a jelentős EMKE-kitüntetést, mert továbbra is élni fog közösségünkben, népünkben a kultúráteremtő, alkotó szellem. Álljon minden segíteni képes vállalkozó előtt követendő példaként az EMKE mecénás-díjazottainak sora.

Fogadd szeretettel, Pista, a díjat, és mindannyiunk nevében köszönöm az erdélyi magyar képzőművészetet pártoló tevékenységedet!

IRSAY MIKLÓS

MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET ÉS KÉPZŐMŰVÉSZETI LEKTORÁTUS. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület 2001-ben alapította a Balázs Ferenc-díjat, melyet azóta is az erdélyi felnőttképzés-szervezésben kimagasló teljesítményekért osztott ki évente. Ma nyolcadik alkalommal lel gazdára a nagy erdélyi közösségépítőről, népfőiskola teremtőről elnevezett díj, aki bár a múlt század első három évtizedében élt, de életfelfogásával messze meghaladta korát, állandóan a jövőben élve „jövőt kergető emberként”, mondhatnám kortársunkként. Hisz közel két emberöltőnyi történelem után is soha nem voltak annyira aktuálisak a felnőttek okításáról vallott egykori eszméi, gondolatai, mint ma, ebben az információs társadalomnak, vagy tanuló társadalomnak elkeresztelt új világban. A Balázs Ferenc-díj tehát a kiművelt emberfőkért munkálkodóknak odaítélendő erdélyi kitüntetés.

És most mégis ez a díj nem Erdélyben marad, hanem Budapestre kerül, mert az idén az EMKE kurátóriuma a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátusnak, vagyis az MMIKL-nek (ahogy szakmai berkekben mondani szokták: a Maminak) ítélte oda. Aki ismeri az Intézet elmúlt esztendőkre kifejtett tevékenységét, tudja, hogy az MMIKL szakmai tudásával, közösségszervező tapasztalataival nemcsak az EMKE-nek, de Erdélyszerte számtalan kulturális egyesületnek segítette munkáját, vagy éppen bátorította azoknak vezetőit, ha éppen elbizonytalanodtak a cselekvésben. Így vált egy kicsit erdélyivé, s lett a miénk is az MMIKL. Mint ahogy egy kicsit felvidéki is lett, meg vajdaságivá is, meg kárpátaljaivá vagy muravidéki is, és lett minden magyar kulturális közösségé itt a Kárpát-medencében, ahol éhe volt és van a kultúrának, vágya az értékteremtő közművelődésnek. Az MMIKL ma olyan programoknak a koordinátora, melyeken keresztül felvállalja a Magyarországon kívüli, a különböző történelmi régiókban munkálkodó, az EMKE-hez hasonló közművelődési ernyőszervezetek szakmai csoportjainak a képzését, ezeknek az intézményeknek hálózatba építését, a közös éves Kárpát-medencei kulturális eseménynaptár megszerkesztését és nem utolsósorban ezen intézményeknek az anyaországi szakmai fórumok fele az időnkénti képviselését.

S az elmúlt esztendőben a határon túli művelődésszervező szakemberek képzését is felvállalta az MMIKL. Az egykori Illyés Közalapítvány anyagi támogatásával, az Oktatási és Kulturális Minisztérium és az ELTE Pedagógia–Pszichológia Kar Andragógia Tanszékének a szakmai irányításával kétéves posztgraduális képzést irányított az Intézet, ahol húsz – a Kárpát-medence magyar történelmi régióiban már évek óta kultúra teremtéssel foglalkozó – művelődésszervező szerezhetett Kulturális mediátor elnevezű szakirányú diplomát. S ha arra gondolunk, hogy a Magyarországgal szomszédos államokban nem ismerik a közművelődés-szervezés intézményszerű formáit, tehát ennek a kulturális szektornak a főiskolai, egyetemi szintű szakember képzését sem, akkor elmondhatjuk, hogy a kultúráteremtés Kárpát-medencei minőségi javításán ugyancsak sokat segített az MMIKL.

Most amikor az MMIKL főigazgatójának, Borbáth Erikának átadom az EMKE Balázs Ferenc-díját, képzeletben velem vannak, itt állnak mellettem – és együtt ünnepeljük ezt a felemelő pillanatot – azok a művelődésszervező barátaink és kollégáink is, akikkel évek óta közösen gyürkőzünk itt a Kárpátok ölelésében közművelődésünk jobbításáért, a kultúraszervezéssel embertársaink életének egy fokkal szebbé tételéért. Mindannyiunk nevében kívánunk az MMIKL-nek (közös) sikereket a jövőben!

DÁNÉ TIBOR KÁLMÁN

HAÁZ SÁNDOR. Gondolom Haáz Sándor neve nem ismeretlen tisztelt hallgatóim előtt, de nem biztos, hogy tudják milyen nagy varázsló-pedagógus ő! Hogyan tisztelik-becsülik őt egész Homoród mentén, Szentegyházán. Mit csinált és csinál? Semmi mást, mint azt, hogy tanít és nevel a zene erejével! Egyszerű eredménye a munkájának a létrehozott Gyermekek-

filharmónia. Igen, Szentegyházasfaluban, amelynek lélekszáma 3 000 körül mozog.

Keltemben-jártamban egy németországi, majd egy franciaországi hasonló nagyságú településen érdeklődtem: van filharmóniájuk? Nézték, kérdezték, hogy micsoda az? Mondom zenekar és énekkar együtt. Hát fúvószenekarunk van, énekkarunk is a művelődési házban, de filharmóniánk az nincs. Ne is keresse! Nincs filharmóniánk!

De még valami ide kívánczik. Kamarazenekarral utaztunk a szomszédba hangversenyezni. Mikor a határra értünk ocsúdram fel, hogy egy személyel többen vagyunk a megengedettnél a kis autóbusszban. Gondoltam leszállók és az előttünk álló Hargita jelzésű kiskocsiba bekérekedem, vigyenek át a határon. A határunkon simán ment az átmenet. A magyar határőr tiszt az én útlevelemből megtudta, hogy cluji, azaz kolozsvári vagyok, az útítársaimra rákérdezett, hogy mi az magyarul, hogy Odorheiu Secuiesc? Székelyudvarhely volt a válasz. Akkor tudom, az a város amelyik ott van Szentegyházasfalu mellett, akiknek a gyermek-filharmóniájukat – hallottam Budapesten: 100 aranyos gyermek énekelt és 40 zenekari tag gyönyörködött minket szebbnél-szebb énekkel. Aztán maguknál ott Székelyudvarhelyen van-e hasonló filharmóniájuk? Nincs, volt a válasz. Na ezt sejtettem, mert ha lett volna, vagy ha lenne, biztos hallottam volna azokat is muzsikálni. Így volt ez kérem ezelőtt majdnem tíz évvel. Igaz volt. Ez a zene ereje.

Na de önök még mindig nem tudják, ki ez a varázsló! A Haáz nagypapa a Felvidékről telepedett át 1906-ban Székelyudvarhelyre mint rajztanár. Állandó elfoglaltsága mellett még a néprajzi múzeumot is létrehozta. Édesapja szintén rajztanár. Sándorunk tehát Székelyudvarhelyen látta meg a nap világát. Szülei Vásárhelyre költöztek, ahol édesapja a Maros Székely Népi Együttes egyik megalapítója volt. Vásárhely kiváló zenei életet biztosított a városnak. Filharmóniája, Zeneiskolája egész országunkban elismert. Itt járja át a gyermek lelkét a nagy zene éltető árama. Egyetlen zenei élmény egész életére megnyitotta a lelkét a zenének. Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni, ezt megszerezni az iskola feladata. A marosvásárhelyi Zeneiskola ezt megteremtette.

Haáz Sándor a Zenefőiskola elvégzése után kihelezést nyer 1978-ban Szentegyházasfaluba, ahol az I-es számú (ma Mártonffy János) Általános Iskola és a Tanulók Háza zeneóráit tartja. Itt tapasztalja, hogy egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak, vissza kell hajolnia, a néplélek mélységeibe, és onnan kell öntudatra hoznia, kiművelnie, és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amire joga van élnie a magyarságnak. Mindannyiunk, de főleg tanáraink-tanítóink kötelessége a nép öntudatának emelése. Sándor tovább képezi magát a kolozsvári Zeneakadémián. A tanulás célja a képesítés. Mint mondja a magyar közmondás: akinek az Isten hivatalt ad, annak eszet is ad hozzá. Ha már a lényeg megvan, a járulék magától jön. És jött. A 23 éves fiatal tanár előbb énekelni, kottát olvasni, majd vonós és fúvós hangszereken való játékra tanította igen tehetséges fiatal tanulóit. Szeretettel foglalkozott velük és szeretetéért szeretetet kapott. Szentegyházán nincs zeneiskola. Minden hangszerre ő kellett a gyermekeket hogy tanítsa, a Tanulók Házában valóságos zeneiskolát hozott létre. Annyira sikerült a hangszeroktatás, hogy odaér-

kezése után négy évre 1982-ben bátran állt a szülők elébe, hogy bejelentse: zenekart és énekkart, együtt Filharmóniát hozunk létre a gyerekeikkel. Megszületett. Nagyobb felelőség, több feladat, gond. A gyermeki felkészültséghez szabott hangszerelést neki kellett elvégeznie, a betanítás csínját-bínját, rengeteg türelmet és megértést, pedagógiai érzést kellett bevetnie munkájába 1985-től a rezesbanda irányítását is felvállalja. És hogy a Filharmóniának anyagi hátteret is biztosítson, létrehozta a Gyermekfilharmónia Alapítványt, amelynek faluturizmusi vállalkozása a Múzeum Szállás és sokrétű pályázata biztosítja a szükséges anyagiakat a működéshez.

Otthon prímásképző tábort tartanak, ahol Erdély több vidékéről érkeznek, hogy több táncrendet tanuljanak.

Fúvósait Rétyre a fúvóstáborba küldi, ahol Kelemen Antal igazgató biztosítja a szaktanárok szervezését, a gyerekek ellátását.

Népzene-vetélkedőt rendez. Az ideinek a tematikája a család volt. Homoród menti településekből és máshonnan a meghívottak egy nagy családdal érkeztek. 6-86 évesek is énekeltek együtt, majd díjakért egyénenként. Öröm hallani-látni őket.

A 25 éves jubileumukon 2007-ben tíznapos turnéra mentek hangversenyezve Nagykároly, Debrecen, Mikepércs, Hajdúszoboszló, Derecske, Kiskőrös, Szabadka, Zenta, Újvidék, Székelykeve hangversenytermeiben, templomaiban, a 150 fős csapat 3 autóbusszal indult útnak.

Megszervezték a Filharmónia Napokat. A gálaesten a legkedvesebb pillanatot az volt, amikor a két generáció: anya és lánya, apa és fia helyet cserélt egymással, átvéve hangszereiket, és átadták a Filharmónia zászlaját. A település több mint ezer kapujára került tagságjelző zászlócska, a portán élő régi vagy új filharmónia tag nevével.

Decemberi téli turnét rendeztek, ez alkalommal repültek... felszálltak. Megnyerték a Malév támogatását és repültek Budapestre. Magyarországon négy hangversenyre került sor.

Zenei tevékenységük mellett húsvét előtt tojásfestő kalákát, tavaszi vakációban bútorfestő tábort, nyári vakációban tájképfestő tábort és még sorolhatnám rengeteg megvalósított ötleteiket.

Ezután kérdezhetnénk, hogy fér bele mindez egy három fiúgyermekes családapára életébe? (A középső fiú már kolozsvári filharmónia oboása, most Németországban ösztöndíjasként tölt egy pár hónapot, a kisebbik fuvolaművésznek készül.) Természetesen csakis egy kiváló feleség segítségével, édesanya támogatásával!

Munkája elismerésében nincs hiány. 1983-tól majdnem minden évben részesült a megérdemelt dícséretben. Csak egy párat említenék, amire biztos ő is örömmel gondol: Romániai Magyar Dalosszövetség Rónai Antal-díj; Romániai Magyar Pedagógusszövetség Ezüst gyopár-díj; Magyar Örökség-díj; Széchenyi Társaság-díj; Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztérium Pro Cultura Hungarica-díj; a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A ma átadott díj a Nagy István-díj, a Kodály szellemében végzett munkáért, aki szerint „Százhangú orgona a magyar népzene, mindenre van hangja, a szelíd tréfától a tragédiáig”. Ezt a százhangú orgonát szólaltatja meg napról-napra, ennek a szellemében erősíti öntudatra tanítványait, hogy érezzék: joguk van élni magyarságukért.

És végül említsem meg, hogy Szentegyházasfalu, vagy ahogy még nevezték: Nagyláhfalú honnan kapta nevét. Állítólag 1572-ben az újratelepítéskor egy János nevű férfi, aki sajtkereskedéssel foglalkozott és románosan vetette a keresztet, az odavalósiak Oláh Jánosnak nevezték. Innen a Nagyláhfalú. Miért említettem ezt a névadást? Remélni merem, hogy 2030-ban Haáz Sándor 75. születése napján a Szentegyházasfalu Gyermekfilharmóniájának mint a Haázváros Gyermekfilharmóniáját fogja a közönség éljenezni. Igaz, Haáz Sándor nem mint sajtkereskedő telepedett Szentegyházasfaluba, hanem kultúrát, zenekultúrát, népünk művészetét tanította, és ezen keresztül népünk szeretetét oltotta kis énekeseibe.

Isten éltesse és adjon hozzá további sok erőt!

GUTTMAN MIHÁLY

SZÉKELY KRISZTA. Az újságírói hivatás nemcsak szakmai tudást, képességeket igényel, hanem erkölcsi bátorságot, kiegyensúlyozottságot és józan ítélő erőt is. Olyan kvalitások ezek, amelyek hozzáadónak az újságíró szakmai tudásához, annak sugárzó erőt és hitelességet biztosítanak.

Székely Kriszta, a Spectator-díj idején kitüntetettje kétségtelenül ilyen szintézist teremtett meg neve körül, hivatása színterén, a Szabadság hasábjain.

1990 novemberében került a kolozsvári Szabadsághoz, korrektorként, majd – két év után – riporterként folytatta munkáját. Az alulról kezdő újságírók tipikus pályáját futotta be, ami az ő esetében az újságírói alázat iskolája is volt. Végigjárta a szerkesztőségi ranglétrát a redakció üdvöskéje szereptől a politikai rovatvezetőig. Közben elvégezte a magyar–angol szakot a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, ahol 1996-ban szerzett diplomát. 2003-tól elsősorban a publicisztikára összpontosított, hat éve a Szabadság Vélemény oldalának szerkesztése is az ő felelőssége.

A politikai publicisztika, amelynek Székely Kriszta mértékadó művelője és koncepciózus szerkesztője, azon műfajok közé tartozik, amelyeknek a jelentősége és felelőssége az erdélyi közéletben folyamatosan növekedett a kilencvenes évek óta.

Mi e súlyában-hatásában növekvő, befelé pedig differenciálódó műfajnak a sarkalló kontextusa? Több tényezőt is említhetünk, amelyek az elmúlt évek során komplexebb szerepfelfogásra, árnyalóbb-elemzőbb megközelítésre készítették a politikai kommentár színvonalas hazai művelőit.

Az egyik a demokratikus attitűd megszilárdulása a közvéleményben. Az erdélyi magyarság is immár úgy tekint a vélemények, alternatívák pluralizmusára, mint a fejlődés erőforrására, mint előrelépésünk zálogára, annak ellenére, hogy az ennek megfelelő erdélyi politikai szerkezetet ez idő szerint még nem sikerült kialakítanunk. De e felfogás megerősödött a politikai publicisztikában, és sok újságíró és elemző – köztük díjazottunk – tudatosan is az alternatívák és a plurális lehetőségek nézőpontjából vizsgálja az erdélyi magyar politikát.

Hatással volt erre a műfaji érése a román és a magyar politikai újságírás és publicisztika profesz-

szionalizálódása. Különösen a tematikai érintkezés volt fontos, hiszen az erdélyi magyar publicistának elsősorban olyan politikai kérdésekről kell írnia, amelyek a román politikai élet – erdélyi magyarság – magyarországi politika háromszögében jelennek meg, következésképpen követnie kell azt a véleményteret, amely ebben a háromszögben folyamatosan képződik, azaz: olvasnia kell a mértékadó román és magyarországi publicistákat is.

Végül: megjelent a médiapolitológia és a szakmai politikai elemzés, azaz megjelentek a publicisztikában az immár szakmailag képzett politológusok és kommunikációs szakemberek. Az ő fellépésük is hatással volt a hagyományos újságírás felől érkező publicistákra.

Székely Kriszta, az EMKE idején Spectator-díjazottja kétségtelenül azok közé tartozik, akik e változásokkal tudatosan is számot vetettek, és e tudatosság publicisztikai munkásságának külön értéke. Ezért helye méltán van ott a Spectator-díj eddigi rangos kitüntetettjei mellett.

BAKK MIKLÓS

MÁTEFI CSABA ÉS MÁTEFI ZITA. Táncos időkét élünk! Vagy mégsem? Gondoljunk csak bele: valamilyen módon mindannyian táncot járunk, akarva-akaratlanul végig kell azt járnunk. Ha pedig valaki új táncba kezd, mindig megfontolja. Visszatekint, a múltat tükröként szemléli, hogy végig tudja járni, még akkor is, ha közben mások is meg akarják táncoltatni, még akkor is, ha sokan ellenzik ezt a táncot – akik egyébként táncbarátok – még akkor is... még azért is! Táncba – és dalba is – önthetjük örömünket, bánatunkat, büszkeségünket, megmutathatjuk benne erőnket, belerejthetjük gyöngeségünket, kifejezhetjük általa szerelmünket, gyűlöletünket, egyéniségünket, hovatartozásunkat és együvé tartozásunkat. Így settenkedünk a régi, táncos idők nyomában, hogy megtalálhassuk, eltanulhassuk öreg táncosok lépéseit és újratelemünk azokat színpadon és színpadon kívül, helyet adjunk neki mánkban.

Mátéfi Csaba és Dónát Zita immáron házastársként is huszonegynéhány éve ezt a szolgálatot vállalta fel, hogy színpadi táncosokként, oktatókként vagy éppen csoportvezetőként néptánc-mozgalmunkat erősítsék. A kezdetek egybeesnek a Pipacsok Néptáncgyűttes alapításával, a középiskolás évekkel, amikor Székelykeresztúron az utóbb Orbán Balázs nevét felvevő gimnáziumban toborzódnak az első Pipacsok. Itt szeretik meg a néptáncot, tanulják motívumait, ízlelgetik jellegzetességeit, táji stílusait, s miután a néptáncvírus végleg megfertőzi őket, s bekövetkezik a nagy történelmi változás is, rászánják magukat a nagy lépésre, hogy hivatásosként is kipróbálják magukat. Ott vannak 1990-ben Sepsiszentgyörgyön a Háromszék Táncgyűttes alapításánál. Három éven keresztül tanulják a színpadi néptánc fortélyait, koreográfiákat, műsorokat, és korán megmutatkozó tehetségük következményeként gyakran kapnak szóló táncosi szerepeket: a Napkeletről napnyugatra, A tánc ünnepe, Apám tánca című műsorokban. Az élet azonban nem könnyű az otthontól

távol. Szoktuk is mondani viccesen: nemes a mi munkánk, de nem es fizetik, így a sors újra hazarendeli őket Székelykeresztúrra, Alsóboldogfalvára, ahol családot alapítanak és visszatérnek a kezdetekhez, vagyis a Pipacsokhoz. Ez idő tájt virágzik fel újra a Pipacsok, és készülnek el olyan műsorok, mint az Idegen földre ne siess, a Katonák vagy a még ma is műsoron lévő Együttélésben, amelyek hosszú időre megalapozzák a Pipacsok hírnevét. 1998-ban új út indul: „fölvillámlik a valótlanágban / egy elfelejtett pipacsrobbanás” – mondaná a költő Király László. A profizmus lehetősége nyílik meg újra azért, hogy Székelyudvarhelyen megalakul az Udvarhely Néptáncműhely. Tagjai ekkor nagy többségében Pipacsosok. Itt találjuk Mátéfi Csabát is, aki az előadásokban többnyire szólótáncos és koreográfus munkatárs is. Annak ellenére, hogy sok szép és értékes előadás készült Székelyudvarhelyen: Táncos idők, Tragédia, Százlábú kaland, Székely sorsképek, Király nemből méltóság, Lámpások, Zeng a lélek, az épp uralkodó korszellem, az együttes létezési körülményei sosem voltak ideálisnak mondhatók. Így vált a profizmus csalódássá sokunk számára, Mátéfi Csaba számára is, minek következményeként ott hagyja az együttest 2006-ban. Az elsajátított tudás, a hivatás önzetlen gyakorlása, mozdulatnyelvezetünk olyszerrű művelése, ami az irodalomban a vershez vagy a szépprózához hasonlítható, teszi igazán profivá a táncos Mátéfi Csabát. Erdély talán legnagyobb néptáncművészt tisztelhetjük benne, hisz úgy újjáteremteni a táncot ízeiben, rögtönzött formaiságában és oly gazdag változatosságában, ahogy azt ő teszi, ma a Kárpát-medencében nem sokan tudják. S hogy a dicséret elsősorban a táncos férfit illeti, az csak azért van, mert a mi népi tánc kultúránknak megvan az a sajátossága, hogy a férfi táncol, a nőt táncoltatják. Nem kisebb szerep azonban a nőé sem. Kiváló táncos mellett kiváló táncospár. Így jellemezhetjük Mátéfi Zita szerepét ebben a párosban, ami maga a harmónia, az egység táncban és életben egyaránt. Zita 1998-tól a Székelykeresztúri Tanulók Klubjának néptáncoktatója, és Csabával együtt nevelik az újabb táncos lábakat Székelykeresztúron, de ha kell Segesváron, Kolozsváron, vagy éppen a nyári tánc táborokban Felsőősfalván, a Gyímesekben, Borson vagy Szászcsáváson. A székelykeresztúri utánpótlás nevelés eredményeként a tehetségesebb gyerekekből megalapítják a Mákvirágok gyerektánc csoportot, így biztosítva folytonosságot az immáron több mint két évtizede működő székelykeresztúri táncos hagyománynak. Néptáncosokként az első szerelmükhöz, a Pipacsokhoz hűségesek maradtak és kitartanak mellette jóban, rosszban egyaránt. Ezekben az újabb időkben jöttek létre a Mátéfi-házaspár közreműködésével az Örökség, az Újabb táncos idők, és a Paraszt Dekameron című előadások. A hivatásos szakmával sem szakadt meg Mátéfi Csaba kapcsolata, hisz mind a Nagyvárad Táncgyűttesnél, melynek alapításánál 2003-ban szintén ott találjuk közreműködőként (táncos és koreográfus munkatárs a Só útjában), mind a Háromszék Táncgyűttesnél vállalt és jelenleg is vállal táncosi vagy éppen koreográfusi szerepet. Az előbbinél a Rendes feltámadásban, az utóbbinál a Csávási balladában és a Gyöngyszemekben.

Zárszóként mit mondhatnék, mit kívánhatok utóvalól a díj várományosainak?

A népzene, a néptáncnak egyéniségformáló,

nevelő szerepe van. Értékrendet, identitástudatot alakít, ugyanakkor tartalmas szórakozást nyújt. Fontos, hogy legyenek mesterek és tanítványok, akik ők maguk is mesterré válva tanítványokat neveljenek, hogy továbbéltesék ezt a kultúrát. Övezze ezt a munkát az egymás iránti tisztelet és a szakma iránti alázat.

LÁSZLÓ CSABA

CSIRÁK CSABA. A Partium a magyar történelem és művelődés viharos sarka. Ha közösségi érdekérvényesítés van napirenden, akkor minden nemzeti sorstársunk ihlető forrásként a kuruc mozgalom eseményeit idézi, innen merít erőt, hogy nehéz időkben is Vak Bottyánként döntsön. De e hely szelleme gyöngyözött ki magából legmegragzóbb önismeretre tanító imánkat, himnuszunkat is. Máig is Kölcsey szavaival könyörgünk, hogy végre a szánd meg Isten a magyart helyzetből eljuthassunk az áldd meg Isten a magyart állapotába, s kiérdemeljük a védőkart. Glóbuszunk eme csücskében, aki ember, nem maradhat közömbös, annak cselekednie kell a közösségi elkötelezettség nevében. A hely szelleme kivetí magából, aki nem engedelmeskedik parancsának. Itt, ma, miközben fejet hajtunk e régió sorsformáló kiválóságai előtt, ugyanakkor tisztelni kívánunk egy olyan ember előtt, aki életformájában, tetteiben megtestesíti ezt a szellemet. Ez az ember, Csirák Csaba, aki egyik fő éltetője annak a mozgalomnak, amely őrizi, ápolja a hely szellemiségét. Azonban nem változtatják a mozgalom hívei a régiót múzeummá, hanem tudva tudják, hogy az egykori kezdeményezések éppen a megújulás, a fejlődést gátló struktúrák szétzúzása, a világra való nyitottság és a világhoz való felzárkózás érdekében történtek.

Törékeny egyensúly – így határozhatnánk meg a kortárs közművelődés lényegét. Mai globalizálódó világunkban úgy teljesítheted az ibseni parancsot, légy hű önmagadhoz, ha saját régiód szellemiségét egybefonod a világot előrelendítő fő áramlatokkal, s e kettő egyvelegéből hozol létre olyan értéket, amellyel kivívod a magad helyét a glóbuszon.

Nem tudom, ösztönösen vagy tudatosan, de Csirák Csaba ennek az eszménynek a jegyében cselekszik: olyan közművelő, aki versenyképessé igyekszik tenni közösségét. Ki érdemelhetné meg jobban ez évben a Kún Kocsárd-díjat, mint Csirák Csaba, aki a Mikó Imrét, a Kún Kocsárdok méltó utódja, s minden cselekedete a nagy elődök útmutatásának gyakorlatba ültetésére irányul: tudással, műveltséggel tedd versenyképessé közösséged?

Tettei beszélő tettek. Ahogy tér nyílt a cselekvésre, lehulltak a totalitarizmus gúzsba kötő bilincsei, a Szent-Györgyi Albert Társaság alapítói közé tartozott, akik tudatosan felvállalták a hely szellemének éltetését, korszerű értelmezését. Elindították az Ott-honom Szatmár magyar könyvsorozatot 1993-ban (immár 30 kötetet számlál), s alig van a helytörténetnek olyan témája, a településtörténettől a személyiségtörténetig, a népi építészettől az egészségügyi dolgozatokig, a színjátszástól az épített örökség tanulmányozásáig, amely ne szerepelne, a kérdéskör

kiváló helyi szakértőjének feldolgozásában. Hadd jegyezzem meg, a harmincből ötöt Csirák Csaba alkotott. A múltat leteszik a mai olvasó asztalára okulásul, ihlet forrásul, példát szolgáltatva kreativitásból – mintegy a talpon maradás kézikönyvét nyújtva az utódoknak, a kortárs társadalomnak. Csirák Csaba nevéhez fűződik több rendezvény kezdeményezése azzal a szándékkal, hogy a hely szellemét kisugároztassa a tágabb közösségre is.

A Gellért Sándor vers- és prózamondó verseny, a nyelvapolás, az aktív kultúraművelés fórumaként, immár nem csak erdélyi, hanem kárpát-medencei magyar művelődési eseménnyé nőtte ki magát. Gellért Sándor az ősmagyar költészet ritmusát és képeit idéző verselése, a magunk megőrzése, az értékteremtő képesség összmagyar ünnepévé vált. Sohasem felejttem el az egyik rendezvény megrendítő pillanatát: Szatmáron egy vajdasági fiatal egy régiójabeli költő vallomását szavalta a szerbiai népiirtó háború idején, a néphez, nyelvhez való viszonyáról, mintegy megesküdvé a magunk megőrzésére. Ott és akkor ez a szavakat Kárpát-medencei összmagyar eskütételnek hatott, a senyelvűség állapota elkerüléséért. Mintha Gellért Sándor sampói öröklék volna az időt.

Címében is szimbolikus Csirák Csaba másik nagyszerű kezdeményezése: a Hajnal akar lenni, Kárpát-medencét mozgósító népdaléneklési versenye. Műveltségünk alaprétege, a tiszta forrás szólal meg ezen alkalmakkal, őrizve egy olyan hagyományt, amely Bartókot és Kodályt győngyözött ki magából, jelképezve, hogy ezeken a tájakon is egyszerre lehetünk magyarok és világpolgárok, láttelestünk kicsiny világunkról, egyetemes emberi vízióvá növeszthető.

Íme Csirák Csaba cselekedetei bizonyítják, hogy ő a kultúra korszerű művelője, méltó kezekbe kerül 2009-ben a Kún Kocsárd közművelődési díj.

Kedves Csaba, kívánok erőt, friss szellemet, hogy sokáig hordozhasd előttünk a közművelődés fáklyáját, mi követni fogunk! Remélem, közös munkánk révén közelebb kerülünk népünk újkori történelmének hajnalához.

KÖTŐ JÓZSEF

ZSIGMOND GYÖZÖ. A tudománynak ritkán születnek olyan lelkes és lelkiismeretes művelői, a közéletnek olyan következetes és felelős szereplői, mint amilyen Zsigmond Győző. Főállásban pedagógus és intézményvezető, s emellett – de nem mellékesen – kutató, szakíró, tudományos és kulturális rendezvények szervezője és tudományos referens.

1959-ben született Tordán, az aranyosszéki Polyánban nőtt fel. 1982-ben magyar–francia nyelv és irodalom szakos oklevelet szerzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Tízéves közoktatási tapasztalattal 1992-ben érkezett Bukarestbe. A Bukaresti Tudományegyetem Hungarológiai Tanszékének adjunktusa, docense, 2004-től professzora. Neves elődei után (Molnár Szabolcs, Murvai Olga) 2003-ban ő vállalta el a magyar nyelv keleten legdélibb, délen legkeletibb fellegvárának tudományos és adminisztratív vezetését. Kapcsolatokat épített ki ha-

zai és külföldi tanszékekkel, tudományos intézményekkel, biztosította az oktatás és a kutatás színvonalát, a Bukarestben tanuló magyar diákok szakmai életének feltételeit. Vendégelőadóként több országban osztotta meg tudását.

Tudósként két szakterület tartja őt számon. A nyelvészetben belül a kolozsvári nyelvészeti iskola veretese eredményeinek, a névtani kutatásoknak folytatója. Szintén Kolozsvárt, a Péntek János professzor által alapított iskolában vált etnológussá. A magyar néprajztudományon belül Zsigmond Győző két kutatási terület szinte kizárólagos művelője. Szórványos kezdeményezések után szintézist készített a magyar nép égitest-ismeretéről. A hiánypótló összefoglaló mű doktori disszertációként került megvédésre 1997-ben, ezt követően 1999-ben Égitest és néphagyomány címmel a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó gondozásában került az olvasók kezébe. Nem kevésbé szokatlan és fontos Zsigmond Győzőnek a népi gombaismeret iránti érdeklődése. Mintegy másfél évtizeden keresztül alapkutatásokat végzett erdélyi településeken, majd a magyar nyelvterület nagy régiói mindegyikében. Publikációkban, előadásokban és kiállításokban finalizált kutatásai alapján szerezhettünk tudomást a magyar gombaismeret és -használat mértékéről, formáiról és specifikumáról. Gomba és hagyomány. Etnomikológiai tanulmányok című monográfiája a közelmúltban látott napvilágot (LKG – PONT Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Budapest, 2009). Télen fűt, nyáron hűt. A taplógomba-feldolgozás mestersége és művészete címmel népszerű kiállítást szervezett (Kolozsvár 1998, Sepsiszentgyörgy 1999, Kecskemét 2000, Szeged 2002, Sátoraljaújhely és Sárospatak 2008). Két néprajzi filmje a képek nyelvén jelenített meg egy növény- és két gombafajt. Ezen a téren Zsigmond Győző szerepe túllép a kutatásokon. Maga is gombaszakértőként felügyel a gombahasználat veszélyeinek elhárítására, propagálja a gombával kapcsolatos előítéletek eloszlatását. Alapítója és elnöke a László Kálmán Gombászegyesületnek (1999–), társ-főszerkesztője a Moesia (2003–) gombaszlapnak, gombaismeret népszerűsítő konferenciák és tanfolyamok szervezője és előadója. Kutatásainak további erővonalait érzékeltetendő említjük meg, hogy összegyűjtötte és értelmezte a diktatúra korának erdélyi politikai vicceit (Három kismacska... Erdélyi politikai viccek. 1977–1997. Pont Kiadó, Budapest, 1997, 2006). A történeti szájhagyomány terén végzett munkáját 1996-ban francia állami ösztöndíjjal ismerték el. A háromszéki erdők és legelők gombaterméséből zsákszámmra oszt szét barátai, ismerősei között. Tudósként a Kriza János Néprajzi Társaság, a Magyar Néprajzi Társaság, a Kiss Áron Magyar Játék Társaság, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Kiss Áron Magyar Játék Társaság, a Nemzetközi Folklór Társaság (SIEF) tagja, valamint köztestületi tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. Tanulmányait rangos folyóiratok közlik (Ethnographia, Néprajzi Látóhatár, Néprajz és Nyelvtudomány, Magyar Nyelvőr, Névtani Értesítő, Mikológiai Közlemények, Clusiana, Acta Ethnographica Hungarica, Acta Siculica, Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, Művelődés, Korunk, Erdélyi Tudományos Füzetek, Philologia Fenno-ugrica, Parours Anthropologiques). 39 kötet társszerzője, 6 kötet szerkesztője, mintegy 70 tanulmány és szakcikk szerzője.

S még mi mindenre jutott ideje és energiája Zsigmond Győzőnek a tanári és tanszékvezetői munka, a kutatás és tudománynépszerűsítés, 8 kötet megírása mellett? Nehéz lenne hiánytalanul felsorolni vállalkozásait. Kovászna megyében anyanyelvi vetélkedőket kezdeményezett és vezetett, szervezte a Körösi Csoma Sándor országos anyanyelvi vetélkedőt. Mikes Kelemen emléktúrát vezetett Rodostóba. Alapító tagja s egy időben elnöke volt az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, kezdeményezője és alapító tagja a Romániai Hungarológiai Társaságnak. A bukaresti rádió magyar adásában Vigyázó címmel nyelvápoló rovatot kezdeményezett. A sepsiszentgyörgyi STV nyelv-művelő műsorának (Felkiáltójel) rovatvezetője volt. Főszerkesztője volt a Tik-Tak gyermeklapnak, a Hétpróba című rejtvénylapnak, az AESZ Értesítőjének, az Actának, az Erdélyi Nimródnek, a Collecta Clusiana Biotárnak, a Moeszíának, munkatársa a Cimborának.

Egyedülálló és hatásában távolra mutató az a hat, két-nyelvű tudományos konferencia, amelyet a bukaresti Magyar Kulturális Központ védnöksége alatt szervezett romániai román és magyar, valamint magyarországi etnológusok számára (1998, 2000, 2002, 2003, 2004, 2007).

Mit csinál Zsigmond Győző, amikor nem oktat, nem kutat, nem szerkeszt, nem szervez, nem gombát gyűjt? Meglepő lenne? Többek között verset ír, nyelvi játékokat gyárt.

Örök lelkesedéséért, fáradhatatlan munkájáért 50. születésnapján illesse elismerés Zsigmond Győzőt. Akárcsak az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, amely 2009-ben úgy döntött, hogy neki ítéli a tudós Bánya János nevét viselő díjat.

KESZEG VILMOS

A Hámori József akadémikus kezdeményezésére életre hívott Magyarországért Alapítvány kura-tóriuma évente négyszer osztja ki a Magyar Örökség-díjakat azok-nak, akik megérdemelték, hogy bekerüljenek a Magyar Szellem Láthatatlan Múzeumba. Ötven-harmadik alkalommal adták át a Magyar Tudományos Akadémia zsűfőlásig megtelt dísztermében 2009. március 21-én délelőtt. Az idei díjazottak: az Angelika Leánykar és karnagya, Gráf Zsuzsanna európai rangú kórusművészeté-ért, Regőczy István atya magyar-ságmentő papi szolgálatáért, Se-regélyes Tibor, a Kárpát-medence teljes növényvilágának képi meg-örökítéséért, idősebb és ifjabb Rubik Ernő világraszóló mérnöki alkotómunkájukért, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola („Kisképző”) 230 éves művészeti és nevelő munkájáért. Az idei díja-zottak közül az erdélyieket külön is kiemeljük, a díjátadáskor elhang-zott laudációkat közöljük.

Bakos István művelődéskutató az állampolgári javaslatok alapján javasolta, hogy születésének 150., halálának 80. és az egykori ottho-nában létrehozott kisbaconi em-lékház megalapításának 40. évfor-dulója alkalmából Benedek Elek életműve is kerüljön be a láthatat-lan múzeumba. Veres-Kovács At-

tila javaslatára a marosvásárhelyi Hunyadi László szobrászművész jeles történelmi, irodalmi és közé-leti személyiségekről készült szo-borsorozatával, nemzeti panteon-jával érdemelte ki a díjjal járó okle-velet és aranyjelvényt.

A hagyományoknak megfele-lően az egyik díjazott szólalt meg köszönetképpen. Stílszerűen az Angelika Leánykar adta elő Jókai Anna verssoraira írott Öregisten, Nagyisten című, majd befejezés-

képpen Bartók Tavas, Orbán György Vale, vale, valamint Cacci-ni Ave Maria című művét.

Az ünnepségen jelen volt Ká-nyádi Sándor is, akinek a 80. születésnapja alkalmából frissen kapott Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjéhez a közönség, és ezúton a Művelődés szerkesztő-sége és egész olvasótábora nevé-ben szeretettel gratulálunk!

(SZS)

Az erdélyi díjazottak (ülő sor, balról): Szabóné Bardócz Réka és Hunyadi László. Váli Anna felvételei.

Benedek Elek laudációja

Megérdemli Benedek Elek, hogy egy kicsit többször emlegessük születésének 150., halálának 80. évfordulóján. Véletlenül az ünnepség a Benedek Elek vezette székely írók budapesti bemutatkozásának 80. kerek évfordulójának hete: 1929. márc. 17-én a Zeneakadémia nagytermében adta át – mint bevezetőjében megfogalmazta – budapesti közönségét székely író fiainak, 18-én a Magyar Rádióban olvastak fel, 20-án Cegléd, 21-én Szeged, 23-án Debrecen a magyarországi körút állomásai. A csapatban rajta kívül ott volt a költő Bartalis János és Szentimrei Jenő, novellát Kacsó Sándor, Nyíró József és Tamási Áron olvasott fel, Ferenczy Zsizi székely népballadákat énekelte Bartók és Kodály feldolgozásában, zongorán kísérte Szabó Géza.

Nem volt túl sok szerencséje Benedek Eleknek sem a kortárs, sem a későbbi korok irodalomtörténészeivel, egy kicsit mintha kilógott volna mindenik előre kimódolt skatulyából. Nem volt elég modern, sem kellőképpen népnemzeti modorú, meg aztán egyik irodalmi-politikai csoportosulással sem kötelezte el magát kizárólagosan. Így fordulhatott elő az, hogy bár jelképesnek számított hazatérése, végleges hazatelepedése Kisbaconba 1921 derekán, amikor százazrek fogtak okkal vagy ok nélkül vándorbotot a kezükbe és hagyták ott szülőföldjüket, Erdélyt, 1929-ben bekövetkezett halála után népszerűsége töretlen inkább csak szűkebb pátriájában volt.

Ebben nagy szerepet vállalt a kereken negyven esztendeje felavatott kisbaconi Benedek Elek Emlékház, Benedek Flóra és Bardócz Dezsőné Lőrincz Júlia, a leány és az unoka, amikor a személyes emlékekkel színesített kalauzólásaikon túl a zárandokhelyé vált kúria fennmaradásáért vívott mindennapos küzdelemben állta a sarat. Elsősorban nekik köszönhető, hogy tovább élt Benedek Elek legendás alakja, a diktátúra mostoha körülményei között is szinte családtagként beépült sok ezer gyermek és ifjú tudatába.

Mérhetetlenül gazdag Benedek Elek szellemi öröksége. Szakemberek vitatkoznak azon, hogy száz vagy háromszáz kötetnyi. Egy 1927-es levelében a

Makkai Sándor Ady-könyvéről szóló füzetkáját a 147. műveként emlegette, de hát a sok-sok másod és ki tudja hányadik kiadást megért eredeti szépirodalmi alkotások (regények, elbeszélések, versek, gyermektörténetek), fordítások, mesék, tudománynépszerűsítő írások aprólkos összehasonlító filológiai munkával is csak nagyon nehezen vehetők pontos leltárba. De bízzuk ezt a kutatókra, mert éppen Perjámosi Sándor immár két kötetben közzétett eddig számon sem tartott, többnyire álneveken jegyzett hírlapi cikkei figyelmeztetnek, hogy van még mit keresni a korabeli sajtóban.

Minthogy az idei esztendő a Magyar Nyelv Éve is egyben, Benedek Elek örökségének egyetlen vonulatára hívnám fel a figyelmet: pályája kezdetétől nagyon tudatosan fordult a gyermek és a nép felé. Képviselőházi szűzbeszédétől, amely a jó gyermek- és ifjúsági könyvek kiadásának támogatásáról szólt, a Magyar mese- és mondavilágon át minden alkotását egyetlen cél szolgálatába állította: a jobbágyfelszabadítás óta rohamosan háttérbe szoruló hagyományos falusi és a városi polgári műveltség értékeinek egymást termékenyítő hatásában vélte megtalálni a korszerű magyar műveltség forrását. Nem egyszerre, fokozatosan jött rá, hogy kár parlagon hagynia népmesei tudását, mesélőkészségét, s az élő beszéd fordulataival fokozatosan, de nagyon eredményesen egységesítette, magyarosította, vagy ha úgy tetszik: egyenesen székelysítette a 19-20. század fordulójára a köznyelvet.

Ösztönzője lehetett az a tény is, hogy az akkortájt rohamosan magyarosodó Budapesten, Benedek Elek új életterében, nemcsak a szűk családi, hanem a tágabb polgári környezettel is meg akarja ismertetni az otthonról hozott hagyományos értékeket. S a saját családi, a keze ügyében levő helyi és erdővidéki mesekincsből kiindulva, mintegy körkörösén veszi birtokba és adja tovább előbb a szűkebb pátriája, a Székelyföld, aztán az egész magyar nyelvterület s végül a világ mesekincsét.

Gyűjteménye talán a legnagyobb példányszámban megjelent könyv volt – a kilencszázas évek elején egyik esztendőben,

Benedek Elek dédunokája, a kisbaconi Benedek Elek emlékház vezetője, Szabó Istvánné Bardócz Réka a Magyar Örökség oklevelével a kezében.

még Jókait is megelőzve, a legnépszerűbb, a legnagyobb példányszámban kiadott író, s a szűkebb-bővebb válogatások, díszes és ponyvakiadások, amelyek az író életében és azóta is napvilágot láttak, túlzás nélkül a magyar irodalmi és köznyelv fejlődésére olyan hatással voltak, amely a Bibliához mérhető csupán. A belőlük eredő szólások, szóláshasonlatok, bizonyos kezdő és záró népmesei fordulatok szerves részévé váltak nemzedékek mindennapi beszédének: az Operenciás tengert, az üveghegyeket, a tojáshejbe kerekedett és a Küküllőn leereszkedett boldog egymásra találókat, akiknek lakodalmán előzőleg Hencidától Boncidáig folyt a mindenféle földi jó, vagy az ásó-kapa, a köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál sok tucat társukkal – ezeket mindenütt ismerik, ahol legalább emlékcserépeiben él még a magyar nyelv.

És mint oly sok népmesei hőse, Benedek Elek alakja is legendákkal övezett, Elek apójává majd Elek nagyapójává vált egy nemzetnek, még mielőtt korban odaöszült volna. Hamuba sült pogácsájából mindannyiunknak jutott, rajtunk is múlik, hogy továbbadjuk ezt az immár oklevéllel is hitelesített magyar örökségünket.

Hunyadi László laudációja

A fáma szerint, amikor Orbán Balázs meglátogatta a Jersey szigetén emigrációban élő Victor Hugót, az író azt mondta volna a lelkes és tetterre kész fiatalembert megismerve, hogy ötven ilyen emberrel sikerre lehetne vinni egy forradalmat. Ha ötven olyan ember élne ma Erdélyben, mint Hunyadi László, több reménnyel és bizakodással gondolnánk a Romániában élő magyarság jövőjére.

Miért lehet ideillő ez a párhuzam egy olyan, békére törekvő, jó szándékú művészember esetében, mint Hunyadi László, akitől távol áll minden felforgató forradalmian erőszakos gondolat? Mert példamutató, konok erő van békés kitartásában, művészi törekvésének céltudatosságában, szándékának tisztaságában és következetességében. Amikor sokan elszéledtek, elszéledtünk, Hunyadi hű maradt szülőföldjéhez, városához, barátaihoz, mindvégig hű maradt művészi elveihez. Dolgozott csendben, céltudatosan a legnehezebb évtizedekben is marosvásárhelyi műtermében, mintha előre tudta volna, hogy nagy feladat vár rá.

Honnan merítette ezt a magabiztos erőt?

Úgy vélem magyarázatot nyerünk, ha megismerkedünk eddigi életútjának meghatározó állomásaival, amelyek sorsát alakították, jellemét formálták.

Egy Kis-Küküllő menti faluban, Küküllődombon született és töltötte gyermekéveit. Az akkor még

szinte érintetlen, hagyományos életforma nemcsak a munka becsületére, a kézműves mesterségek fogásaira tanította meg a fogékony lelkű ifjút, de azokra a jellegzetes lejtésű népdalokra is, melyeket mi, barátai oly sokszor hallhattunk tőle. Ekkor tanul meg muzsikálni és hegedűje, mellyel bátran beállhatna egy táncmuzsika bandába, elkíséri élete során. Ehhez a világhoz eltérhetetlen gyökerekkel kötődik.

A következő, sorsát meghatározó állomás a marosvásárhelyi nagy múltú Református Kollégium. Itt kezdődnek felejthetetlen diákéveink, melyeknek emlékeit gyakran idézi fel jellegzetes, szinte színészi képességekről árulkodó humorával. Néhányunk számára a legfontosabb azonban az igényes oktatás mellett az a mintázó szakkör, melyet fiatal, lelkes rajztanárunk Bandi Dezső – a későbbi népművészeti, népi iparművészeti mozgalom elindítója és irányítója – szervez. Bandi Dezső, aki a „csak tiszta forrásból” elvének híve, Hunyadi szemléletére, munkásságára nagy hatással volt. A Marosvásárhelyen frissen szerveződő Művészeti Középiskola, majd a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola szorgalmas évei következnek, neves művésztanáraikkal. A szobrászmesterség megismerésének, elsajátításának időszaka ez, de ne felejtsük, ezek az 50-es évek, a kommunista ideológia legnyomasztóbb évei. A művészi kifejezés nyelve zárt és kötött. Az önkí-

fejezést, egyéni stílust és szemléletet kereső fiatal számára alig van eligazító minta. Ebből a szürkeségből néhány kivételesen erős egyéniség adhatott példát, közülük is Kós Károly, de még közvetlenebbül Szervátiusz Jenő emberisége, balladái szépségű szobrászata jelentett irányjelző hatást Hunyadi László művésszé formálódásában.

A főiskola után hazatér Marosvásárhelyre, ahol műtermet épít magának. Felkészülten áll komoly szobrászi, köztéri művek megalkotására. A szobrászokra azonban szűk esztendő várnak. Alig készül köztéri szobor ezekben az évtizedekben. Érdeklődése a kisplasztika, főleg a fémdomborítás felé fordul. Ékszereket készít, kivételesen szép munkákat, a híres erdélyi ötvösművészet nemes hagyományait folytatva és megújítva. Született azonban néhány köztéri mű ezekben az években is, amelyek Hunyadi rátermettségét dicsérik. Ezek közül a legjelentősebb a monumentális agyagfalvi Székely Nemzetgyűlés emlékműve, melyet két szobrásztársával közösen készít, és a hányatott sorsú, Fehéregyháza melletti ispánkúti Petőfi-emlékmű, melyet vandál módon többször megcsonkítanak, fejszével törve össze, mintha Arany János Petőfi eltűnésével kapcsolatos versének egy kérdő mondata válna valóra.

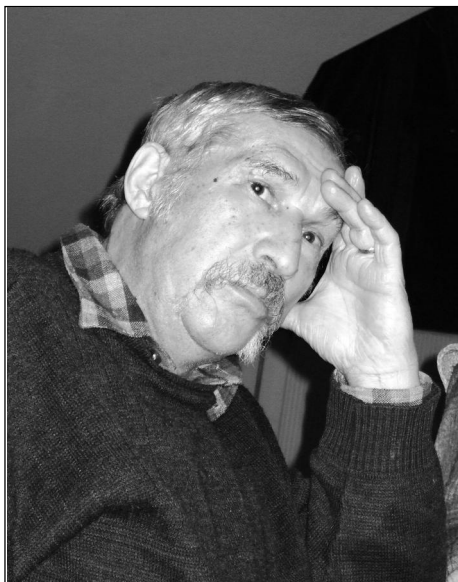
Elkövetkezik 1989 karácsonya Romániában, és ezzel új alkotói életszakasz Hunyadi László életében. Nagy munka vár rá és erdélyi szobrásztársaira. Sütő Andrást idézem: „Trianon után... Példátlan pusztítás Európában! Főhatalom változás ürügyén Erdélynek majdnem minden történelmi-kulturális emléket hirdető szobrát, domborművét, kegyeleti oszlopát megsemmisítették”. Újra kellett alkotni az elpusztítottakat. Sorra készülnek Hunyadi László nagyméretű köztéri szobrai: Szent István, Petőfi, Orbán Balázs, Márton Áron, Bethlen Gábor. Ezek mellett Erdély nagyjainak domborművű portrészorozata és... folytathatnám szobrainak felsorolását... Hunyadi László szobrászművész nemzeti panteonja méltán része a Magyar Örökségnek.

Adjon az Isten az immár Magyar Örökség-díjas Hunyadi Lászlónak erőt, egészséget, hogy folytathassa alkotó munkáját és gyarapíthassa szobraival nemzeti panteonját.

PÉTERFY LÁSZLÓ

A javaslattevő Veres-Kovács Attila gratulál Hunyadi Lászlónak.

A Szabó Vilmosról Lakiteleken készült utolsó fénykép

Utolsó fénykép Sz. V. festőművészről

(Gally Katalinnak)

Tenyeredben elfekvő, felfele billenő
arcéled –: lebbenő félben lévő arc-lélek
...távoli észak-fényt kutató merengésben
kihűlő madárfészek tekinteted –
pasztellképeiden annyiszor szállásverő
tereken átívelő, rozsdabarna madara:
elrévedő éned, idegen bolygóra
tévedt lényed tovább élő morzé-üzenete
mely lüktet bennünk szelíden áramolva
– s most sápadt-sárgán felmerülő lélek-arcod
mezejére von megfeythetetlen rejtjelet.

2009. április 26.

Ama nemes harcot megharcoltam...

Szabó Vilmos képzőművész-pedagógus emlékére

Szabó Vilmos életműve, alkotói pályája váratlanul jött halálával, lám, idejekorán lezárult. A Lakitelki Nemzetközi Alkotótáborban munkálkodva szólította magához Teremtője. Talán nem véletlenül ilyen körülmények közepette, hiszen barátságos, közvetlen embersége és művészetének jellege folytán egyike volt azon képzőművészeinknek, aki igen gyakori vendége lehetett számtalan hazai és külföldi alkotótábornak. Jómagam is ilyen környezetben ismerkedhettem vele, és mélyülhettem el aztán az évek folyamán barátságunk. Ekképpen, személyes bizalmába fogadva, tapasztalhattam meg egyik-másik művészta-
borban alkotói módszerének egy-egy titkát, miközben közvetlenül, mintegy beavatottként lehettem tanúja egy-egy pasztellrajza, festménye megszületésének. És hogy mi volt, mi lehet a titka Szabó Vilmos alkotói módszerének, illetve művészetének? Miben érhető tetten alkotá-

sainak utánozhatatlan szín és formavilága, amely kiben-kiben másképpen fejti ki aztán hatását? Szavakban kifejezhetetlen rejtély, amely csak akkor tárul ki előttünk, ha képesek vagyunk ezen alkotásokat olyan nyíltszívűséggel és önfeledt ráhangolódással szemlélni, mint ahogy megfogantak létrehozójuk játékosan spon-
tán, ugyanakkor elmélyült szakavatottságából fakadóan. Megpróbálván mégis összefoglalni ezen alkotói magatartásforma és képi nyelvezet lényegét, úgy is fogalmazhatnánk, hogy Szabó Vilmos művészetének forrása a rácsodálkozás képességének eredendősége. Meghatározója a humánus értékeinek féltése. Vallo-
más arról, hogy az ember a mindenség mértéke. A mindenségé, amely önmagára lelhet egy katicabogárban, egy rozsdás szeg varázslatos színharmoniaijában, vagy a napfényben megcsillanó szalmaszálaban. Mint ahogy meg-
lapolhat a gyökerek hajszairei-

ben, a fakéreg görcsében vagy a megkérgesült kezek, arcok ráncai-
ban. Szabó Vilmos alkotásain a fűszál zöldje, a pajta mögötti trágyadomb fanyar barnája is az emberről vall. A mindenség arca –
üzenni ez a művészet; az ember arca, amely csak a részlet által meg-
ragadható. Ekképpen lehet a vég-
telen idő forgatagában az egyet-
len bizonyosság a mű, a művész-
ember létének, valódi mértéke.

És vajon, tehetnénk fel a kérdést: milyen viszonyrendszerben helyezhetnénk el Szabó Vilmos életművét anélkül, hogy azt különféle irányzatok szerint doboz-
zolnánk? Persze, sokan és sokszor próbálkoztak már eddig is művé-
szete helyének és jellegének kije-
lölésével, illetve értelmezésével,
mint ahogy minden bizonynyal
megteszik majd szakavatott méltó-
tói annál is inkább, mivel immár
az életmű, alkotója napmúlásával
együtt lezárult. Számomra vi-
szont, akinek alkalma volt a töp-
rengő, kételyek marcangolta Sza-
bó Vilmost, mint embert nemcsak
alkotás közben megismerni, de
művészetszervezői, pedagógusi
vagy közéleti minőségében is kö-
zel kerülni hozzá, evidensnek tű-
nik, hogy életútját leginkább az a
Németh László-i gondolat hatá-
rozta meg, amely szerint: „csak az
a világ újulhat meg, amelyben

Veder

mindenki kitart legjobb hite mellett", oly módon, hogy az ne meredjen világnézeti vagy alkotói sémává. Ekképpen válhatott minden jel szerint megvalósíthatóvá tehát számára is, hogy életműve ne jegecesedjen a befejezettség dogmájává, hogy sajátja legyen a mindvégig formálódás, átrendeződő alakulás. S mint alapvetően homo moralis alkat pedig, aki a maga teljességében, szervességében értelmezte mindvégig a társadalmiasult életet, nyilvánvalóvá vált számára, hogy önmagára vonatkozóan is érvényesnek tekintse az „itt és most” gondolatiság szellemi, művészeti és közösségi imperatívuszát. És mindezt anél-

kül, hogy engedményeket tett volna a művészet öntörvényűsége rovására, miközben meggyőződéssel vallotta önmagunk gyökerei keresésének szükséges voltát, a kodályi-bartóki modell „csak tiszta forrásból” táplálkozó, önismeretünkben eligazítani tudó, illetve megmaradásunkat elősegítő érvényességével. Ilyen szellemben alapította meg annak idején az Ipp-art művészeti csoportosulást, amelynek évenkénti alkotótáborozásai a természeti közegbe való visszatérés lehetőségét jelentették a résztvevő képzőművészek számára. Ilyen vonatkozásban nevelt és oktatott nemzedékeket a művészi alkotás rejtelmére,

fejtette ki a művészettel és a művészeti neveléssel kapcsolatos nézeteit a különböző szaklapokban és folyóiratokban, vállalt művészeti, kulturális, társadalmi és egyházi megbízatásokat, feladatköröket. De ezen alkotói és közösségi érzületből fakadóan tartotta fontosnak folyamatos jelenlétét a képzőművészeti életben úgy is, mint ilyen jellegű szerveződések és csoportosulások kiállító művésze, vagy akár úgy is, mint egyéni és csoportos tárlatok szervezője. Beszédes jele ilyen irányú elkötelezettségének, hogy többek között, tevékeny tagja volt nemcsak a Romániai Képzőművészek Országos Szövetségének, de a Barabás Miklós Céhnek és az Erdélyi Magyar Művészpedagógusok Egyesületének is. De számos hazai, anyaországi művésztelep jó hírnevét is öregbítette színvonalas alkotásaival, hozzájárulva közvetlen, kollegiális magatartásával e táborok, igazi alkotó-közösségeké való formálódásához. Anélkül, hogy babérokra pályázott volna, szakmai körökben több alkalommal is elismerést nyert ugyan művészete, de olyan mérvű hivatalos elismerésben, amilyent meggyőződésem szerint sokrétűen magas színvonalú alkotói-nevelői és szervezői munkássága megérdemelt volna, nem részesült. Jóllehet Szabó Vilmosra is érvényesnek vélem Pál apostol szavait: Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: végezetre eltétetett nékem az igazság koronája... Úgy legyen!

Várakozás

Emlékbeszéd

Szeretett Vilmos Barátom!

Túl váratlanul jött halálad. Valahogy úgy képzeltem, hogy még sokszor, nagyon sokszor fogunk együtt lenni különböző alkotótáborokban. És még sok-sok alkalommal leshetek be alkotói módszered titkaiba, meghúzódom egy-egy pajta szélvédett oldala mögé, vagy a hideg elől behúzódva, mondjuk a Hortobágy állatok testmelege fűtötte valamelyik istállójának a Triász (ahogy nevezett hármunkat annak idején, amíg élt Égerházi Imre festőművész, táborirányító): temagad, Ábrahám Jaki meg jómagam által, alkotóműhelye avanszált óvó térségébe.

Hogy aztán megszülethessen a körülöttünk tevő-vevő, állatgondozói kötelességeiket végző pásztorok, gulyások, csikósok, no meg a csodálkozó tekintetű kiscsikók, bocik, szamarak vagy rackajuhok szemeláttára egy-egy, nem ritkán tüneményes gyorsasággal formát öltő, remekbeszabott alkotásod. De felidézhetném a reggeli felkeléseink szertartásosan megtörténő fél kupica pálinkás koccintásait, amikor is szinte minden alkalommal te voltál a ceremóniamester. Mint ahogy felejthetetlenek maradnak számunkra a Mindennapra egy imádság című, mindig nálad lévő, és bibliai idézeteket, valamint azok magyarázatát tartalmazó könyvedből való, a reggeli készülődéseink alkalmával vagy lefekvéskor történő felolvasásaid, és az azt követő elmélkedéseink az életről és halálról, Istenhez és emberhez való viszonyulásunk tükrében. Mint ahogy sorolhatnám a veled együtt, hármásban töltött franciaországi alkotótáborozási vagy úti élményeinket, mint ahogy a Louvre-ban és más múzeumokban szerzett maradandó emlékeinket. De léleképítően szép volt a hejcei, sólyomkövári vagy más alkotótáborokban történt együttműködésünk és az esti együtténeklésünk alkalmai, amikor is megcsodálhattuk népzenei és népdal kultúrádat és ki-

Tavaszelő

válóan szép éneklésed. Köszönöm szakmai tanácsaidat és olykor emberi-es, felém áramló intő-szeretetedet!

Ezen szomorú órában, amikor is itt állunk koporsód körül, hogy utolsó utadon elkísérjünk, szeretném elmondani, hogy sokan, nagyon sokan szerettek, szerettünk, mert tegnapad is meg tudtál nyílni szereteteddel az emberek irányába. Ezért is kértek meg annyian a kolozsvári Apáczai Csere János Gimnázium pedagógusi mun-

kaközössége, vagy az Erdélyi Magyar Művészpédagógus Szövetsége, valamint a Barabás Miklós Céh részéről, de sokan mások művészkollégáink és közös barátaink részéről is, határon innen és határon túlról, hogy lélekben képviseljem mindannyiukat ravatalod mellett. Béke poraidra!

(Elhangzott Szabó Vilmos képzőművészpédagógus temetésén, a zilahi református temető kápolnájában, 2009. április 8-án)

Hortobágy-parti portré

Szabó Vilmos festőművésznek

Szélbe kapaszkodó nádas
ölében kotyogó bárka
alján olvadozó hólé
töredezett tükre fölé

kíváncsian hajló tekintet;
egy festő ámuló arcképe
ahogyan a stégen állva
önmagát beelátja a

ringatózó, hó foltozta
végtelenség darabkába –
a festő állványa mellett:
tavasz szemtükrébe nézeget...

2007. március 12 – április 10.

Téli alkony

Megfeleltetések

Szabó Vilmos festőművész emlékére

Megágyazott árnyak –
lebenő deszkakerítés-szárnyak

göcsörtös testen megtöretett
koratavasz-fények –

...halált sejdítő fűszál zöldje
ég harmatjában megfürödvé

aláhagyó csillagzata
amint valaki lekasálja –

...alkonyok rozsdás szeg-barna
kancsali bamba pillantása

paszellszínek lágy áramában;
nap-múlásunkat idéző ábra –

2009. április 6.

SZÉKELY GÉZA

Szabó Vilmos öröksége

Nehéz hozzászokni a gondolathoz, hogy fizikai létében immár nincs közöttünk. Maradtak a képei, és bennünk él a sok-sok közös élmény, ami az utóbbi közel két évtizedes együttműködésünk, közös ünnepeink, közös álmaink és részbeli megvalósulásai továbbra is összekötnék.

Amikor a bukfenc után az újraindult Művelődés szerkesztősége Kolozsvárra költözött Bukarestből és először jártam ismét Zilahon, találkoztam Szabó Vilmossal és együtt töprengtünk a lehetőségekről, szomorúan mondta, hogy Szilágyságban nagyon nehéz lelket verni az emberekbe. Mintha elhagyták volna magukat a diktatúra évtizedei után, s bizonyosfokú letargia, lehangoltság költözött volna a lelkekbe. Maga alaptermészetében derűlátó lévén kifejtette, hogy a sok rossz után bizonyosan jó idők következnek, nem szabad leállni, a macska szívósságával talpra kell állni, alkotni, tárlatokat szervezni, vissza kell adni az embereknek az önmagukba vetett hitet. Erről írt akkor is, amikor 1992-ben szilágysági lapszámunkban írásában bemutatta a megye képzőművészeit, benne kitűnő önarcképet is adva sajátmagáról: „Minden érdekel, ami az emberrel kapcsolatos. Érzem és vallom, hogy mindennek az ember ad értelmet, de ő általa is válnak értelmetlenné a dolgok. A drámai előadásmód úgy látszik, már sajátom. Már csak így látok, így érzek, így festek. A születéstől a halálig minden izgat és érdekel, de a két végpont között ott a nagybetűs Élet, ami napjainkban a legdrámaibb jelzőkkel emlegetett. A tárgyak, tárgyaink, melyek magunk helyett is beszélnek, jelképekké

Kemence

válnak festményeimben. Ma már mindenben jelképet látunk.”

És a Maros mentéről a szilágysági hepehupák közé letelepedett Szabó Vilmos nemcsak alkotóként, nemzedékek művészi pályájának irányító tanáraként, de a Szilágyság megyei képzőművészeti élet szervezőjeként is bizonyított. Csak a Művelődés szerkesztőségével közösen több mint száz kiállítást szervezett, és nemcsak a megyében igyekezett hírt-nevet szerezni az azon a tájon élő alkotóknak.

Amikor a milicentenáriumra készülve megkezdte őt az ippi születésű Csepei János mérnök, hogy Ippon segítsen neki elindítani a mára már komoly rangot szerzett IppArt Alkotótábort, természetes módon vállalta szakmai irányítását, jó példával járva elől, nemzedékek közös erőfeszítésével immár maguk mögött tudhatják a több mint félszáz közös tárlatukat, a tízéves jubileumra igényesen szerkesztett színvonalas albumukat, amelyet a szakkritika is örömmel üdvözölt.

Szabó Vilmos öröksége – örökségünk. Nagyon jó lenne, ha a szilágyságiakra, közelebből a zilahiakra jellemző kitartással megteremtenék a lehetőségét annak, hogy műveiből állandó kiállítással bizonyítsák: a rájuk bízott értékekkel jól sáfárkodnak, ébren tartják azt a művészeti alkotásokban megörökített szemléletet, amit Szabó Vilmos honosított meg a Szilágyságban. Mintegy példát is állítva az eljövendő nemzedéknek: lehet, érdemes és kell dolgozni vidéken is, van rá igény, a befogadó közönség nevelhető, és meg is hálálja a köz érdekében kifejtett munkát.

SZABÓ ZSOLT

A GYŰJTŐ A GYŰJTEMÉNYÉRŐL

Fiumei kikötőben van egy hadihajó
Libeg rajta, lobog rajta nemzetiszín zászló
Fújja a szél, fújja, hazafelé fújja
A kiszolgált öreg bakák hazatérnek újra

A felvidéki magyar gyereknek, kamasznak, majd felnőttnek Fiume ma is nosztalgikus álma, a több változatban énekelt katonadal ma is a fülébe cseng. A mai Rijeka nevét mi így őriztük meg, olaszul, az i-t is kimondó magyaros kiejtéssel. Szűkebb hazámból, az első világháború után Csehszlovákiához került észak-kelet alföldi mezővároskából nézve már Budapest is távoli lett. De maradtak a szülők emlékei. Így, még a régi békeidőben nászútjukról, melynek végcélja ugyan Velence volt, de azt megelőzte az első nagy élmény: Fiume és Abbázia. A magyar Fiume és az osztrák Abbázia. Itt pillantották meg először a tengert, a kék Adriát, ahol a pesti Duna-part után megnyílt valami még tágabb, a Dél napsütötte pálmák alatti mosolygó világa. A horvát társországtól külön jogi testként leválasztott Fiume pedig a magyar királyság szerves részeként a monarchia magyar felének egyetlen kikötője volt. Az ebbéli szerepében gyors fejlődésnek indult olasz és horvát lakosságú városban szerény, de mégis meghatározó szerep jutott az évek során odatelepült vékony magyar rétegnek, amely otthonossá válva, saját tónusával élenkítette, gazdagította a színes helyi palettát.

Ennek a Fiumének az emléke élt nálunk Nagykaposon egy ötgymekes ügyvéd családjában. Főleg engem, az ötödiket, anyám vissza-visszatérő emlékezései végig elkísértek. Akkor is, amikor kalandos életutamon emigráns magyar rádiószerkesztő lettem, aki Münchenben székelve, a legtöbb nyaramat az Adrián, Trieszt és Velence között töltöttem, de Fiuméba mégis csupán később, az országainkban lezajlott rendszerváltások után juthattam el. Érdeklődésemet további látogatások csak megerősítették: magyarként mindenütt szívélyesen fogadtak, a város fölött a Frangepánok várában a fiatal büfés még néhány mondatot is leíratott velem, hogy magyarul szolgálhassa ki a tőlünk jött turistákat. Jó érzés volt az is, hogy reggelente – cseh és szlovák nyelvismertem nem lévén elegendő a horvát sajtó kellő megértéséhez – színvonalas helyi olasz napilapot vehettem a kezembe.

Budapesti otthonomban aztán Fiuméről szóló olvasmányok, tanulmányok végül a város múltjának, főleg magyar vonatkozásainak a gyűjtőjévé tettek. Mindent kerestem, ami elérhető, antikváriumokban, aukciókon, vásárokon. Volt, ami komoly anyagi áldozatot követelt, de olyan is, ami csak jelentéktelennek tűnő apróság a mindennapi életből.

Így állt össze gyűjteményemben a közös emlékek magyar Fiuméja, annyi múltbeli békétlenség után az összetartozás jegyében egybe fűzve mindannyiunkat, akiknek szívéhez az Adriának ez a sajátos kincse közel áll.

Skultéty Csaba a kiállítás megnyitóján.

A horvát partok, vizek, szigetek mai magyar látogatója, Isztriától egész a déli végekig, a közös történelmi emlékhelyek gazdag sorával találkozhat. Fiumében azonban, a kikötő bójáin álmodozva, egy kicsit otthon is érezheti magát.

SKULTÉTY CSABA

Szeretni egykor közös hazánk egészét!*

Ez a kiállítás a szeretet terméke. A gyűjtő, Skultéty Csaba számára Fiume szinte egész életében egy letűnt tündérvilág megtévesztő ismért. Fiume emlékéhez édesanyja egész életében úgy tért vissza, mint fiatalsága, boldogsága jelképéhez. Skultéty Csaba évtizedekig nyugati emigrációban élt, haza nem térhetvén hozta létre nagy gyűjteményét a Budát és Pestet ábrázoló legszebb metszetekből. Fiuméba már újra Budapestről, egyik szabad országból a másikba utazva jutott el. A visszanyert szabadságnak azonban a kétségtelen politikai és gazdasági szál mellett még számos rétege és vonatkozása vár kibontakozásra, megismerésre és felfedezésre.

Biztos, hogy az egykori Magyar Királyság, sőt az Osztrák–Magyar Monarchia országai és népei majd kialakítják azt az új nyelvet, amelyen összefonódott és sokszor közös történelmükről egymással elfogulatlanul tudnak beszélni; hogy meglesz ennek közös szemléleti alapja nemcsak a tudományban, hanem a

Sólyom László a kiállítás megnyitóján

közvéleményben is. Segít ebben, ha minél többször találkozhatunk azzal, mennyire közös alkotás volt történelmünk egésze. Egyiküinktől sem vesz el semmit, ha elismeri a másik nép hozzájárulását, sőt a gazdagság örömeivel ajándékozhat meg. Sok alkotót és alkotást több nép tarthat joggal a magáénak (is). A kizárólagosság a sérelmi hozzáállást tartja fenn; a nyitottság felszabadít, és stabil, pozitív viszonyokat teremt.

Fiuméről sokunknak van elképzelése – többnyire persze egy-egy mondásból, olvasmányból – szinte csak úgy, ahogy ez a város a Skultéty családban élt.

Kisiskolásként tudtam például, hogy Fiume a magyar Szent Korona gyöngyszeme. A Déli Vasút említése mindig felidézte, hogy igen, ez Fiuméba vezetett, mint egy útőér kötötte össze a fővárost és a tengeri kikötőt. Iskolai padtársam régi vasutas dinasztia gyermeke volt, állandóan emlegette, hogy nagyapja fehér kesztyűben vezette a fiumei gyorsot. De azért mindvégig nyugtalanított, hogy hogy is volt ez pontosan? Hogy illik a képbe Horvátország, hogyan a tengerpart országa? Fiatal kutatóként azután szerencsém volt egy embert megismerni, aki közös kultúránk nagyszerű reprezentánsa volt, egy fiumei születésű, ott felnőtt pozsonyi professzort, aki egyforma természetességgel beszélt magyarul, németül, olaszul, horvátul és szlovákul, s bölcs türelmességével és belátásával mesze felülemelkedett a hatvanas-hetvenes évek minden korlátján.

SÓLYOM LÁSZLÓ

*Sólyom László köztársasági elnök köszöntője Skultéty Csaba gyűjteménye alapján összeállított Fiume magyar emlékezete című kiállítás katalógusában.

Polgármesteri köszöntő

Ez a kiállítás lehetővé teszi, hogy a mindennapi élet apró emlékein keresztül benyomást szerezzünk arról, milyen lehetett Fiume abban a rövid és virágzó korszakban, amikor a magyar jelenlét is belevegült ennek a városnak olasz–horvát kultúrájába. Sokat elmondanak ezek a mi hozzájárulásunkról, amelyre büszkéek lehetünk, s amelyhez nem fűződik egyik népnek sem keserű emléke. A kiállítás nyújtotta benyomásokkal és ismeretekkel felfedezhetünk egy olyan pontot egykor közös hazánk térképén, amelyet minden érdekelt felszabadultán szerethet. Végül is ilyen pontokkal kellene megtelnie az Adriától a Kárpátokig terjedő térnek.

Skultéty Csaba szerző Fiume magyar emlékezete című kiállítása katalógusának bevezető részéhez írt polgármesteri szövegtervezet szerint Fiume (horvátul Rijeka) Városa nemcsak Közép-Európában, de a magyar közjog és kultúra történetében is különleges helyet foglal el. A magyarok fokozott érdeklődése Fiume iránt 1775 után kezdődik, amikor II. József császár és Mária Terézia császárnő meghozzák döntésüket Fiume Magyarországnak történő adományozásáról. A Város éppen a magyar vezetés alatt működő Kormányzóság létrehozásával (1776) lépett a gazdasági fellendülés útjára. Fiume ekkortájt nőtte ki magát kereskedelmi és ipari várossá, bekerült a tíz legnagyobb európai kikötő sorába, olyan kozmopolitá csomóponttá vált, melyben a nyelvek sokaságának használata és a különböző kultúrák találkozása a jellemző. Egy francia útikönyvíró akkoriban tett megfogalmazása szerint Fiuméről azt állította, szavait idézve, hogy „olyan magyar város melyben olaszul beszélő horvátok élnek!”

Csak hogy, egyes fiumeiiek is hozzájárultak a magyar kereskedelem és gazdaság fellendülésének sikeréhez. A fiumei kereskedők egy csoportja már 1791-ben több ambiciózus javaslatot továbbít a po-

zsonyi magyar országgyűlésnek Fiumét, a magyar tájakkal összekötő útvonalak fejlesztése, a kereskedelem és kivitel, a kereskedelmi társaságok fejlesztése és az első fiumei bank alapítása ügyében. Egyike a minden idők legsikeresebb fiumei kereskedőknek és vállalkozóknak Adamich András Lajos a magyar országgyűlés képviselője volt, a magyar gazdasági bizottság egyik legtekintélyesebb tagja, kiváló barátja a gazdaságot és kultúrát megújító Széchenyi Istvánnak.

A szilárd gazdasági kötődések mellett, kulturális kapcsolatokra és ötvöződésre utaló számos példa létezik. A 19. század kezdetétől napjainkig, mondhatni Császár Ferencről az első magyar értelmiségitől, aki már a század harmincas éveitől elsőként oktatja a fiumei gimnáziumban a magyar nyelvet, egészen Friedl Ilonáig, aki a 21. század küszöbén szorgalmasan kutatja a fiumei történelem kimeríthetetlen témáit!

Fiume szülőtteinek sokasága képezte magát Budapesten a 20. század elején, köztük Romolo Venucci és Ladislao de Gauss festőművészek, akikre erőteljes hatással volt a budapesti avantgárd művészeti légkör.

Népeink, a két nép közti szoros kapcsolatok ápolásának felélénkülése különösen az elmúlt húsz évhez köthető. Fiume városa az elmúlt esztendőben erőfeszítéseket tesz a gazdasági kapcsolatok felgyorsítása érdekében, de megújultak és szorosabbá fűződtek a fiumei intézményeknek a magyar intézményekkel kialakított kulturális kapcsolatai is. A Magyar Állami Levéltár Budapesten jelenleg is kimeríthetetlen tárháza a fiumei történelem kutatásának. Fiume Városi Múzeuma munkatársai sorába bevonja a tekintélyes magyar értelmiségieket is – a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Állami Levéltár történészeit, levéltárosait, könyvtárosait, muzeológusait, valamint a budapesti Közlekedési Múzeum szakembereit, ahol a Fiumei Városi Múzeum muzeológusai fiumei kikötőről szóló jelentős kiállítást rendeztek (2002).

2004-ben került sor egy tudományos tanácskozássra Fiume és a magyar kultúra címmel, melynek védnökségét a Város vállalta fel. A rendezvény több magyar tudóst és a fiumei Bölcsészettudományi Kar Kroatisztika Tanszékének tanárait gyűjtötte egybe. A magyar kulturális műsorok vendégszereplése közül Fiumében ki kell emelni számos magyar színtársulat bemutatkozását a Kisszínházak Nemzetközi Fesztiválja keretében, továbbá magyar művészek

résztvételét a Quadrilaterale Biennallé tekintélyes rendezvényein, melynek szervező házigazdája a fiumei Kortársművészeti Múzeum.

A magyar kulturális identitás megjelenítéséhez Fiumében három, a városban aktív, magyar nemzeti kisebbségi egyesület járul hozzá. Megkülönböztetett figyelmet érdemel a városnak a Csepellel fenntartott, hosszú évekre visszatekintő és gyümölcsöző testvérvárosi kapcsolata, mely kapcsolatok egyre közelebbiek és sikeresebbek.

Reményeink szerint a gazdasági és kulturális kapcsolataink tovább bővülnek. Meggyőződésünk, hogy az egyre fejlettebb párbeszédnek köszönhetően, a történelmi kötődéseken túl ugyanúgy összekötnék minket a közös érdekek, valamint, hogy a fiumiek és magyar partnereik előtt álló kapcsolatai több mint jó üzleti távlatokkal kecsegtetnek.

Szeretnénk, ha a jelen – Fiume magyar emlékezete – kiállítás, nem pusztán a két nép tagjai személyes sorsának a városban kialakult egybefonódó kapcsolataira való emlékezés lenne, amely a maga élettrajzáinak lapjain a történelem sokszínűségének tobzódását jegyezte fel, hanem alapja is a barátság folytatásának egy egyesült Európában, melyhez Horvátország is és Fiume városa is hozzátartozik. Végére is, Cicero minket arra tanított, hogy: Sine amicitia vita est nulla.

VOJKO OBERSNEL

Kolozsmonostor szerzetes-papjai: a bencések és a jezsuiták

A magyar törzsszövetségek laza kapcsolatrendszeréből Szent István teremtett szilárd szervezetségű országot. A kereszténységet elismerni nem akaró törzseket leverte, birtokaikat elkobozta. Királyi birtokká tette a bányákat, így a kolozsi sóbányát is. Mivel az odavezető három főútvonal védelmét Kolozsvár vidékéről lehetett a legjobban ellátni, ezt a részt is birtokai közé vonta. Szent István birtokrendszerét megyékre (comitatusokra) osztotta, élükre ispánt (comest) nevezett ki. A megyék központjában épült királyi várak (castrumok) voltak az ispánok székhelyei. Innen ítélkeztek a megyében élő népesség felett, innen irányították a katonai és a közigazgatást. A vár lakossága a várnépből (castrenses), a várjobbágyokból (iobagiones castri) és az udvari népből (udvornici) állott.

Írott források segítsége nélkül, egyedül régészeti kutatásokra támaszkodva lehetne eldönteni, ho-

va települt az egykori Kolozs megye középpontja, a királyi vár, a castrum Clus. Két lehetséges helyszín jöhet számításba. Az egyik a rómaiak Napoca nevű municípiuma, melynek romjaira épülhetett fel a királyi vár. Ez a négyszög alakú, hét hektárnyi terület kapta később az Óvár városrész elnevezést. Az Óvár alaprajzi elrendezéséből megállapították, hogy 11. századi várostípust képvisel. Központja a Karolina tér lehetett. A másik feltételezhető helyszín az egykori kolozsmonostori apátság dombja, a kolozsi várispánság gazdasági, társadalmi és kulturális központja. Ennek alátámasztására szolgálhat egy 1342-ből való tanúvallomás, melyben a megkérdezett kolozsvári polgárok azt vallották, hogy Kolozsmonostor még Kolozsvárnál is régebbi alapítású. A várban volt a székhelye az ispánnak – a világi hatalom – és a főesperesnek – az egyházi hatalom – megszemélyesítőjének. Okleveles adatokban az első ispán Tamás

(1173), az első főesperes pedig Henrik (1199) volt.

A középkori Magyarország 81 Benedek-rendi monostorából 13 volt királyi alapítású, amelynek egyike a kolozsmonostori. Az apátságot IV. Béla király 1263. február 19-én kelt oklevele szerint I. Béla király 1060–1063 körül alapította. Egy oklevél-kritikai vizsgálat az említett oklevelet hamisnak ítélte, ezért az alapító személyét keresve inkább I. Lászlóra (1077–1095) gondolhatunk, akinek személyét Erzsébet királyné 1341. december 9-én kelt oklevele erősíti meg, amely szerint „a kolozsvári Szent Szűz monostor Szent László király alapítása”. Az okleveleken kívül a bencés renchez való tartozását bizonyítja, hogy 1342-ben János nevű apátja jelen volt a visegrádi káptalanon. A földvár belsejében hitelt érdemlően a 11. századtól kezdve számolhatunk településsel. Ezt bizonyítják az egyik, félig földbe ástott kunyhóban talált Salamon király (1063–1074) által kibocsátott pénzek. Északnyugati részén az egykori erődítések feltárt maradványai ma is fellelhetők. Az Erdély apostolainak hívott olasz szerzetesek adtak nevet az apátságnak, Monostornak nevezve el. A Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt bencés monostorról kapta nevét az itt kialakult falu, Kolozsmonostor. Ennek a helynévnek a legkorábbi írásos nyoma 1222-ből, III. Honorius pápa okleveléből ismeretes: Monasterii B[eatae] Mariae de Clus. 1283-ban magyar elnevezése is megörökítődött: Colosmonostra.

Egyes vélemények szerint Kolozsvárnak is olasz szerzetesek lehettek a névadói. A castrum volt az itt összefutó utak zára (clusiumja), ezért nevezhették el Clusiumnak vagy Clusnak. A castrum magyar nevével, a várral, mint toldalékkal alakulhatott ki előbb a

Platán

Clus vár, később a hangtani szabályoknak megfelelően a Kolozsvár elnevezés. Kolozsvárnak az oklevelekben fennmaradt legrégebbi neve Clusuar. Erről IV. László 1275-ben kiállított oklevele tanúskodik. Más vélemények szerint a város nevének eredete mögött a Klus–Kolos személynév áll. Innen eredeztetik a német – Klausenburg – elnevezését is. Ez a forma 1348-ban tűnik fel először. A román Cluj helységnév 14. századi magyar névalak átvétele. A Claudiopolis pedig egyszerűen mesterséges, humanista csinálmány a 16. századból. Kelemen Lajos történész-levéltárosnak Herpei János művelődéstörténészhez írt leveléből kiténik, hogy ő a Klus nevet a Miklus név utolsó szótagjának tekintette. Szerinte ebből a szótagvégi Klusból vált a hangfejlődés folyamán Miklusból Miklós, majd Kolozsvár. Így alakulhatott ki a német Nicklausenburgból is a Klausenburg. „A Miklus név pedig az itt várat építtetett első várispán nevét őrzi” – summázta véleményét Kelemen Lajos.

A monostori apátság a középkorban nem csak oklevél-kiállító, hitelshelyi működésével tett szert nagy hírnévre. A gyulafehérvári káptalan és a vajdai kancellária mellett ez a konvent volt az erdélyi írásbeliség harmadik fő központja. Az Istennek emelt házak száma már felett hiteletről tanúskodott: a források 1180 középkori templomról tesznek említést. Enynyi plébániához és templomhoz képzett, művelt papságra volt szükség. A klerikusi képzésre minőségi szinten két helyen adódott lehetőség: a gyulafehérvári káptalani iskolában, a későbbi püspöki szemináriumban és a Kolozsvár melletti, akkor még külön álló Kolozsmonostoron a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére alapított Benedek-rendi apátságban. A bencések jelentőségét magyarázza, hogy két évszázadon át ők voltak Erdély területén az egyetlen szerzetesrend.

A Nursiai Szent Benedek Regulája szerint élő bencések – egyébként Szent István király legkedvesebb szerzetesrendje – nemcsak az apátság közvetlen környezetében művelték meg kertjeiket. I. Béla, vagy Szent László kegyes adományai jóvoltából az egykori apát úr a kolozsmonostori domb-

ról letekintve már nem láthatta be az apátság összes birtokát, hiszen nemcsak a Szamos, a Nádas, hanem a Küküllő, a Maros és a Nyárad vize mellett is voltak már földjeik. A Szamos és a Nádas mentén hozzátartozott Szentbenedek, Leske erdő és Alpes, más néven Apáthavasa, Bács, Szentiván vagy Szentjános, Szentgyörgy, Máriatelke, Kajántó, Bénye, Sárd vagy Szilvástelke, Egeres, Solyomtelke, Eperjes, Jegenye és Apahida. Ez utóbbi településnek még az elnevezése is a monostorhoz kapcsolódik. Kolozsvártól 13 kilométernyire, a Kis-Szamoson vámolás céljára hidat építtettek a bencések. A népetimológia Apátúr hídjának tartja az egykori elnevezést. 1263-tól Apathida, 1326-tól Apathyda alakban maradt fenn a község neve. A Nagy-Küküllő mentén Segesvár és Erzsébetváros közelében birtokaik közé tartozott Nádasd, Benye, Nagyszőlős, Prod, Nagyholdvilág, Dános, Szentlászló, Baromlak, Kapus; a Kis-Küküllő és a Nyárad vize környékén Teremi, Hollós, Csanád, Szentpéter, Keresztúr, Apáttava, Szász, Kere-lő(szentpál), Dátos, Lekencető, Cserged, Héderfája és Péterlaka. 1447-ben Hunyadi János újabb birtokrészeket adományozott a konventnek Papfalván, Pusztaszentmiklóson és Botosmacskáson. A felsorolt Kolozs megyei falvak szinte összefüggő birtoktestet alkottak. Az apátság a maga 14 falujával és földterületeivel előkelő helyet foglalt el a középkori Erdély birtokosai között. A monostor virágkora III. Béla (1172–1196) uralkodásáig tartott.

A fekete csuhás bencések a kor építkezési színvonalának és szokásainak megfelelően mind templomukat, mind kolostorukat fából építtették. Az istenháza kelet-nyugati irányban épült, tornyával nyugat, főoltárával kelet felé. A zárda a templom északi oldala mellett húzódott. A dombon álló építményeket később megerősítették, az egyik oldal mentén falat, a másik oldal mentén sárral erősített kerítést vontak.

Kolozs megye középső területén két hatalmas nagybirtok alakult ki: az erdélyi püspöké és a kolozsmonostori apáté. Mivel az apátság a kapott birtoktestekkel együtt a tizedszedés jogát is megkapta, nem vált a püspök aláren-

deltjévé, nem volt felette joghatósága. A két egyházi méltóság, az apát és a püspök párhuzamosan gyakorolta a főpapi jogokat, birtokaikon övék volt a tizedszedés, a lelkeszi kinevezés és az ítélkezés joga. Az apátság királyi és pápai kiváltságlevélben megerősített adómentessége (exemptio passiva) sértette az erdélyi püspök anyagi érdekeit. A vélt méltánytalanság Adorján püspök (1181–1202) alatt nyílt viszályá, ellenségeskedéssé fajult. Az erdélyi püspök katonáival megtámadta és leromboltatta a monostort, László apátot, a szerzetesek főnökét elfogatta. A fegyveres támadó főpap utóda, Vilmos püspök (1204–1223) hasonlóképpen járt el. A kolostort és a templomot megdúlatta, az akkori apátot ugyancsak elfogatta. A püspökségnek anyagi hátrányt, kényelmetlenséget okozó probléma határozott és végleges megoldását úgy oldották meg, hogy a monostor pápai kiváltságleveleit elégettette, a királytól kapottakat meg vízbe dobatta.

A jogaiban és anyagi erőforrásaiban csorbított bencés apát orvosolni szerette volna a rendet ért hátrányos helyzetet. A kor jogviszonyai között nem fordulhatott királyához, II. Endréhez, hanem a római katolikus egyház fejétől, a pápától kellett jogorvoslást kérnie. III. Honorius nemcsak meghallgatásától nem zárkózott el, hanem az ügy kivizsgálását is elrendelte. A vizsgálat kedvező eredményt hozott a szerzeteseknek, a pápa a kolozsmonostori apátságot megerősítette jogaiban, korábban megkapott kiváltságai-ban. Mindezen felül 1225. szeptember 25-én engedélyezte az apátnak a főpapi jelvények – a süveg (mitra) és a gyűrű – használatát. Vilmos püspök utóda, Rajnald (1223–1241) már óvatosabb volt, ő nem erőszakos módon, hanem jogi úton akarta vélt igényét érvényesíteni. Elődjéhez hasonlóan, IX. Gergely pápa sem adott igazat az erdélyi püspöknek, helyette a kolozsmonostori apát dézsmaszedési jogát erősítette meg. A tatárjárás után vége szakadt ezeknek a hatalmi jellegű, ún. „exemptio-pereknek”. A későbbiekben a kolozsmonostori apátság kiváltságait már senki sem háborította.

A történelmi adatokból kiin-

dulva utólag is megerősíthetjük IX. Gergely pápa döntését. A királyi alapítású Benedek-rendi monostorok zöme a 11. században jött létre. Az a korszak a keresztény hit terjesztésének kora, akkor épült ki az egyházi szervezet. A királyi egyházpolitika a kereszténység előőrseinek szerepével és feladatával alapította meg a kolozsmonostori bencés apátságot. Miután a monostor létrehozása megelőzte a püspökség felállítását, természetesen a szerzeteseket illették meg a kiváltságok, melyekben ők részesültek előbb.

Kolozs megye népe főleg a vár körül telepedett le. A királyi vadászok, az erdészek és azok, akik foglalkozásuk miatt helyhez kötöttek voltak, távolabbi vidékekre költöztek. Az így kialakult falvak – Szentpéter, Szentgyörgy, Szentjakab, Szentiván, Szentbenedek, Szentlászló, Szopor, Sala, Bóstelke, Ondótelke vagy Tarcsaháza, Eperjes – később a város terjeszkedése következtében fokozatosan beolvadtak. Ezek a Szentelőtagú falunévek fontos bizonyítékai a korabeli népsűrűségnek. Mivel Szent István rendelete szerint minden tíz falu volt köteles egy templomot építeni, ez a hat falunév mindegyike egy önálló egyházközséget feltételez. Olyan egyházközségeket, melyek a felépített templom védőszentjéről kapták elnevezésüket. Mindezek ismeretében csak ez a hat Szentelőtagú helységnév hatvan falut feltételez a hozzá kapcsolható népességgel együtt. Szerencsésen megmaradt egy 13. századi nyelvemlék, az 1205 és 1235 közötti évek közötti istenítéleteket tárgyaló 389 darabból álló oklevélgyűjtemény, a Várad Regestrum. A történelmi jelentőségű forrásanyag 43 magyar vármegye 711 helység és 2500 személy nevét említi, ezért helyneveink és személynéveink történetének fontos forrása. Ha fellapozzuk és elolvassuk a névjegyzéket, akkor megállapíthatjuk, hogy csak magyar neveket olvashatunk: Sunad (Csanád), Vardou (Várdó), Apa, Beda, Bela, Erdeu (Erdő), Chico-leu (Csikolyó), Tengueu (Tenkő), Pouca (Póka), Bulchu (Bulcsu), Forkos (Farkas), Cherceg (Herceg), Vzozlou (Visoszló), Lomb. Először 1229-ből jegyezték fel a hospesek – a hazájukat elhagyó, magyar földre érkezett vendégek

– között idegen hangzásúakat: Gotfred, Olbertus és Vilc, amelyek német és szláv keresztnevek.

A Castrum Clus évszázadokban mérhető életvitelét végletesen megakasztotta a tatárok 1241-es betörése. Kádán mongol vezérnek a Radnai-szoroson át beözönlött óriási serege március első felében érkezett Kolozsvár alá, könnyen legyőzve minden ellenállást. Elfoglalta és elpusztította az itteni gyöngye-fa-, vagy földvárat. Nemcsak a 250 éves erődítmény, lakossága sem kerülhette el sorsát, a pusztulások, a dúlások, a mészárlások egész Magyarországon ismert jelenségét. Természetesen ugyanerre a sorsra jutott a kolozsmonostori apátság is. A tájárjárás pusztítása így maradt fenn a távoli epternachi kolostor kódex feljegyzésében: „Item in quodam castro, quod dicitur Clusa, ceciderunt infinita multitudo Ungarorum.” (Ugyanúgy abban a várban, amelyet Clusnak neveznek, a magyaroknak szerfellett nagy sokasága halt meg.) A monostori kolostor helyreállításáról és működéséről csak ötven évvel későbbi időpontból, 1299 után van biztos adatunk.

Az apátság történetírói szerint a konventet 1285-ben ismét elpusztították a tatárok. Forrásul Szegedi Jánosnak a Kolozsvárt, 1744-ben kiadott, a magyar királyok dekrétumairól szóló könyvét emlegették. A szerző azonban nem említette, honnan vette adatát, és a korabeli forrásanyag sem tud a monostori pusztításról. Megerősítés hiányában nem tudunk hitelt adni az esemény lezajlásának.

A monostor hiteles helyi működésének 13–14. századi kezdeteiről, belső életéről nagyon szórányosak az adatok. 1311-től maradtak fenn olyan oklevelek, amelyek már támpontot nyújtanak az ott zajló életéről. Nevezetes dátum volt, az esztergomi érsek visszaélései miatt éppen akkor fosztotta meg Henrik apátot méltóságától. Helyettesként kinevezett utódai alatt megbomlott a monostor fegyelme, a három évtizedig tartó belső anarchia miatt a szerzetesek száma is lecsökkent. 1337-ben Pannonhalmán ült össze a bencés nagykáptalan, hogy a Summi magistri kezdetű pápai bulla által megindított rendi reformot megvalósítsa. A teljes jogú főatyai

megbízatást kapott János apát keze alatt az apátság élete hamar rendeződött. A 14. században felépítő reformtörekvések a társadalom megváltozott művelődési és érzelmi igényeihez igyekeztek alakítani a monostori életet. A bencés mozgalom élén Tolnai Máté pannonhalmi főapát állt. A bencés szerzetesek műveltségi színvonalára egy 1427-es leltár alapján következtethetünk, amelyben a könyvtári jegyzék 42 kötetet sorol fel. Kolozsmonostor virágzó időszaka a 15. század közepén véget ért. 1518-ban csatlakozott a reformirányzathoz, amikor a rendi nagykáptalan Nagyszombati Mártont választotta apátnak. A nagy tudású főatya a krakkói és a bécsi egyetem padjából emelte a tatai, később a pannonhalmi, majd a monostori apátság vezetőjévé a rendi vezetőség. Utóbbi megbízatásának valószínűleg nem tett eleget, 1520-ban még a főapátságban élt. Irodalmi tevékenységgel foglalkozhatott, egy bécsi nyomdában, 1523-ban jelent meg terjedelmes verses munkája, a törökök elleni harcra buzdító *Opusculum ad regni Hungariae proceres* (Művecske Magyarország főuraihoz) címen.

Az elkövetkező időszak a kolozsmonostori konvent lassú hanyatlását hozta. A reformáció erdélyi térfoglalása nyomán megkérdőjeleződött a szerzetesrendek szerepe és fontossága. Utolsó lehetőségként I. Ferdinánd király 1554-ben megbízta a kiváló szónokot, a nagyszombati dominikánusok perjelét, a Kolozsváron született János apátot, hogy szervezze újjá a monostori konventet. A nagy társadalmi támogatottságú reformációnak azonban ő sem állhatott útjába. Az 1556. április 26-án, Kolozsvárt tartott részországyűlés elrendelte az egyházi javak szekularizációját, ezzel gyakorlatilag feloszlatta a szerzetesrendeket. Az év nyarán az Isten dicsőítésének új liturgiai formáját valló kolozsvári polgárok a ferencesek és a dominikánusok városból való kiűzése és a két koldulórendi templomberendezésének elpusztítása, szobrai és képei elégetése után a bencéseket is távozásra kényszerítette. Kolostoruk és templomuk középkori felszerelése sem kerülhette el a katolikus intézményekre akkor általánosan váró sorsot. A nemesi birtokok

okleveleit őrző hiteles helyi levéltárat nem érte bántódás, a fejedelem saját felügyelete alá helyezte. A kolozsmonostori konvent levéltárát 1557 júniusáig megbízott kolozsvári polgárok őrizték, gondozták, majd a kolozsvári Szent Mihály-templom tornyába költöztették. A megszüntetett kolozsmonostori apátság épületét előkelő kastéllyá alakították, hogy a fejedelem és udvartartása kolozsvári tartózkodása idején méltó környezetben lakhasson. Világi kézből Báthory István fejedelem adományából került ismét egyházi tulajdonba, 1603-ig jezsuiták használták, 1615-től iskolát is működtettek vastag falai között.

Az egykori bencés kolostorok nemcsak a vallásosságnak, hanem az ésszerűgazdálkodásnak is példaadó helyei voltak. Ezt a véleményt megerősíti egy jezsuita páternek a bencés rend távozása után két évtizeddel keltezett tájleírása, amikor még nagyon jól látható volt a tudós elődök keze munkája: „A Szamos völgyében szántóföldek és öt kert állottak művelés alatt. Egyik gyümölcsös-kert volt, termőfákkal beültetve; más széles és hosszú kert vetemények termesztésére szolgált. Más nagy kiterjedésűkertben káposztát, dinnyét, lent termesztettek. Egyik kertet rózsabokrok öveztek, másikat gyümölcsfák, ez utóbbiban muskotályszőlőt tartottak. Szőlővel volt beültetve a hosszú domboldal is, amely a kolostortól a templomtól északra több mérföld hosszúságban húzódik. Nyugati irányban szántóföldek terültek el, dél felé erdők. A Szamoson háromkerekűmalom állította elő a lisztet, a vízben bőséges számban halak úszkáltak, hogy a sok bőjti napon a szerzeteseknek eledelül szolgáljanak. Bármerre nézett a szem, mindenütt szőlő, szántó-föld, erdő, mező gyönyörködteték a szemlélőt.”

A Kolozsmonostoron elsőként megjelenő szerzetesrend ismertetése után tekintsük át a bencés-eket váltó jezsuiták történetét és működésük jelentőségét.

1556-ban megszületett az önálló fejedelmi Erdély. Első fejedelme, János Zsigmond idején megvalósult a szabad vallásgyakorlás, a reformáció viharos hullámai az unitárius egyház megszületésével elcsendesedtek. 1568-ban, a január 6. és 13. között megtartott

tordai országgyűlés kimondta a vallásszabadságot. Erdély a három nemzet – magyar, székely és szász – és a négy bevett vallás – katolikus, lutheránus, református és unitárius – földje lett. Közel fél évezred távolából ez egy nagyon európai jellegű megoldásnak látszik, amely nem helyezte hatálya kívül a két évvel korábban, ugyancsak Tordán hozott végzést: „Miért hogy az Úr Isten jóvoltából az evangéliumnak világosságát az Ő Felsége [János Zsigmond] birodalmában mindenütt felgerjesztette és kívánja, hogy a hamis tudományok és tévelygések az anyaszentegyházban kiirtassanak: egyenlő akarattal végeztetett, hogy az afféle egyházi rendben levő személyek, akik a Pápai tudományhoz és az emberi szerzésekhez ragaszkodnak és abból megtérni nem akarnak, az Ő Felsége birodalmából mindenünnen kiigazíttassanak.” A hátrányoktól megszabadult protestáns egyház hármass túlsúlyával szemben a római katolikus egyház hátrányos helyzetbe jutva nagy károkat szenvedett el. A fejedelemség időszakában nem lehetett önálló püspökük, a legutóbbit, Bornemisza Pált a szászbeszi országgyűlés tiltotta ki Erdélyből.

Enyhülést a katolikus vallású Báthory István fejedelemsége hozott. Az addig eltelt közel két évtized nemcsak a hívek számát csökkentette, a papokat és szerzeteseket is nagyon meggyérítette. Antonio Possevino jezsuita diplomata ázsiai missziós területhez, Indiához hasonlította Erdélyt, ahova hittérítőket kellene küldeni. Báthory Istvánnak 1579-ben főiskola felállításának gondolatával sikerült a jezsuitákat – korabeli kifejezéssel – „bölc, kegyes és istenfélő férfiakat” behoznia Erdélybe, ahol a tordai országgyűlés határozata szerint Gyulafehérváron és Kolozsmonostoron telepedhettek le. A tudás fegyverével küzdő szerzetes-katonák az 1534. augusztus 15-én a baszk származású egykori spanyol katonatiszt és udvari ember, Loyolai Szent Ignác által megalakított Jézus Társasága (Societas Jesu) tagjai voltak. A rend 1561-ben telepedett le Magyarországon, ahol a korabeli elnevezésük „jezuát” lett, ebből alakult ki a jezsuita kifejezés. Múlhatatlan tudományos érdemük, hogy kollégiumaikkal a földke-

rekség legelső, nemzetközi oktatási intézményrendszerét hozták létre. A római kollégium szabályzata alapján készült alaptantervük és pedagógiai elveik első változatában már csíráiban látszik a későbbi végleges változat. A jezsuiták tevékenységük során mindig nagy figyelmet szenteltek a helyi nyelvek megismerésére és elsajátítására. Az anyanyelvi kultúra közvetítő, közvetlenül a lelket és az értelmet megszólító hatása nélkülözhetetlen eszköze volt a jezsuita oktatásnak. A jezsuita iskolák 1548-ban fogalmazták meg első oktatási rendszerüket, amely a Constitutiones Collegii Messanensis (A messinai kollégium konstitúciója) címet viselte. 1552-ben megjelent a De studii generalis Dispositione et ordine (Az egyetem rendje és megszervezése), majd 1553-ban a Reglas para los studios de los collegios (Szabályok a kollégiumi osztályok számára), amelyben a latin nyelvű grammatikai, poétikai, retorikai tanulmányok után a kétéves görög, majd legvégül héber és arab nyelv tanulását határozták meg. 1599-ben jelent meg az egyetemes tanterv, a Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu (A Jézus Társaság iskoláinak tanulmányi rendszere és szabályzata), röviden a Ratio studiorum. A jezsuiták működésük első korszakában 23 új egyetemet indítottak be Európában.

A jezsuita rend 1579. október 1-én nyitott rendházat és gimnáziumot Kolozsmonostoron. Megtelepedésük ellenszenvet váltott ki, elsősorban a privilégiumokat, kiváltságokat féltették a jezsuitáktól és tartottak egy kiújuló vallási háborúskodástól. Báthory Kristóf igyekezett tompítani az ellenszenvet. A magisztrátusnak írt levelében kifejtette, hogy a jezsuitákat nem a város régi jogainak megcsorbítása árán vagy a terhére, hanem a város fejlődése és mindekelőtt az ifjúság nevelése céljából telepednek le, működésük Kolozsvár díszére és hasznára fog válni. Levelének hatására 1581 áprilisában a jezsuiták Kolozsvárra költözhetek, ahol május 12-én iskolát alapíthattak. Jól működő oktatási intézményük 1585-ben elérte az akadémia rangját.

A Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem által alapított két egyetem a korabeli mű-

volt világ szélein helyezkedett el. A vilniusi a Baltikumban nagyon elterjedt lutheranizmus, valamint a lengyel-litván perszonálunióban élő ortodox hívek felé próbált kapcsolatot létesíteni. A kolozsvári az Erdélyben többséget kitevő protestáns egyházak, a református, az evangélikus, az unitárius és a jelentős kisebbséget képviselő ortodoxia felé nyitott. Nagyon fontos elem volt a jezsuita oktatáspolitikában, hogy a katolikus vallású diákok mellett szívesen vettek fel más vallásúakat is, mindenféle áttérítési kényszer nélkül. A nem katolikusok közül az unitárius diákok tanultak a legnagyobb számban a jezsuita egyetemen.

A kolozsvári egyetem tudományos rangját egyesek megkérdőjelezzik, mert csak két karral működő, „csonka egyetem” volt. A területi elmaradottság miatt a Habsburg-birodalomban a frissen alapított jezsuita egyetemek általában csak két karral indultak, a jogi és az orvosi karok később kezdték meg oktatási tevékenységüket. Mások az egyetemi státusz meglétét azzal vonják kétségbe, hogy a kolozsvári jezsuita egyetemet a pápa nem ismerte el. Akkor valóban rangot jelentett az egyetemeknek a pápai elismerés, de ennek nem volt gyakorlati jelentősége, ez a gesztus csupán formalitás volt. Abban az időben a pápai udvar még nagyon jelentős politikai szerepet vállalt, és ilyen szemzőgből nézve Erdély csupán kicsiny és jelentéktelen országnak tűnhetett, ahol ráadásul a lakosság 90 százaléka protestáns volt, már akkor jelentős ortodox vallású kisebbséggel.

A szépen megindult katolikus élet egy év múlva, Báthory István halálával megtorpant. Unokaöccsét, a 17 esztendőös Báthory Zsigmondot csak azzal a feltétellel akarták nagykorúsítani, ha kitiltja a jezsuitákat Erdélyből. Ez meg is történt, az 1588. december 8. és 23. közötti medgyesi országgyűlés határozata alapján kiűzték a tanító rendet Erdélyből. Ezzel a kolozsvári egyetemük hét évig tartó első fejezete lezárult. 1591 tavaszán – V. Sixtus pápa erélyes közbelépése után – Báthory Zsigmond hívására ismételten megjelentek a jezsuiták Erdélyben. Az elsőként érkező Alfonz Carillo atya, a bécsi jezsuita kollégium ki-

válósága olyan határozottan és eredményesen lépett fel, hogy az 1595. május 1-i gyulafehérvári országgyűlés eltörölte a katolikusokra sérelmes pontokat, és megengedte visszatérésüket Kolozsvárra, Monostorra és Gyulafehérvárra. Az egyetem működése néhány évig ismét zavartalanul folytathatott tovább.

Sorsukat a Giorgio Basta császári hadvezér ellen felkelt Székely Mózes fejedelem seregének kolozsvári megjelenése ismét megpecsételte. A Toroczka Máté unitárius szuperintendens és Göczi Nyírő Pál prédikátor feltűzte tömeg megrohanta a jezsuiták házait, templomukban és a rendházukban minden képet és szobrot elpusztítottak. Szamosközi István leírása megörökítette a történeteket: „Feszítővasakkal, kalapáccsokkal, gerendákkal, mindenféle falbontásra alkalmas szerszámmal nekiestek az épületeknek, tépték, szaggatták, dönggették, rombolták. Odáig mentek, hogy a falak ledöntése, rongálása, szétzaggatása után az épületnek még fennmaradó romjait még teljességgel lakhatatlanná tették. Az egész faanyagot, ami a tetőszerkezetet tartotta, úgy elpusztították, mintha tűzvész emésztette volna el.” Híres egyetemi könyvtárunk jelentős része is áldozatul esett, sok értékes főlíánst és könyvet a művelt és a bibliotéka értékével tisztában lévő polgárok mentettek meg. A felheccelt tömeg a Farkas utcai templomhoz vonult, ahol megölték Emanuel Neger sekrestyés és betegápoló testvért, három szerzetest súlyosan megsebesítettek. Altorjai báró Apor Péter így örökölte meg a végkifejletet: „végtire az papjainkot Kolos-Monostorra csapák”. Gillyén (Bogner) Imre főbíró kivizsgáltatta az ügyet, a jegyzőkönyv szerint 385 kolozsvárinál találtak jezsuitáktól elvitt tárgyakat. A rend kára meghaladta a 22 ezer forintot. Viszonyításképpen, akkor egy köből (kb. 100 liter) búza 16 forint volt. Ilyen események után zárult le a jezsuita egyetem második korszakának nyolc évig tartó időszak.

Miután Székely Mózes a Brasó melletti csatában életét veszítette, Kolozsvár meghódolt a Habsburgoknak. A jezsuiták zavartalanul folytathatták működésüket. A hadiszerecsé forgandósága miatt

a következő nagy csatát Bocskai István református fejedelem nyerte, ezért 1605-ben a jezsuiták ismét csomagolhattak, s Kolozsvárt elhagyva visszatértek Monostorra. A tizenöt éves háború befejeződése után, a katolikus főurak minden tiltakozása ellenére az 1607. június 15-i kolozsvári országgyűlés ismét száműzte a szerzetesrendet: „az jesuita secta tagjai az ország minden helyéről kimenjenek, és soha többé bé ne véssenek.”

A jezsuiták elleni gyűlölet okát Jakab Elek, Kolozsvár unitárius monográfusa így magyarázta: „Nem a jezsuiták behívása volt káros, de azok idegen nemzetsége; igen hamar támadóvá lett önvédelmi eljárása s a szerzet szelleme: nem az, hogy tanítottak s híveikkel imádkoztak, hanem hogy politikába elegyedtek; nem a katolikus hitelvek terjesztése, de a többi vallások elleni izgatás.”

Az ellenérzet nem engedett, az 1610. március 15. és április 3. között megtartott beszercei országgyűlésen nyíltan megfogalmazták: „a pápas papoknak püspökük ne legyen”, a katolikus vallás szabadságát engedélyezte ugyan, a jezsuita páterek működését nem: „jezsuita papot pedig e birodalomban, se Magyarországon sehol senkinek tartani ne legyen szabad”. Bethlen Gábor becsülte a jezsuitákat, ami a nagy református fejedelem unokaöccse nevelőjének adott utasításában olvasható: „ne magyar scholában való hitván szokás szerint, hanem more jesuitarum exerceálja az gyermek magát az oratio csenálásokban”. A jezsuita Káldi György bibliafordítását Bethlen anyagilag is támogatta, és fejedelemsége alatt kezdte meg térítő munkáját a karánsebesi Buitul György atya, az „oláhok apostola”. Bethlen Gábor 1615. november 14-én kelt kegylevelében engedélyezte kolozsmonostori letelepedésüket és egy alsóbb szintűiskolájuk működtetését. A rendelkezésre álló források szerint a jezsuita iskola 1660-ig folyamatosan működött, majd az adatok 1667-től folytatódnak. Istentiszteleteik színhelye az egykori apátsági templom, plébániaépületük, egyúttal konviktusuk a Szentpáliné Galambfalvi Borbála hagyakozta ház lett, amely átalakított formában ma is áll, éppen a Fájdalmas Szűzanya

plébániaépülettel szemközt. A szinte idillinek mondható állapot 1653-ig tartott, amikor a január 15-én, Gyulafehérváron tartott országgyűlés nem kívánatos, „sem titkon, sem nyilván nem admittálandó szerzet” megjelöléssel ismét távozásra készítette a pátereket.

Visszajövetelük Barcsay Ákos fejedelemségéhez kötődik. Amikor a törökök 1660-ban elfoglalták Nagyváradot, „a keresztény világ kapuját”, a török hódoltsági terület határa is kiszélesedett. Kolozsmonostor veszélyes övezet színhelye lett. A szülők és a tanárok egyaránt attól tartottak, hogy a törökök a tanulókat „elkapdossák”. A városi tanács ezért megengedte, hogy 1670-ben beköltözzenek Kolozsvár biztonságos falai közé. A korabeli helyzetet jól érzékeltette az emlékiró Apor Péter: „Míg én Kolosvárat tanoltam, még templomunk sem volt benn Kolosvár városában; az hol most az Convictus temploma vagyon, ott vala egy ház... abban volt az szent mise.” Ezt hívták misemondó háznak.

A török hódoltság és az önálló fejedelemség megszűnése után Erdély a Habsburgok keze alá jutott. Az 1690. október 16-án aláírt Diploma Leopoldium foglalkozott a vallások helyzetével is. A három nemzet és a négy bevett vallás jogintézménye nem változott. A vitás kérdéseket az 1693. április 9-én kiadott pótdiploma rendezte. A jezsuiták fejleszthették, bővíthették kolozsvári rendházukat és iskolájukat. 1692. március 15-én megkapták a Kolozsvár-óvári templomot és az egykori domonkos zárdában működő unitárius kollégiumot. Hivatalosan azért esett rájuk a választás, mert helyben tevékenykedtek és a római katolikus hívőknek régóta ők voltak a papjaik. Valószínűleg szerepet játszhatott az a tény is, hogy Lipót császár jezsuita neveltetésben részesült és nem tagadhatta meg támogatásukat. A rendkívül jelentős eseményt Bzenszky Rudolf jezsuita történetíró 17. századi Erdély leírása is megörökítette.

Az éppen csak megindult óvári katolikus életet erőteljesen sújtotta az 1697. május 6-án bekövetkezett nagy tűzvész. Az előző, 1689-es tüzeset elkerülte a régi városrészt, de a következő olyan nagy volt, hogy szinte az egész

Kolozsvárt elpusztította. A tragikus eseményről így számolt be miklósvárszéki nagyajtai Cserei Mihály Históriaja: „Kolosvárat tűz támadván, a városnak nagyobb része négy templomokkal, két collegiumokkal, tornyokkal s azokban levő harangokkal, mind a városiaknak, mind a külső embereknek megbecsülhetetlen jóvónak megemésztésével, elége”. A nagy pusztulásról olvashatunk a híres erdélyi nyomdászmeister, Misztótfalusi Kis Miklós Siralmas Panasz című költeményében: „Azonban a tűznek / Mint mérges fenének / Híd utca következék, / Azt is megemésztvén, / Az Óvárra innen / Csakhamar harapózik...”

A jezsuiták a tűz pusztításait helyrehozva, 1698. november 17-én elkezdheték a tanítást, újraindítva ezzel az 1603 óta, 95 éve szünetelő akadémiájukat, amelyben a megalapítása óta tanító 744 páter keze alatt több mint 20 ezer tanítvány végzett. A nagy eseményt Szakál (Barth) Ferenc asztalosmester Naplója így örökítette meg: „Az pápista atyafiak novemberben indítottak olyan hírt, hogy nekik akademiájok leszen, és ugyan egy nyomtatott kártyácskát ragasztának az óvári, imár három esztendő előtt az unitariusoktól elvött schola ajtajára... és nagy czeremóniával fel is állíták az óvári templomban...” A kegyes alapító emlékére Seminarium Bathorianum (Báthory-szeminarium) névre keresztelték. 1702-ben az intézmény pártfogójává tették Szent Józsefet, akkortól kapta a Seminarium Sancti Josephi Bathorianum (Szent Józsefről nevezett Báthory-szeminarium) nevet.

A jezsuitáknak juttatott Kolozsvár-óvári templom és zárda idővel szűknek bizonyult a tanulóknak, a népes tanári kar és a lelkeskedő papság számára. A katolicizmus általános fellendülésének időszakában új és megfelelő helyet kellett keresniük további tevékenységük zavartalan kibontakoztatásához. Kolozsvár déli részén, a Torda, a Farkas és a Fogoly utca találkozásánál szerzett ingatlanokon akarták felépíteni mindazokat az épületeket, melyeket egyházi feladatuk ellátásához és oktatási intézményhálózatuk működtetéséhez szükségesnek gondoltak. Nagy ambícióra utaló és hosszú távlatot feltételező ter-

vük megvalósítása egyúttal az első barokk városképi együttes létrehozását is jelentette. A felépült barokk épületek által határolt terület hangulatosan egészítette ki a most a Szentpéteri templom mögött látható, Anton Schuchbauer faragta Mária-oszlop, melyet az 1738–1744 között dühöngő pestis megszűnésének hálaemlékéül emeltetett göncruszkai gróf Kornis Antal főkezményszéki tanácsos és felesége, királyhalmi Petki Anna bőkezűsége.

Először rendházuk építését kezdték el, melyhez az egykori kolozsmonostori apátság köveit is felhasználták. 1703-ban már előrehaladott állapotban voltak az épület emelésével. Ezt követően láttak hozzá új templomuk alapjainak lerakásához. A jezsuiták római központi levéltárában őrzött Litterae Annuae-k, a rend provinciálisainak jelentései alapján készült Évkönyvek egyikében, az ausztriai tartományfőnök leveleiben olvashatunk a tervezett építkezésről: „Claudiopolitana Jesu Societas bonorum omnium fonti Deo pro suo in hac aetate stabilimine, et acceptis per 162. annos gratis, grati animi contestationem redditura templum sub SSS. Trinitatis patrocinio excitare decrevit augustum.” (A kolozsvári Jézus Társaság elhatározta, hogy az Istennek, minden jó forrásának a maga, ebben a hazában való megszilárdulására és a 162. éven át vett kegyelmekért hálás lelkének bizonyosságát akarván tenni, fenséges templomot emel.) Az új istenházát a rendház közelében álló és imahelyül szolgáló polgárházban, az Apor Péter Methamorphosis Transylvaniae című emlékiratában megörökített „misemondó ház”-nak nevezett épületben képzeltek el.

A templom építése egy másik forrásból, a Historis domus-ból is nyomon követhető. 1718. február 22-én fogtak hozzá az alapok kiásásához, március 13-án – az országgyűlés miatt a tervezett időpont, Szent Gergely pápa ünnepe után egy nappal – megtörtént az alapköletétel. A feliratos alapkövet maga csikkarcfalvi báró Mártonfi György erdélyi püspök helyezte el, Gyalogi János tudós jezsuita, a „magyar Ciceró” alkalmi költeményében az épülő templom örökkévalóságáért esdekelt. Az elkészült templomot 1724. szeptember 10-én avatták fel, amikor

is Gyalogi elmondta az erre az alkalomra írt *Coronam XII Stellarum* (Tizenkét Csillagú Korona) című versét. A felszentelési ünnepséget 1725. május 13-án tartották meg, csíkszentmártoni báró Antalfi János erdélyi püspök részvételével. A hittitok (titulus ecclesiae) oltalma alá helyezett istenháza felszentelési címe a Szentháromság dicsőítése lett. Azé az istenházáé, amely Erdély első barokk temploma és Kolozsvár első barokk épülete lett. A korábban általuk használt óvári templomot 1725. június 13-án báró csíkszentmártoni Antalfi János püspök nevében Szabó Mihály kolozsvári kanonok-plébános adta át a ferences rend megbízottjának, P. Antalfi Istvánnak, a kolostor első főnökének.

Kolozsvár városának három tanácsosa – a katolikus Páter Pál, a református Pataki István, az unitárius Gyergyai Pál – valamint a főjegyzői hivatalt viselő Füzéri György aranyműves 1734-ben hosszú, barokk körmondatra emlékeztető címmel latin nyelvű városismertetést írt. A *Descriptio civitatis Claudiopolis ab origine repetita cum inscriptionibus...* kezdetű cím fordítása a maga teljességében így hangzik: „Kolozsvár város leírása eredetétől visszamenőleg, továbbá azok a fölíratok, amelyek a bástyákon és más nevezetes épületeken mindenütt láthatók, a szerint, amint a város lakói a sors fordulataival gyarapodtak, különféle vallásra oszlottak, s az államkormányzat rendén is

változtak, egészen a mai állapotig folytatólag”. A jezsuita templomról így írtak: „Van a Torda városról elnevezett Torda utcában egy másik templom is. Ez nem nagyon régen épült a Szentháromság tiszteletére, a Jézus Társaságához tartozó tisztelendő atyák gondoskodása és munkássága folytán. Kívül-belül faragványokkal és szobrokkal, azonkívül három hegyes toronnyal van ékesítve, az épület nagy költséggel, művészi kivitelben, 1723-ban fejeződött be.”

A templom tervezőjét nem ismertük, az említett jezsuita évkönyvek sem jegyezték fel nevét. Általánosan elfogadottá az a nézet vált, hogy egy jezsuita, a rendi előírásokat pontosan betartó – nagy valószínűséggel bécsi – típustervet alkalmaztak a helyi viszonyok figyelembevételével. Genthon István – indoklás nélkül – Tornyosi Tamás kassai származású építőmestert nevezte meg a templom mestereként. Hihetőbb volt Biró József vélekedése, aki a templom tervezőjét Scherzer Bálint jezsuita fráterben, építőmesterét Konrad Hammer személyében sejtette. Utóbbi feltételezésében B. Nagy Margit is osztozott. A legújabb kutatások kiderítették, hogy a templom tervezőépítész a jezsuita Andrea Pozzo tanítványa és követője, Fr. Christophoro Tausch volt. A tervező sokáig homályban maradt személyét az alapító feliratának megismerhetősége tette lehetővé, amely egyértelműen tartalmazta nevét: „Ar-

chitecto totius fabricae Fr. Christophoro Tausch, societatis nostrae adiutore et pictore aetatis suae celeberrimo.” Biró József már az 1930-as évek közepén rámutatott arra a befolyásra, melyet Andrea Pozzo gyakorolt bécsi templomával a magyar nyelvterület egyházi művészetére. A bécsi és a kolozsvári jezsuita templom szószerke és főoltára közötti stílusbeli analógia okán jogosan feltételezte, hogy az Erdély fővárosában építkező páterek Bécsből „kapták inspirációikat s talán terveiket is.”

Az 1728-ban megnyílt szemináriumot a katolikus hit egyik oszlopa, altorjai gróf Apor István kincstartó hagyatéki támogatásából három év múlva kibővítették. A nemes hagyományozó emlékét őrzi 1733-tól az intézmény új elnevezése: Báthory–Apor szeminárium. Ezzel szemben épült fel 1735-ben a nemesi konviktus és a rendház.

A jezsuita templom, a város barokk ékessége, felszentelése után nem egészen fél évszázad múlva másik gazdát, fenntartót kapott. XIV. Kelemen pápa 1773. július 21-én a Dominus ac Redemptor kezdetű brévéjével eltörölte a jezsuita rendet. A Szentatya oklevelé alapján adta ki az év szeptember 20-án Mária Terézia királynő a jezsuita rend feloszlásáról szóló rendeletét. Miután az uralkodónő egyetem felállítását tervezte Kolozsvárra, ezért 1776. október 15-én beiktatta a jezsuiták helyébe a piaristákat, a Kegyes Tanítórend – akkori szóhasználat szerint a – „Kegyes, Ájtatos, vagy Jámbor oskolák szerzetének” – tagjait, akiket két év múlva, 1778. augusztus 28-án állandósított a templom örökségében is.

Ha Kolozsmonostoron járunk, jusson eszünkbe az egykori bencés apátságnak, az általuk fenntartott és működtetett hiteles helynek az erdélyi művelődéstörténetben játszott fontos szerepe. Arról sem feledkezhetünk el, hogy a számtalanszor előzőtt és mindig visszatért jezsuita pátereknek mennyit köszönhet a római katolikus egyház és egész Erdély keresztény hívő népe. Mindezeknek a figyelembevételével bizonyára más szemmel tekinthetünk az eddig sokak által csupán egyszerű külvárosnak tartott Monostorra.

Nádas

Karátsonyiak a Bánságban

A nagy alvók

Dettához közeledve tűnődve kerestem a távolban a cédrussort, noha sejtettem, nincsen már meg az úri jóllétet jelző fák régi egysége, amelyet fényképekről ismerlek. Mondjam úgy, mesélték is, hogy a bánlakai uradalom már csak egy csonk. Aztán olvastam: a polgármester, gondolom hitbuzgóságból, odaadta a kastélyt az ortodox pópáknak. Erre megcsillant bennem a remény, mert, okoskodtam, ha ezt az istenfélő előljáró megtette, akkor lennie kell még ott valaminek. Feltételezhetően csak van annyira lelkiismeretes az illető, hogy egy romokban heverő birodalommal nem meri meglepni az egyházat. Ha másért nem is, de vétkeit jóváteendő biztosan kitesz magáért. Az ájtatos szavazóbázis megőrzéséért, magához edesgetéséért, a hívők és hívek megnyeréséért – főként a helyhatósági választások előtt, után, mint felkent – úgyszintén áldoznia kell.

Gyanúmat tovább erősítette, hogy Paul Lambrino Hohenzollern, II. Károly román herceg fia is szemet vetett Bánlakra, s házzal együtt követeli vissza a telket, holott az övé sem volt soha (a kettő közül egyik sem). Szóval a meglepetésekben, véletlenekben bővelkedő történet eme fejezetében megérkeztünk cifra hazánkba.

Panloghon nem Pán kelti
a pánikot

A Bánlakra vezető hullámozó útra valójában úgy sodródtunk rá, hogy miután Dettán számba vettük mindazt, ami az öreg városkából megmaradt, és a frissítő erejű tavaszi felhőszakadást száraz bőrrel átvészeltük, leintettünk egy gyűrött Daciát. Röviden: stoppal. Így legalább hasznosan töltöttük el a Temesvárra tartó kurta motorvonat indulásáig rendelkezésünkre álló időt.

Igazából régóta készültem kimenni a hajdani temesvári pasa nyári, s Pán isten állandó szálláshelyére, Panloghra (azaz Pán földjére – a régi források szerint), de a nagyon korán kelő s keltő tömegközlekedési gépezet mindig

kedvemem szegte. Most viszont már tudom, ez az ügy megér egy-két hajnali ébredést, át nem aludt, fehér éjszakát. Ha nem is a sokkoló bánlakai panoráma, de az utána következő, lemondást igénylő tényfeltárás mindenképp, a kutatómunka, amely bensőséges ismerőjévé, értőjévé tett a tudomány, az idegenforgalom, a nemzetegyesítés és országimázs-építés számára érdektelen vidéknek, ahol születtem, élek. És közelebb vitt azon gyakori helyzetek megtapasztalásához, amikor az ember afőlött filozofál, miért nem csinál semmit, hogy aztán bambán, tompán, esetleg hátsó szándékkal kijelenthesse: azért nem, mert nem. Mert Isten mást vár el tőlünk. Passzív világmegváltást, tán.

Hogy és hogy nem, az ortodox ember még hisz a varázslatokban, hókuszpókuszokban, rontásokban és rontáslevételekben. Ám nem mindenikük, a tanultabbja már nem, így a babonákban való vak hit csak egy álca már, amely mögé kényelmetlen szituációkban jól elbújhat az is, akinek vaj van a füle mögött. A valóság ugyanis egyfajta értékvesztettséget tükröz, az árvaság, a kitaszítottság nyomasztó, szívszorongató érzésének a gyakorlatban megmutatkozó

gesztusait. A különféle mellbevágó helyzetek, létek, állapotok, amelyekkel a nyomozás során találkoztam, azokat a gyökértelen felkapaszkodókat juttatták eszembe, akik gyűlölték a családfájukat ápolgató arisztokratákat, és bármit képesek voltak elkövetni, csak hogy az általuk piszok kizsákmányolóknak nevezett személyek, nekik teret és szabad kezét adva, eltűnjenek a porondról. Igaz, az akkori, kvázi hiteles proletárok ateistáknak vallották magukat, a mostaniak lépésenként vetik a keresztet. Ezúton az efféle egzisztenciák földi sikerének a nyilvános titkához, a nyíltszívű s nyíltszíni lopás bizonyítékaihoz is hozzáfértem.

Bizisten, ha lenne akaraterőm, időm és tehetségem, családregénnyé kerekíteném a Karátsonyiak több évszázadot átölő történiáját.

Mert...

...kétség nem fér hozzá: az arisztokrácia közel ezer évig meghatározó szerepet játszott Magyarország történetében. Illusztris képviselőire néhányan ma is úgy tekintünk, mint nemzetünk eleire, erkölcsi kiválóságaira. Akik erről másként vélekednek,

és csak gúnnyal, megvetéssel beszélnék a régi főurakról, azoknak vagy szégyenletesen hiányos a történelmi tudása, vagy úgy átmosták az agyát megregulázott, átnevelt proli tanítói, hogy nemzedékeknek kell emberi körülmények között felnőniük a méltányos igazságtételig. Addig a korig, amikor megadatik majd a tisztelet azon alkotóknak, akik a méltatást tetteikkel kiérdemelték.

Felelősségteljes feladatok előtt állunk tehát. Először is végleg meg kell szabadítanunk önmagunkat és a bennünket követő generációkat a kulákellenes hisztériától, amely a múlt század ötvenes éveiben hatalmasodott el nálunk, azokban a rossz emlékű esztendőkből, amikor a beszolgáltatások és az adók ellehetetlenítették a nagy kiterjedésű magángazdaságok fenntartását, a főrendiek mindennapjait. Amikor a slágergyártók „Királyok, hercegek, grófok, naplopók és burzsoák, reszketek, mert feltámadt az elnyomott proletár” kezdetű nótákkal szórakoztatták a diákságot. Képtelen vagyok megérteni, miért dőlt be a pufajkás aktivistának a parasztember, az iparos és az értelmiségi. A rászédettek között szép számmal akadtak olyanok is, akik annyira komolyan vették a leckét, hogy csákánnyal, kalapáccsal mentek neki a grófi lakoknak, ily módon verték le a nemesi címert a főhomlokzatról és a kapukról.

Egy bizonyos Malmaricsné nevű elnyomott elvtárs, például, néhány ÁVH-s kíséretében rendre

megjelent a Karátsonyiak pilisvörösvári otthonában, és apránként mindent begyűjtött a lakásból. A hösnőt még a padláson lelt üres tejeskanna is kiborította. „A büdös kulákjai, mások éheznek, ők meg tejben-vajban fürdenek...” – üvöltötte a nagy leleplezéskor. Azt hiszem, az ilyen helyzeteket nevezik abszurdnak, a főhősöket pedig beteg elméjűnek (buggyantnak). Tragikus azonban, mennyi szenvedést okozott egy-két ilyen ayalágnyult figura.

A grófok végül értelmetlennek találták a küzdelmet, amelybe nem szándékoztak belerokkanni, s a pilisi földet, az állatokat meg a munkaeszközöket átadták a termelőszövetkezetnek, a vörösvári kúriát pedig lecserelték egy kis házra, majd, hogy legyen miből megélniük, segédmunkát vállaltak a budapesti gázgyárban. Az épületbe, ha úgy tetszik, a kastélyba egykori védencük költözött be rezzenéstelen arccal.

Az utolsó gróf, Karácsony-Keglevich Imre szegényen halt meg a hatvanas évek elején.

Bánlak urai

Közvetlenül a török kor előtt Vörösvár a Podmaniczky család tulajdonában volt, a hódoltság éveiben még állt (élt), az 1689-ben bevonuló német telepesek viszont már csak a romjait látták annak a kastélynak, amelyet „Kisszantho castellum”-ként említenek a középkori oklevelek.

A Karátsonyiak 1867-ben házasság révén váltak Pilisvörösvár, Pilisszentiván és Solymár utolsó

földesuraivá. Az örmény származású, Erdélybe Moldvából a 16. századba betelepedett familia a 18. században tett szert tetemes vagyonra, címeres nemeslevelet III. Károlytól kapott 1718-ban. Jelmondatukká az odaadásra, tiszteltettségre és állhatatosságra szólító „Pietate, Honore et Perseverantia” latin maximát választották a Karátsonyiak.

A bánági Bánlakhoz aránylag közel fekvő, Torontál vármegyei (ma már Szerbiához tartozó) Beodrát (a középkorban Böldre vagy Beldre) Karátsonyi Ade(od)-atus az utolsó törökellenes háborúban szerzett érdemeiért magától a királytól kapta adományba. Fénykorában a családnak itt több mint 17 ezer hold földje volt. A mai Magyarország határain kívül birtokaik voltak még Karátsonyifalván (ma Ofšenita/Pescuș, Temes megye) és Karátsonyiligetén (ma Soca, Temes megye).

A Karátsonyiak legjelesebbjei a kor szokása szerint nemes lelkű felajánlásaikkal vívtak ki maguknak tekintélyt és elismerést, nem pedig titáni palotáikkal, díszes fogataikkal. Karátsonyi Lázár Torontál vármegyei alispán egyebek mellett 10 ezer forintot, vagyis egy, akkoriban jelentősnek számító summát adományozott a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Katonai Akadémiának. Persze voltak ennél kevésbé dicsérendő, militáns vállalkozásai is, hisz amellett, hogy a franciák ellen vívott háborúban saját költségén 100 főre rúgó inszurgens-csapatot állított ki, hadi célokra összesen 30 ezer forintot fordított. Szolgálatait I. Ferenc császár a Temes vármegyei nagyszámi uradalommal jutalmazta.

Megjegyzendő továbbá, hogy a Karátsonyiak nemcsak hogy becsülték, de pártolták, támogatták is a művészeket. Munkácsy Mihály többször megfordult Beodrán, és igen jó barátjává vált a főnemeseeknek.

Ám még mielőtt nekiveselkednék a történetmesélésnek, hogy a kedves olvasónak bepillantást nyújtsak a Bánság eme jeles személyiségeinek históriájába, felidézem azt a hitelességre törő, de legendáktól, bájos füllentésektől sem mentes, humorral ízlésesen, mértékkel fűszerezett áttekintést, amelyet az Országos Hírlap D'Aragnán álnévű budapesti újságírója fogalmazott meg 1898. február 27-én az örmény eredetű család-

ról, és amely írásmű a 2007. évi Vörösvári Újság januári online-kiadásában vált számomra elérhetővé.

A Karátsonyiak

A főúri körökben még mindig nem beszélnek egyébről, mint a tündérfényű Karátsonyi bálról. Igazi clou-ja (sz. m.: fénypontja, érdekessége) volt ez az idei farsangnak és történelmi momentum-má vált azáltal, hogy a király is megtisztelte jelenlétével egyik hűségese alattvalójának a mulatságát.

Érdekes lesz ebből az alkalomból felemlíteni, hogy a Karátsonyi család nem Szerbiából származott át hozzánk, de Erdélyből, ide pedig az első ősök Bukovinából jöttek.

Bukovinában, Badozsányban (sz. m.: valószínűleg Botoșani-ban) lakott Karátsonyi Gratianus Gáspár, aki 1620 körül virágzott, de családfája már 1452-ben is tekintélyes famíliának mondja a Karátsonyiakat.

Fia, Kristóf, már zászlósnak mondatik s unokája, ugyancsak Kristóf, karácsonyfalvi előnévvel, 1695-ben hiteles kancelláriai okmányok tanúsága szerint Erdélyből, még pedig Szamosújvárról jött a Bánátba. Itt donatióba kapta Beodrát, ahonnan a mai grófi család is írja előnevét.

Kristóf fia, Deodát már növelte a családi vagyont, ennek a fia, Lázár, pedig Beodrához a Temes megyei Zsámot is kapta donatióba.

Lázár valósággal nábob volt. Zsámi kastélyában egy imázsálmoly alatt titkos ajtó vezetett a pincébe, amely tele volt arannyal, gyémánttal, drágakincsekkel. Nejét annyira féltette a nábob, hogy Beodrán lakat alatt tartotta s néhány meghitt cselédet kivéve, emberi halandót nem bocsátott közelébe.

Karátsonyi Lázárnak csak egy álma volt, családjára nagysága és egy szerelme, amely a földé, a nemes magyar humuszé volt.

Egyedül azt óhajtotta, hogy a verseci hegyektől birtokáig terjedő rengeteg ős pusztát uradalmához csatolja, ebből a célból, társzerekekre rakatva egyszer minden kincsét, be is ment Nagybecskerekre megállapítani és kifizetni a vételárat, de ott hirtelen meghalt, s a szájhagyomány szerint a rengeteg kincs is vele pusztult.

Karátsonyi Lázár óriás vagyonából közcélokra is sokat áldo-

zott, száz katonát állított a nemesi fölkelés alkalmából, a hadsereg rendelkezésére bocsátotta méne-seit, gulyáit, magtárait és a Ferenc császár által kezdeményezett Ludovika akadémiára nagy összeget adományozott.

Már Lázárt ekkor megkínálták a grófi méltósággal, de a nábob szerényen kitért a fejedelmi elismerés elől, sőt végrendeletileg meghagyta, hogy családjának az a tagja, aki a nemesinél nagyobb címet fogad el, zárassék ki az örökségből.

Ez az óhajtása azonban nem teljesedett, mert unokája, Guido, később mégis grófságra emeltetett és e miatt, Karátsonyi Lázár végrendeletének értelmében, sok baja is volt az oldalági rokonsággal. Guido apja, Lajos, 1848-ban Torontál megyében főispánságot viselt, anyja pedig az ősrégi, grófi és hercegi ágra szakadt, Stahremberg családból származott.

Guido a negyvenes évek derekán egyike volt a jeunesse d'orée (sz. m.: az aranyifjak) legkiválóbb tagjainak. Nagyon szép, daliás férfi, szívesen látott vendége az akkori Pest főúri szalonjainak. Tagja volt a híres „Csinoskaifjak” társaságának, akik akkor a főváros társas életének hangadói voltak.

Számtalan hódoló közül ő nyerte meg a szívét és kezét a dúsgazdag örökösnek, Marczibányi Máriának, Marczibányi Antal és neje, Kállay Mária leányának. Marczibányi Antal egyetlen fia, ifjúkora legszebb virágában elhalt s benne kiveszett a férfiág,

majd Karátsonyi Guidoné és Migazzi Vilmosnéban egészen kihalt a nemzeti kultúránk körül oly hervadhatatlan érdemeket szerzett puhói (sz. m.: Szlovákiában, a trencsényi kerületben található) és csókai (sz. m.: Csóka község ma a Szerbiához csatolt Észak-Bánságban, a Tisza bal partján fekszik) Marczibányi család. Karátsonyi Guido mintegy 200 000 forintot adott közcélokra; ő alapította az Akadémia Karátsonyi-díját is – s érdemeiért 1859-ben kapta az osztrák birodalmi grófságot, melyet később Magyarországra is kiterjesztettek.

Gróf Karátsonyi Jenő második-ülött fia Guidónak, és tulajdonképpen majoresco az első-ülött Aladár lett volna.

Érdekes ennek is a története. A fiatal gróf Karátsonyi Nagyváradon jogászkodott és ott megismerkedett a szép és rendkívül szellemes Elek Margittal. Aladár gróf annyira beleszeretett a bájos lánykába, hogy kijelentette, vagy ez, vagy senki sem lesz a felesége.

Minden embernek van valami marotte-ja, így a különben rendkívül jószívű, engedelmes Karátsonyi Guidónak az volt a bogara, hogy első-ülött fia zászlós úr leányát vezesse oltárhoz. Noha a pazonyi (sz. m.: Pazony nagyközség Szabolcs vármegyében) Elek híres régi családja minden ős-próbát fényesen kiáll, és a mezőpeterdi (sz. m.: község Hajdú-Bihar megyében) Gázsy família is, amelyből Elek Margit anyai ágon egyike volt az ország ma már kihalt legelső gentry-családjainak,

Karátsonyi Guido csak úgy egyezett bele fia házasságába, ha ez Jenő öccse javára lemond az elsőszülöttségi jogáról.

Aladár ezt meg is tette, többre becsülve szép menyasszonya két ragyogó szemét minden gyémántnál, a családi boldogság igaz melegét minden hiúságos, elmúló fény és csillogásnál.

Igy lett Jenő gróf a Karátsonyi majorátus ura és zászlós úr leányának, Andrássy Karolina grófnőnek a férje.

A grófi pár, mint most is megmutatta, mindent elkövet, hogy a nagy vagyon és nagy névvel járó kötelezettségeknek eleget tegyen.

Azonkívül kitűnő gazda is Karátsonyi Jenő, buzgalommal, igazi passzióval vezeti óriási uradalma in a munkát és nyáron a kelő hajnal akárhányszor egyik vagy másik tanyán, majorban találja.

Karátsonyi Jenő nyaranta többnyire bánlaki birtokán tartózkodik, ahol a kastélyt még Karátsonyi Lázár építette. Régi, ódon formájú épület ez, olyan vastag falakkal, akár egy feudális várkastély. Elmúlt viharos időkben nagy szükség is volt erre, mert még az épített idejében, mikor a szerbek egyszer fellázadtak, a leghevesebb ostromnak egy hétig álltak ellent ezek a falak.

A kastélyt pompás park övezi, nagy lawntennisz grounddal, amelyben a gróf Karátsonyi Guidóra vonatkozó emléktárgyakat is őrzik.

Érdekesek a kastélyban a régi, földalatti börtönök, emlékeztetve

elmúlt sötét időkre; a modern ízlést pedig ékesen hirdetik a remek ebédlő, pompás szalonok és termek hosszú sorozata.

A gróf neje, született Andrássy Karolina grófnő, örökölte apja talpraesett, igazi magyaros észjárását, kissé heves temperamentummal egybekötött áldott szívűségét és a vagyonszerzési hajlamot is.

Mióta asszony, saját pénzén megvette a Bánlakkal szomszédos biószegi pusztát (sz. m.: ma háromszáz fős vajdasági falu) s azt remekül instruáltatta. Házassága első évében majdnem életét vesztette a fiatal, boldog pár, még pedig Olaszországban. 1887 tavaszán Mentenában voltak éppen Karátsonyi Jenőék, mikor a nagy földrengés volt. A borzasztó katasztrófa éjjel jött s a vendéglő, alig hogy kimenekültek a lakók, óriási robajjal dőlt össze. Lehetőleg pongyolában, temérdek drága ékszert, közte több becses családi darabot is hátrahagyva, Karátsonyiék az egész éjjelt egy bérkocsiban töltötték, s reggel a gróf néhány száz frankot adott a kocsisnak, aki őket a várostól kissé távol, biztos helyre vitte.

Karátsonyi grófné ezután hosszabb ideig betegeskedett, de ekkor is megmutatta, milyen kitűnő honleány, mert külföldi gyógyhelyek mellőzésével, Vihnyén (sz. m.: Vihnyefürdő, németül Eisenbach a mai Szlovákia területén található, Selmebányától 12 kilométerre) töltötte a nyarat, ahol teljesen magához is tért.

Ő is, mint gróf Andrássy Manó minden leánya, kitűnő házas nevelést kapott, Bánlakon maga vezeti a háztartást, utána néz a cseleedségnek s a legkisebb hanyagságot sem hagyja szó nélkül.

Egy alkalommal vendéget várt Karolin grófnő. Mégpedig Gömörből, ahol gyermekkorát, leányságát töltötte, amelyre mindig szívesen emlékezik.

Az Andrássy család régi kedves orvosa, Maurer Artúr volt az, aki intimusa, meghitt embere volt a néhai Manó grófnak s a lányok a papánál való apró-cseprő kívánságaik támogatása végett gyakran fordultak hozzá.

Karátsonyi grófné, aki tudta, milyen rendeltetett mindig a doktorka Betlérén (sz. m.: Betlér, szlovákul Betliar, németül Betler, község a rozsnyói völgykatlanban) mielőtt megérkezett volna, sorra nézegette a szobákat. Egyszerre csak észreveszi, hogy egyik konzol ugyancsak poros ám.

Odahívta az inast, aztán ujjával néhány betűt írva a porba, így szól: – Ej, ej, ez ugyan csinos munka, ugyan szépet gondolna a doktor úr az én háztartásomról, ha ezt így találta volna.

Ugyancsak ez a nagytudományú, különösen történelmi jártasságú orvos, minden Andrássy leánynak adott férjhezmenetele alkalmával egy-egy ládát. Igazi tulipántos, eredeti magyar motívumokkal rajzolt és faragott ládákat. Egy ízben Murányon (sz. m.: község az egykori Gömör vármegyében, ma Szlovákiához tartozik) járva, egy ottani parasztnál talált egy ládát, mely mellékelte hiteles okmányok szerint még a Széchy Máriáé (sz. m.: a murányi Vénuszé, Wesselényi Ferenc feleségéé) volt valamikor.

A doktor megszerezte ezt a ládát, renováltatta és mikor Andrássy Karolin férjhez ment, ennek a kedvenc kis grófnőjének ajándékozta a történelmi nevezetességű darabot, mely most ott van a többi családi ritkaságok gyűjteményében.

A családfakutatás útvesztői

Amint az a fenti szövegből is kiderült, a Karátsonyiak hétköznapijait temérdek kaland színezte, tette elviselhetővé. Talán ez az oka annak, hogy a grófi család fordulatos története sokak érdeklődését felkeltette, a leszármazottakét főként. Az egymástól független kutatások, amelyek valószínű-

leg nem mindig zajlottak szakszerűen, számos homályos részletet tisztáztak és rengeteg adatot a felszínre hoztak, ám az egymástól bizonyos vonatkozásban eltérő eredmények, következtetések miatt egyben meg is nehezítették a továbblépést. Bevallom, egy adott pillanatban annyira belebonyolódtam a szövevényes genealógiák szintézisébe, hogy csak hosszas ügyetlenkedés, tanakodás, gondolkodás után sikerült kijutnom az útvesztőkből, sorrendbe tennem, használható csoportokba rendeznem az összetevőket.

Az okfejtések mérlegelésekor találtam rá a családra megalkotására vállalkozók egyikének azon elméletére, miszerint a főurak neve a latin Gratianus keresztnévből származik, mert e szó magyarul Karátsont jelent. Amikor a tézis szerzője ezt így leírta, abból indult ki, hogy a família általunk ismert első őse Gratianus volt, aki a családi hagyomány szerint Franciaországban született, majd 1591-ben a bukovinai Badocsányban, azaz Botoșaniban telepedett le, utódai innen kerültek Erdélybe, ahol a Karátsont nevet vették fel, megtartván azonban az új mellett a régi vezetéknévüket is. Ugyanazon kutató szerint a grófok birtokában levő ereklyékre alapozva állítható, hogy a család már a beköltözés előtt is nemes volt, címerlevelét valószínűleg az egyik erdélyi fejedelemtől nyerte. A Karátsontyak rangját, státuszát mind Erdély előljárói, mind Magyarország királyai, uralkodói többször megerősítették, így Mária Terézia, aki Krisztof és fiverei részére új nemeslevelet is kiállított.

Ebben a történetben szerepel, hogy az 1652-ben született Krisztof Gáspár Krisztof nevű fia a Szolnok-Doboka vármegyéhez tartozó mikolai birtokra akarta per útján rátenni a kezét. A vizsgált sorokat citálva Krisztof első fia, Deodát (Bogdán) közel 103 ezer forintért vette meg 1781-ben a kincstártól Beodrárt, amelyre királyi adományt is nyert, a Karátsontfalvi előnevet pedig a Beodraival cserélte fel. Az író értelmezésében: „Adeodatus fiától, Krisztoftól származik a ma is virágzó nemesi ág, míg a grófi ágnak Lázár volt az őse”. Arról az 1759-ben született Lázárról van itt szó, aki Torontál vármegyében alispánként is tevékenykedett, majd országgyűlési követként bizonyított és hozzávetőleg 300 ezer forintot fordított jó-

tékony célra. Érdemei elismeréséül I. Ferenc császár grófi ranggal kívánta megjutalmazni, ám ő inkább donációba kérte a nagy- és kizsámi uradalmakat, amelyeket meg is kapott. Birtokát 1805-ben tovább gyarapította, hisz Draskovits Ferenc gróftól megvette Bánlakot, Dolácot, Offszenicát, Szókát és Partost, majd társadalmi pozícióját, elismertségét erősítette meg azzal, hogy leányát gróf Keglevich Sámuelhez adta férjhez, az 1793-ban született Lajos fiát pedig Starhemberg Mária Lujza birodalmi grófnővel eskette össze. Ennek a házasságnak a gyümölcse Guidó (1817–1885), aki 1842-ben Temes vármegye főszolgabírája lett, 1848-ban pedig honvédőrnagy, a pesti nemzetőrök parancsnoka. Ezért kellett elmenekülnie, s emiatt kobozták el földjeit.

A nagy alvó

Guidót mint kultúrmecénást érte a legtöbb bók, sőt némelyek őt tartják a 19. század egyik legnagyobb művészetpártolójának. Vörösvár egykori földesura alig múlt negyven éves, amikor jótékonykodását és hazafias áldozatvállalását azzal viszonzózták, hogy ausztriai birodalmi grófságra emelték. Miután kegyelemben részesült, 1867-ben a csákovai kerület országgyűlési követének választották, míg 1874-ben a magyar grófi címet is megadták neki. Volt császári és királyi kamarás, belső titkos tanácsos, főrendiházi tag, a vaskorona-rend nagykeresztese, népszerűségét azonban nem te-

kintélyes vagyona és politikai szerepvállalása alapozta meg: nevét alapítványai tették országosan ismeretessé. Felajánlásai közül kiemelendő a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1858-ban adományozott 2 ezer forint, valamint a Magyar Tudományos Akadémiát Rudolf trónörökös születése alkalmából megtámogató alapítvány. Az MTA-nak juttatott 40 ezer forintból tízezret Guidó azonnal elkülönített, és úgy rendelkezett, hogy az összeg kamatai a legjobb színdarab szerzőjét illessék meg. A nyerevényért – amely évente kétszáz arany volt – felválva drámák és vígjátékok versenghettek. A honoráriumot a legjobbnak talált mű csak akkor kaphatta meg, „ha drámai, színi és nyelvi tekintetben is kitűntetésre méltó”-nak találta a zsűri. Nívós munkák híján a pénzt a soron következő díjhoz csatolták. Azokban az esetekben, amikor a tételt másodízben sem érdemelte ki senki, a négyszáz aranyat az akadémia rendelkezésére bocsátották.

Mecénási tevékenységének köszönhetően a magyar irodalom számos jeles alkotása született meg. Arany Jánosnak is a Karátsonty-i jutalmat ajánlotta fel az MTA azért, hogy lefordítsa Arisztophanész komédiáit. A remekművek tehát közvetetten Guidónak tulajdoníthatóan jelentek meg 1880-ban. A gróf egyébként tagja volt a Színészeti Tanoda létrehozásáért buzgólkodó választmány-nak, amelynek munkájából Eötvös József is kivette a részét.

Százezer forint letétbe helyezésével Guidó egy szociális típusú, jótékonyági alapítványt is bejegyeztetett, 1881-ben pedig 20 ezer forinttal az erénydíjat hozta létre, amellyel franciaországi mintára vagyontalan, de jó erkölcsű leányok kiházasítását célozta meg.

Művészszeretete kapcsán kiemelendő, hogy az 1850-es évek második felében a budai Krisztinavárosban épített, romantikus külsejű reprezentatív palotájában értékes magánképtárat hozott létre, főként barokk festők műveiből. Az ingatlanban, amelyről akkoriban egyesek azt állították, Budapest legpompásabb épülete, színháztermet is kialakított, ebben a kor jeles színészeinek biztosított fellépési lehetőséget. E fővárosi házat 1938-ban bontották le, hogy Hitler jóindulatát megnyerendő, birodalmi német iskolát emeljenek a helyére. A tanoda persze sosem épült meg.

A lajstromba vett jótettek mellett Guidó a katolikus egyházat is bőkezűen támogatta, többek között Szegeden ő emeltette a Jézus Szíve plébániatemplomot.

A nagyúr 1885 szeptemberében hunyt el Buziásfürdőn. Halálakor Mikszáth Kálmán is megemlékezett róla: nekrológjában egy, szóbeszédektől ugyan nem mentes, de rendkívül plasztikus, könnyed jellembrázolást hagyatékozott az utókorra. A regényíró óriás alábbiakban közölt „derűs halotti beszéde”, remélem, üdítően hat majd az olvasókra.

Gróf Karátsonyi Guidó

Ne rántsák mosolyra a szájukat olvasóim – nem jön most ez a név, mint a legtöbbször, valami derült, mulatságos ötlet vagy eseménnyel kapcsolatban – sőt ellenkezőleg, nagyon is szomorúval: Buziásról azt jelentik, hogy a gróf ott ma délelőtt meghalt.

Ha közéletünknek nem is egyik legnagyobb férfja hanyatlott vele sírba, hanem mindenestre egy jó, derék ember halt meg benne, aki nagy vagyonnal lévén megáldva, abból sokat juttatott a segényeknek és a közcélokra is.

Daliás magatartású, izmos, Herkules termetű férfiú volt, ki egész életében mindenkinek kellemes volt, rosszat soha nem tett, de jót nagyon gyakran. Feltűnő alakja s bizonyos eredetiség, mely lényét jellemző, nagyszabású adományai (ezek közt a legnagyobb a trónörökös születése alkalmával az Akadémiára adott százezer forint) tették őt ismeretessé a nyilvánosság előtt.

Már előbb is harmincezer forintot ajándékozott volt az Akadémiára, mely nevét népszerűvé tette. Az utóbbi adomány azonban, melyet a császári kormány rendelkezésére bocsátott, s az juttatta az Akadémiának, az akkori idők szelleméhez képest nem találkozott tetszéssel, sőt inkább ellenkezőleg. S azért csinálták rá akkoriban azt a sikerült élcet: „Karátsonyi Guidó jó üzletet csinált. Harmincezer forintot vett a népszerűségét és százezeren adott túl rajta.”

Pedig ez a százezer forint jó kamatokat hajtott azóta a nemzetnek: ez képezi az Akadémiánál a Karátsonyi-díj alaptőkéjét.

Az irodalmat és a művészeteket különben is szerette, palotája éppúgy, mint a Lipthay báróé, valóságos tárháza volt a képeknek és műtárgyaknak. A művészeket gyakran segítette tanulmányaik folytatásában. Nem volt az a jótékony cél, amelyhez hozzá ne járult volna kisebb-nagyobb adománnyal. Kivált jótékonyágáért emelte öfélése a gazdag urat, ki apjától, Karátsonyi Lipót (sz. m.: Lázár) torontáli alispántól öröklött roppant vagyonát még neje, Marczibányi Mária vagyonával is gyarapította, 1858-ban grófi rangra.

De természetesen csak osztrák gróf lehetett akkor, s így ő is azok közé tartozik, akik kétszerre lettek meg mágnásokká; a király nemrég a magyar korona országaira is kiterjesztette grófságát, úgyhogy most már ő is tagja lett volna a főrendiháznak.

A katolikus egyház szintén egyik buzgó és támogató hívét vesztette benne, ki sokat tett, kivált a katolikus iskolaügyért, de templomokat és plébániákat is épített birtokain.

Sőt nemcsak itthon található meg jótékonyágának nyomait, hanem messze Jeruzsálemben, hol egy katolikus imaház alapított, s nagy adománnyal gazdagította az ottani kórház tőkéjét, midőn arra utazott.

Kitüntetések hozott haza ezért. IX. Pius pápa a Krisztusrenddel, a jeruzsálemi patriarcha pedig a Szt. sír-renddel nyilvánította elismerését a bőkezű főúr iránt.

Az alkotmányos éra óta gyakran látjuk őt részt venni a politikai mozgalmakban: nagy számot itt nem tett soha, de éppen szerénysége s visszahúzódása a szerepvétéstől tették őt szeretetreméltóvá. Mert a nagyúri képviselők a legtöbbször igen alkalmatlanok pártjuknak, midőn vagyoni állásuk és nem képzettségük arányában kívánnak osztozni a szerepekben, melyek a mai világban lassan-lassan munkával kezdenek már járni. Mint képviselő a szentgyörgyi választókerületet szolgálta a szabadelvű párt soraiban, buzgón járt az illésekre, s a delegációban legújabbban a tengerészeti bizottság elnöke volt.

A kedélyesség rózsaszín zománcát a „solymári leányerény-

díj” vonta az öreg grófra a közönség szemében.

Egy tetemes összeget tett le a gróf – mint azt olvasóink tudják –, melynek kamatjaiból minden évben megtartatik a solymári rózsafesztiva: s azon kiosztatnak a legértékesebb sváb lányok közt a tekintélyes összegű erénydíjak.

De bármily operettszerű legyen is a gróf ezen alapítványa, annak is megvolt a maga szép indoka: egy régen elenyészett népszokást fölleveníteni.

Karátsonyi köztisztelőben élte le napjait; bár sokat humorizáltak az élclapok, soha komoly támadás nem érte. Mert sok mulatságos volt benne, de semmi gáncsolni való. A korona is újra meg újra ki-tüntette: 1881-ben öfelsége való-ságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki.

A legutolsó évben visszavonult a politikától, fiának, a tehetséges gróf Karátsonyi Aladárnak engedve át a tért, s azontúl már hanyatló egészsége folytán is ritkán volt látható csak a színház maradt meg állandó szenvedélyének.

Ott üldögélt esténként páholyában (mind a két színházban páholyt bérelt), egy darabig nézte az előadást, s aztán szép csendesen alákonyult a feje, elaludt.

Egész arca az álomosságot fejezte ki, szempillái örökké be voltak hunyva félig, s fejével, melyet gyéren lengett körül hosszúra hagyott haja, mihelyt leült, rögtön bóbiskolt.

Az volt a rendes neve: a „nagy alvó”.

Most már aztán kialudhatja magát unos-untig.

Pedig még nem volt nagyon öreg. Most töltötte be a 68-ik esztendő.

Méltó, hogy sokáig kegyele- sen emlékezzünk meg róla mind- nyájan, nemcsak a hozzátartozói.

Rózsapó

És hogy Mikszáth búcsúztató- jának felemelő derűjére ne hoz- zam rá a borút, visszatérek az 1881-ben alapított magyar erény- díjhoz, amely roppant gyorsan tette közkedvelté Guidót Vörös- várott. Az istenfélő rózsaleányok esküvője ugyanis nagy esemény volt, a kivételes alkalomra össze- sereglett világi és egyházi előkelő- ségek társaságában a gróf is min- dig megjelent.

A mesébe illő hagyomány állí- tólag egy csalódott francia édes- apa kétségbeesett felajánlásához

fűződik. A Párizs melletti Enghien kastélyának ura, La Coussaye márkai az erény útjáról letért leá- nya hozományát ajánlotta fel 1860-ban az erkölcsös szüzek megjutalmazására. A tekintélyes összeg kamataiból évenként férj- hez mehetett egy tisztességes ha- jadon.

Karátsonyi gróf Rudolf trón- örökös és Stefánia főhercegnő há- zasságkötésének évfordulóján magyarosította birtokain e szo- kást. Kezdetben 600, később 1200 korona erénydíjat kaptak a soly- mári, pilisvörösvári és pilisszent- iváni rózsaleányok: ennyi pénz- ből akkoriban házat építhettek, megalapozhatták jövőjüket az if- jak. A jutalomra méltó hajadon nevét a község előjárója terjesz- tette fel az uraság elé, ám előfor- dult, hogy sorsolással döntötték el, kit illessen meg a díj. Fogarasy Attila szerint az idők folyamán harminchárom rózsaszál kelt imi- gyen el. Az első esküvőt Solymá- ron tartották 1882-ben, az utolsó frigy 1914 májusában kötötték Pilisszentivánon.

Az arany szívű mágnás 1851- ben nősült meg: Puchói és Csókai Marczibányi Mária csillagkeresz- tes és palotahölgyet vette felesé- gül. A házaspárnak hat leánya (Adrienne, Melánia, Guidobal- dina, Irma, Ilma és Ilona) és három fia (Aladár, aki 1883-ban Nagyvá- radon kelt egybe Elek Margittal, Jenő és Kamillo) született.

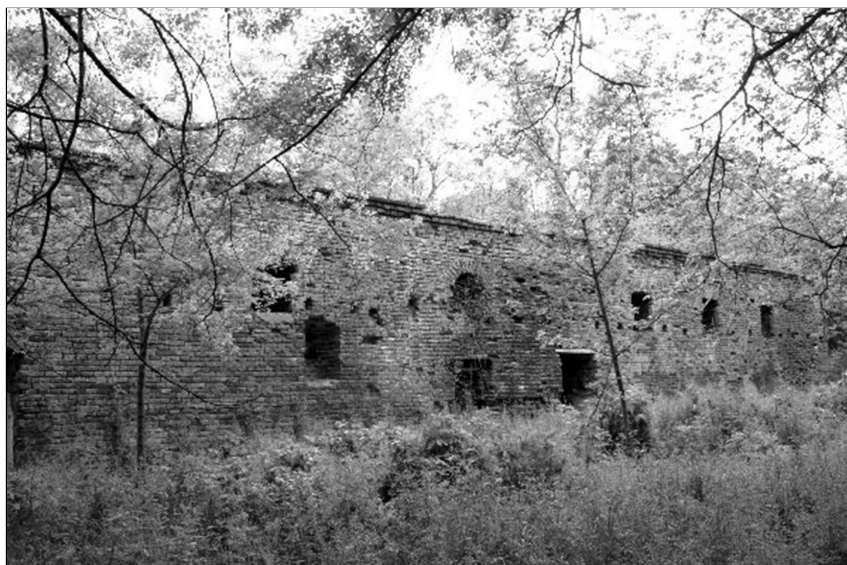
Halála után Jenő lépett a nyom- dokaiba, s vállalta magára a grófi feladatokat, így a rózsaleányok későbbi esküvőjén ő ült a főhe-

lyen. Ám hiába, mert a „nagy al- vó” távoztával véget ért a Kará- tsonyiak fénykora. A következő három emberöltő alatt személyes- kedésből fakadó gyalogságok, tör- ténelmi igazságtalanságok és tra- gédiák következményeként a csa- lád mindenét elveszítette: vagyo- nát, társadalmi pozícióját, megbe- csülését.

Jenő, a bűnbakk

A Bánsághoz bizonyos vonat- kozásban Karátsonyi Jenőnek is köze volt, noha elődjétől eltérően az ő szerepvállalása kevésbé épült be a történelmi emlékezetbe. E te- kintetben a közepes termetű, köp- cös, pofaszakállas férfiú életútja s karaktere határozta meg a cselek- mény alakulását.

A gróf 1861. augusztus 5-én született a Torontál vármegyei Beodrán, a család központi birto- kán. Középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, majd jogot hallgatott a belgiumi Lovainban. Hazatérve a magyaróvári gazda- sági akadémián folytatta tanul- mányait. 1869-ben kapcsolódott be az országgyűlés munkájába szabadelvű párti programmal. 1890-ben császári és királyi kama- rászá neveztek ki, 1896-ban pedig a zichyfalvi kerület alkotmány- párti képviselője lett. De volt társ- elnöke a Torontál vármegyei nemzeti munkapártnak, és elnöke a közművelődési egyesületnek. Andrassy Karolina grófnővel köt- ött házasságából egy fia született, László, aki felnőtt korában öngyil- kos lett: elvesztése rettenetesen megrázta a korosodó gróft.

Jenő jellembeli hibáit értelmetlen elhallgatni, hisz fényűző életviteléről számos anekdota tudósítja az utókort. Ezek igazságmagvát bizonyító erővel támasztja alá, hogy 1896-ban budai palotájában a királyt egész udvartartásával és a Budapesten időző főhercegekkel együtt látta vendégül, 1908 őszén pedig a spanyol koronás fő, XIII. Alfonz és neje volt a meghívottja. Az igazoló érvek számba vételénél érdekfeszítőbb viszont, hogy ellentmondásos személyisége tiszteletet és ellenszenvet egyaránt kiváltott ismerőseiből, alattvalóiból, ezért szerették is meg nem is.

Akárcsak apjának, Jenőnek is voltak jótékony célú, nemes cselekedetei. Alapító tagja volt az 1928-ban alakult Magyar Máltai Lovagrendnek, amelynek székházat épített Budán, finanszírozta a történelmi könyvek, monográfiák kiadását, és tovább ápolta a rózsaszküvők szép hagyományát. Utóbbi elértéktelenedését a korona inflációja idézte elő, s nem az ő szeleburdi viselkedése, amiként egyesek állítják. Ahhoz viszont nem fér kétség, hogy pazarlásával óriási, sőt, jóvátehetetlen hibát követett el, hisz csúnyán eladósodott, zűrös anyagi ügyei pedig rendszeren megtépázták tekintélyét. Talpon maradásáért el kellett adogatnia birtokait.

A solymáriak végül annyira megharagudtak rá, hogy 1931-ben a Karátsonyi Jenő utcát József főhercegről nevezték el. Sértődöttségük azonban nem tartott sokáig: a gróf halála előtt egy hó-

nappal a képviselő-testület díszpolgárrá választotta. Seres István helytörténeti író szerint a község vezetői azt remélve határoztak így, hogy a végrendeletbe a település is belefoglaltatott. Jenő elhunyt után azonban csak egy csillár maradt a közösségre, pontosabban a templomra.

Vörösvárott ennél pozitívabb volt a dzsentrigróf megítélése, holott Jenő nem törődött pilisi birtokaival, ottani kastélyát is elhanyagolta. Egy 1927-es képviselő-testületi ülésről készült jegyzőkönyv szerint Karátsonyi gróf bérházának árnyékszékei évek óta nem voltak tisztítva, az udvaron állt a trágya s a szemét, az istállóból pedig a szennyvíz az utcára folyt ki.

Bánlakon valószínűleg ennyire drasztikus kép sosem fogadta a látogatót, hisz a nagy utazó, aki Európa valamennyi államát és Afrika egy részét beutazta, a szóban forgó hitbizományi uradalmat mintagazdasággá fejlesztette. Igaz, mára ez a (birtok)modell már csak por és hamu. Tönkretették, széthordták.

A homokóra a feje tetejére állt. Bánlakon nem értek meglepetések. Vagy mégis? Hisz a talátnál egy picivel több emlékre, ereklyére számítottam. Hogy manapság használatos kifejezéssel éljek: egy virtuális találkozást reméltem a kopaszodó, jóságos mosolyú bajszos arisztokratával, aki lovaglórúhában, magát pózba vágva a kastély terméskő-lépcsőjéről kedves-komikusan köszönti a betévedőt – amiként azt Sza-

mosy Elek (1826–88), Guidó udvari festője is megfestette, csak más kontextusban. Látni akartam Jenő Egyiptomból hozatott edényeit, bútorait, múmiáját, japán faliszőnyegeit, antik legyezőit, gazdag családi képtárat, olasz medallionjait, miniatúráit, fegyvergyűjteményét, ha nem is ott kint, a lecsapolt mocsarú bánági világ végén, de legalább a dettai vagy a temesvári múzeumban. A palota parkjában azonban a keleti pavilonnak csupán a romjaira bukkantam, tehát valamivel többre a semminél. Mintha a lerobantság korunk kötelező maskarája lenne, egyéb nem került elő a törmelék alól.

1956-ot írtak már, amikor a Karátsonyi-vagyonból közgyűjteménybe került egy-két műtárgy, porcelán, szobor, nyolc festmény és egy kút. Igen, egy kút, ha hihetünk a feljegyzéseknek. Több, egymástól független hírforrás egybehangzó közlése szerint a térplasztikák egy részével Dettán, a múzeum udvarán kellett volna szembesülnöm, csakhogy a régiségek jelenleg a hajdani tűzoltótoronyban várnak jobb sorsra, az ipartörténeti műemlék pedig egy betontenger közepén vénül. Az értékek zöme tehát eltűnt, elkallódott, esetleg el lett téve, rejtve, dugva, ami pedig máig látható, megközelíthető helyen gyönyörködteni az érdeklődő szempárokat, annak elkülönítésén, kisajátításán már dolgoznak azok az ortodox főpapok, akiknek grófok emeltek templomot. Ha a főurak nem nyúltak volna mélyen bele a zsebükbe, talán még ma is a szabad ég alatt adnának hálát a jó Istennek a bánlakai, és nem csak ők.

A görögkeletiek sumákolásának azonban megvannak az előzményei. 1922-ben Radovan Lozovics pancsovai képviselő oly mértékben végezte gondnoki teendőit a Karátsonyiak bánági birtokain, hogy az uradalomról szórén-szálán eltűntek a mezőgazdasági gépek, nyoma veszett a bútorok javának és az állatállománynak. Aztán mint az úthenger, úgy mentek át Bánlakon a visszavonuló szerb katonák az első világháború végén. Az ingatlanba betörő bakák szinte mindent tönkretettek, amit nem, azt magukkal vitték (a maradékot a helyiek lopták el). Később, az 1930-as években Erzsébet román királyné rendezte be magának az úri lakot, ő javította fel az állagát.

A hitelezők kezére jutott messés vagyon széthullását Keglevich-Karátsonyi Imre, Jenő fogadott fia amúgy sem tudta volna megakadályozni. Az örökös imádott kóborolni, bejárta egész Európát, négy nyelven beszélt, művelt, tájékozott ember hírében állott, de kenyérre lehetett kenni, olyan meleg szívé volt. A hagyatéknak azt a részét is képes lett volna szétosztani, elajándékozni, amit nem sikerült kicsalniuk, elvenniük tőle.

A kommunizmusban a diktatórikus rendszer törvényszerűségei érvényesültek: a kastély ke-

gyetlen ura az állam lett, beteg öregek, értelmi fogyatékos árvák laktak benne egy ideig. Mivel ekkor valójában már nem volt gazdája, téglánként, poharanként hordták el a szemfülesek. És hordják a mai napig.

(Az említett szerzők, helytörténészek adatain kívül írásomba Fogarasy-Fetter Mihály, Karácsonyi Krisztián Norbert, Nagy Iván és ifj. Neubrandt Ferenc kutatási eredményeit is beépítettem, ezért köszönettel tartozom mindannyiuknak. Köszönettel tartozom továbbá az ortodox egyháznak, a román királyi család egyik mel-

lékági leszármazottjának és a hazai bulvársajtó néhány munkatársának, amiért közös erővel hívták fel a figyelmemet a téma aktualizására. Mindezek mellett, no meg a hírközlők utóbbi csoportjától eltekintve elsősorban a saját gyűjtésemre s tapasztalataimra hagyatkoztam. Ezért hiszem, hogy nincsenek véletlen egybeesések)

GURZÓ K. ENIKŐ

Az Erdélyi Mezőség ökoturista szemmel

„Semmi sem edzi annyira a testet, üdíti az elmét, kelti a jó hangulatot és szaporítja könnyebben és kedélyesebben ismereteinket, mint a turistaság.”

(Herczegh Mihály, 1895)

Az Erdélyi Mezőség jelenlegi állapotában nem célpontja a tömegturizmusnak. Nincs tengerpartja, nem paradicsom, nincsenek feltűnően nagy ókori építményei és ötszázlagos wellness szállodák sem tartják településeit. A tájegység rendkívüli természeti szépségei sem csábíthatják ide más térségek kíváncsi látogatóit, mert az „egykoron végeláthatatlan vízföldek, és erdőkkel tarkított füves rétek” helyén kopár dombokat, művelt vagy felhagyott mezőgazdasági területek mozaikjait találja az erre látogató. A lombhullató fás növényzet, mely a déli és délnyugati lejtők kivételével az uralkodó vegetációs típus volt ezen a tájegységen, hosszú évszázadok erdőirtásainak következtében jelentősen visszaszorult, helyét legelők és szántó területek vették át. Az erdők eltávolításával megnyilvánult a terület szárazsághajlama, sorra kiszáradtak a tájegység tavai és erodálódtak a domboldalak. Mégis érdemes a Mezőséggel, mint potenciális idegenforgalmi célponttal foglalkozni, mert aktív pihenést és maradandó élményt nyújthat, csak egy másfajta szemléletet szükségeltet, melyet ökoturizmus néven emlegetünk! Nem titkolt szándékom a Mezőség kapcsán ennek az új és mégis régi idegenforgalmi ágazatnak a dicsérése és reklámozása a következőkben.

Turizmus 100 évvel ezelőtt

Orbán Balázs még terméketlen, kopár és kietlen tájnak látja a Mezőséget, míg lakóit lusta, írástudatlan, műveletlen népségnek. A tájegység szélsőségesen negatív képe azonban a 19. század végén elkezdett feloldódni. Ugyanebben az időben kezdték felismerni a turizmus általános és hazai előnyeit is. Erre kiváló bizonyíték, hogy 1892-ben az Erdélyi Kárpát-Egyesület Erdély címen turistasági, fürdőügyi és

néprajzi folyóiratot indított Kolozsváron. Ez a folyóirat gyűjtötte maga köré Erdély első magyar turistaírói gárdáját. Elsődleges céljuk a turizmus népszerűsítése és a honismertetés volt. „A turistaság első sorban az egészségnek, a test és lélek higiénéjének tesz nagy szolgálatot”, mondta Melitskó Frigyes az EKE Turista osztályának alapító gyűlésén, 1900. december 15-én. Azt vallotta, hogy a turizmus nem múló jelenség, hanem a kulturális haladás érlelte szükség: „az öfenntartás fejlettebb ösztöne az, mely a társadalom javából mind több és több embernek adja kezébe a turista botot”. A turistáskodás gyalogos kirándulást, természetjárást jelentett, mely főleg az egészség szolgálatában állt. Ugyanakkor hangoztatták a turizmus más jellegű előnyei közül a tudományos, főleg földrajzi és biológiai ismeretszerzést, valamint a társadalmi béke és összetartozás terén nyújtotta előnyöket. Tisztában voltak a turizmus gazdasági előnyeivel is, biztatják olvasóikat, hogy Svájc és Ausztria hegyei helyett Erdély bérceit látogassák, mert ugyanolyan tiszta a levegője és ugyanolyan mély lehet az ott szerzett élmény. A Mezőség kapcsán meg kell említeni Hangay Oktáv nevét, aki az Erdély hasábjain egy Kolozsvármegyei turista-kalauzt kezdeményezett, minden település bemutatásával, azok természeti, néprajzi és turisztikai értékeinek kiemelésével.

Ökoturizmus

Azért érdemes ilyen részletesen ismertetni az erdélyi turizmus kezdeteit és annak vezéreszméit, mert az 1970-es években jelentkező új nemzetközi turistairányzat sok szempontból visszatérés ehhez a kezdeti szemlélethez. Az ökoturizmus az idegenforgalom ideális állapota, melynek célja a természeti és kulturális sokszínűség megőrzése úgy, hogy minimalizálja a turizmus negatív hatásait. Sürgető szükségünk van ennek a szemléletnek az elterjedésére, mivel a turizmus (és az ember számtalan tevékenysége) maradandó kárt okoz a természetben és a tu-

risztikai szolgáltatást nyújtók életében, szokásaiban is: szennyezi a területet, zajossá és zsúfolttá teszi a településeket, kimeríti a természeti erőforrásokat, veszélyezteti az élővilágot.

Az ökoturizmus hordozza az idegenforgalmi szolgáltatások előnyét, mivel profitorientált, viszont nemcsak a gazdaság területén érezhető pozitív hatása, hanem a környezet, a közösség és a kultúra szintjén is. Egyik meghatározás szerint, „az ökoturizmus több mint madárhatározók, távcsövek, több mint bennszülött műalkotások a szálloda falán, vagy etnikai ételek az étterem étlapján. Az ökoturizmus nem zöld álarcba öltözött tömegturizmus, hanem folyamatos küzdelem a Föld megvédésére, a hagyományos közösségek megóvására és megőrzésére; együttműködés a nem vagyonos helyi közösségek és az őszinte, nyitott turista között, aki jól akarja érezni magát...” (Costa Rica-i természetvédelmi és ökoturisztikai társaság).

Nézzünk néhány jellemzőt, mely megkülönbözteti az ökoturistát az átlagos kirándulótól. A helyszín és az üdülés módjának kiválasztása megfontoltan tervezett. Az ökoturisták kis csoportban kirándulnak, létszámuknál fogva beolvadnak, belesimulnak a helyiek hétköznapijaiba. Nem várják el, hogy különleges elbánásban és szolgáltatásokban részesüljenek, ha tehetik, a helyi közösségi szolgáltatásokat veszik igénybe (vonat, busz, játszótér stb.), ezáltal segítik a szolgáltatások fenntartását és fejlesztését. Az ökoturisták keresik a lehetőséget, hogy helyi és helyben előállított termékeket vásároljanak és fogyasszanak. Így nem csak a helyi étkezési szokásokat ismerik meg alaposabban, új ízekkel és ötletekkel térnek haza, de a helyi gazdaságot is segítik. Az utazás módja, a szálláshely-választás szintén fontos szempontok. Bár nálunk még gyerekcipőben járnak, a megújuló energiát hasznosító és helyi szennyvíztisztítóval rendelkező szálláshelyeket kell előnyben részesíteni. A turista a helyi nevezetességeket alaposan meg akarja ismerni, a helyi szokásokat, hagyományokat át akarja látni, sőt át akarja élni azokat. A helyiek életét tiszteletben tartja, és felelősséget érez a turisztikai látnivalók megőrzéséért. Nem utolsó sorban, az ökoturisták az egészséges életmód hívei, mely egészséges élelmiszerek fogyasztásában, mérsékletes életmódban, testmozgásban és a nyugalomra való törekvésben mutatkozik meg.

A faluturizmus sokszor nem ökoturizmus

A Mezőségen leginkább a gazdag néphagyomány és a hagyományos életmódot őrző vidéki települések szolgáltathatnak alapot egy ökoturista mozgalom kialakulásának. Az ilyenfajta üdülés élményének alapja a szoros személyes kapcsolat vendég és vendéglátó között, valamint a ház körüli vagy mezőgazdasági munkákban való aktív részvétel, mely egyben egy erőpróba is a turista számára. Észre kell venni a lényegi különbséget a rendszerváltás után kicsírázó mezőségi faluturizmus és az ökoturizmus eszméi között. A faluturizmus sok esetben tömegturistákat szolgál ki, akik azzal a tudattal indulnak nyaralni, hogy már nem léteznek tiszta természeti népcsoportok, ezért elvárják azt, hogy összkomfortos ellátást kapjanak autentikus környezetben. A modern fogyasztói igények kielégítésével azonban megbomlik a hagyományos paraszti értékrend egyensúlya, a hagyományok már csak formájukban

és nem tartalmukban maradnak meg, a szempont az attrakció és a turistacsalogatás lesz, és nem a közösség összetartása és a hagyományok ápolása. A turizmus fellendülésével a földművelés, az állattartás és más hagyományos megélhetési formák háttérbe szorulnak, mert a vendéglátástól könnyebb megélhetést remélnek. A faluturizmus esetén a turisták fogadása és kiszolgálása azonban korántsem élvezet a helyszínen élőknek, teljesen eltér hagyományos, hétköznapi életüktől, és egészemberes munkát igényel. Ha megnézzünk egy turistáknak szóló napi programot Széken, ez azonnal szemünkbe tűnik. A jellegzetesen széki ételek, italok felszolgálása közben a zenészek húznak néhány dallamot, a fiatalok táncolnak egy-két rendet. Ebéd után a vendéglátó családok kirakodják házi készítésű szotteseiket és varrottasait, hogy a vendégek megtekintsék őket, és kedvük szerint vásároljanak belőlük. Az eredeti díszítési stílussal és berendezéssel megőrzött száz éves tájház bemutatása is mindig a program része szokott lenni. Ha a vasárnap is beleesik a tartózkodási időbe, megmutatják a turistáknak, hogy a székiek a templomba ma még többségében viseletben mennek. Különleges kérésre a családnál vagy a Művelődési Házban táncot is rendeznek a vendégeknek, ahol vagy csak bemutatják, vagy tanítják is a táncokat. Láthatjuk, hogy a vendégfogadás egy szépen megrendezett színdarab és ezzel a hagyományos turisták teljességgel megvannak elégedve.

Azonban Vincze Balázs beszámolója szerint, Széken időről időre jelentkeznek olyan turisták, akik nem az összkomfortot és a megtervezett turista programokat keresik. Ezek a vendégek bele akarnak kóstolni a hagyományos életmódba, ezért nem szeretnék modern körülményeket nyaralásuk napjaira. Széken ez még nem okoz gondot, mert sok ilyen háztartás működik élőben is. Ezek a látogatók részt akarnak venni a nyári kaszáláson, vagy gondozni akarják az állatokat. Folyamatosan és egyre többen jelentkeznek ilyen igényekkel, elsősorban nyugatiak, akik a gépesített környezetben élnek és az abból való ideiglenes kilépés lehetősége jelentős élmény a számukra.

Képzeltbeli túra a Mezőségen

Milyen túrát ajánlhatnánk egy ilyen nyugati turistának? Tegyük egy képzeltbeli ökotúrát az Erdélyi Mezőségen egy szép májusi hétvégén. Kolozsvárról indulunk vonattal, melyre a kerékpárunkat is felvisszük, ugyanis fő kellékünk lesz kirándulásunk során: ütemesen haladhatunk vele, de úgy, hogy a táj és természet nyújtotta élményeket sem rekesztjük ki. Válaszúton szállunk le a vonatról, bekerékpározunk a faluba, ahol megnézzük a Bánffy család által a 19. században épült kastélyt, mely ma iskola. Megemlékezünk a kastélyban született erdélyi íróról Wass Albertről. Megtekinthetjük a Kallós-kúria népművészeti gyűjteményét is. Válaszútról átkerékpározunk Bonchidára, ahol a Bánffy-kastély egyik bástyájában működő kávézóban frissíthetjük fel magunkat, miután megnéztük az újjáépülő kastélyt. Bonchidát elhagyva egy vékony földúton kerekünk be Székre. A településen választunk magunknak egy vendégszobát, ahol biztos szívesen megvendégelnek minket egy ízletes vacsorával is. Másnap egy nagy sétával kezdjük a napot a gazdag hagyományokkal, jellegzetes népi építészettel és népviselettel rendelkező nagyközségben. Kötelező program

a nádrezervátum és a Csukás-tó meglátogatása. A nádrezervátumban egy sétálóhídon lehet betekinteni a nádasok meghitt életébe, hallgathatjuk a nádi posztáták, nádi rigók énekét, megleshetjük a szürke gémekeket halászat közben. A madármegfigyelést a Csukás-tó partján emelt megfigyelő-toronyból folytathatjuk, vagy körbesétálhatjuk a tavat. Székről Szászrégen felé folytatjuk kerékpáros utunkat. Meg-

pihenhetünk Füzesmikolában, ahol meglátogathatjuk az ott található kolostort és a benne lévő, 1618-ban festett – a hagyományok szerint csodatévő – ikont. Nap végére bekerekedünk Szászrégenbe, ahol vonatra szállunk és visszautazunk Kolozsvárra.

FENESI ANNAMÁRIA

A cserefa és a székelység

A Kárpát-medence lomberdeinek legjelentősebb állományalkotó fafajai az őshonos tölgyek, melyek impozáns megjelenésükkel, hosszú életkorukkal az ősök tiszteletét és a rendületlen kitartást jelképezik. Gyakori, hogy kastélyok, udvarházak homlokzatát vagy grófi címerekben a dicsőség jelképét a babér mellett tölgylevél koszorúzza. Érdekes, hogy a székelység körében a tölgyeket cserefa néven ismerik, mely tulajdonképpen csak a tölgyek egyikére, a magyar nyelvterületen általánosan használt csertölgy (cser, cserfa) megnevezésre utal, s bár Székelyföldön ez a faj nem fordul elő, a cserefa népies elnevezés történeti-ökológiai, esetleg megtelepedési összefüggésekre utalhat.

A tölgy nemzetség (*Quercus*) tudományos neve a kelta *Quer* (szép) és a *cuez* (fa) összetételéből származik. A legfontosabb fajok és fajkomplexumok között számon tartott kocsányos tölgy (*Q. robur*), kocsánytalan tölgy (*Q. petraea*), molyhos tölgy (*Q. pubescens*) és csertölgy (cser, cserfa) (*Q. cerris*) tömeges megjelenése a jégkorszak utáni meleg és viszonylag nedves atlantikus korra tehető (i.e. 5500–2500), mely kedvezett az elegyes tölgyesek és a csiszolt kőkorszaki hatások következtében az erdőpuszták kialakulásának. Az említett tölgy fajok növényföldrajzilag-ökológiailag is jól elkülönülnek: a kocsányos tölgy európai eredetű, síkvidéki, ártéri, tápanyagigényes mezofil jellegű faj, a kocsánytalan tölgy közép-európai (mediterrán) eredetű, mezofil-xeromezofil jellegű dombvidéki faj, a molyhos tölgy szubmediterrán (közép-európai) eredetű, melegkedvelő (xerotherm) bokorerdői faj, a csertölgy (cserfa) pedig délkelet-európai (kisázsiai) eredetű, szárazságtűrő, xeromezofil faj, elterjedésének északi határa épp a Kárpát-medencében húzódik.¹

A bevezetőben említett csertölgy (cser, cserfa) termete és alakja a kocsánytalan tölgyéhez hasonlít, zárt állásban szép egyenes a törzse, koronája keskenyebb, lazább mint a többi tölgyé, kérge hosszanti irányban ormósan mélyen repedezett, a repedések között élénk vörös, narancssárga színű, levelei érdes-merev tapintásúak, mélyen tagoltak, terméseinek a kupacslevelek visszahajlóak, bozontosak (berzedten szétállóak). A csertölgy faja ellentétben a többi tölgygel csak igen kevés csersavat tartalmaz, ezért kevésbé tartós, esőnek kitéve hamar korhad, így nem sorolják az ún. nemes tölgyek közé. Ugyanakkor a csertölgy melegkedvelő, szárazságtűrő, a nehéz talajt is jól bírja, fényigényes és fagyérzékeny fajt. Fagyérzékenysége épp az általános ipari felhasználását korlátozza, ugyanakkor kiváló tűzifa, s mint leggyorsabban növő tölgy az erdészeti kultúrák kedvezményezettje. A Pannon-medence erdeinek kb.

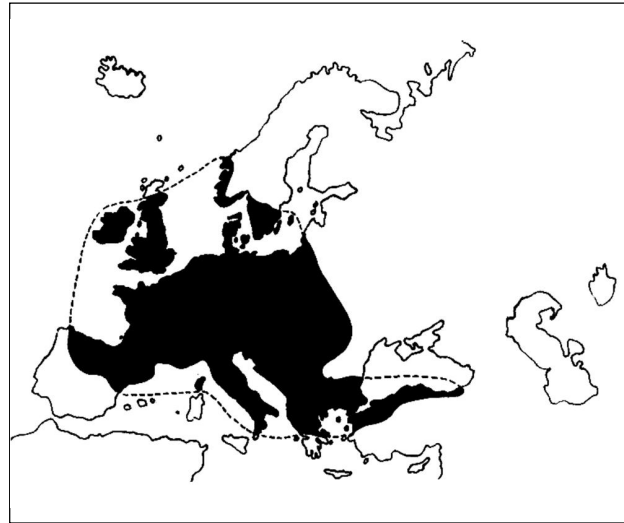
25%-ban a csertölgy állományalkotó faj, kiterjedt természetes cseres-tölgyeseket találunk a Dunántúli- és az Északi-Középhegységben, általában gyakori a Dunántúlon és ritkább az Alföldön. Bár délkelet-európai faj, mégis Erdély területére a Pannon-régió felől hatolt be, követve a nagy természetes folyósokat: a Maros folyó völgyét (Lippa-Déva–Sebes dombvidék) és a Szamos-menti dombvidéket (Szamosháti-dombság, Szilágyság), de Közép- és Délkelet-Erdélyben (Mezőség, Székelyföld) már hiányzik (valószínű fagyérzékenysége miatt).² Az Erdélyi Mezőség délnyugati részének mai erdősztyepp jellegű vegetációja alapján feltételezhető, hogy itt is voltak zonális állományai, melyek azonban a történeti erdőirtások áldozatává váltak.^{1,2}

A Székelyföldön előforduló tölgyeket (kocsányos- és kocsánytalan tölgy!) viszont népiesen és hangalakváltozatban egységesen cserefának nevezik, melyek fáját igen értékes ipari, épület- és tűzifának tartják. Azonban a cserefa név használata a székelységnél nem hasonlítható az egyes (erdélyi) jellegzetes tájszavakhoz, mint pl. a pityóka (burgonya, krumpli), fuszulyka, faszulyka (bab, paszuly), melyek sokkal későbbi szerzemények (csak jóval Amerika felfedezése után, a 19. század elején kezdtek elterjedni), a cserefa-név inkább lehet egy hosszú történeti-ökológiai szóhasználat maradványa. Fanevelink eredetével kapcsolatban kiemelendő azok nyelv-történeti jelentősége, etimológiája, az átvétel időpontja, jelentésbeli változatai stb. A cser, csere szavunkra vonatkozóan, nyelvészeink egy része azt a Kárpát-medencében megismert szláv jövevényszónak tekinti (tser), mint „berek, erdő, liget” jelentésű szlovén-kajhorvát származtatás (Hadrovics), mások viszont sokkal régebbinek tekintik és a mordvin *cerä*, *tserä*, *seäa* éger és makk jelentésű szavakból eredeztetik (Sebestyén, Reuter).³ Ez utóbbi azért is jelentős, mert a makk régi (avar) változatban a tölgyre, tölgyekre, azok makk termésére ill. az égerre és kőrisre (lényegében cserzésre használt fajokra) is utal. A makk, makk(fa) tölgyekre vonatkoztatása régi és általános a magyar nyelvterületen, a cser megnevezésnek égerre (*Alnus*) vonatkozó példáival („vörös bélű fa”) találkozunk ma is Erdélyben (Koltaszeg) és a Dunántúlon (Baranya).

A székelység mint jó faismerő (fatisztelő, fahasználó, fagaragó, faszertető) népség már Kárpát-medencei megtelepedésétől kezdődően kapcsolatba került és folyamatosan kapcsolatban állt változó szálasterületeinek erdeivel, azok tölgyeivel és hosszú története során valószínűleg legjobban megőrizte (megőrizhette) a népies szóhasználatot (cser, csere, cserefa) függetlenül attól, hogy mai botanikai értelemben

Kocsányos tölgy

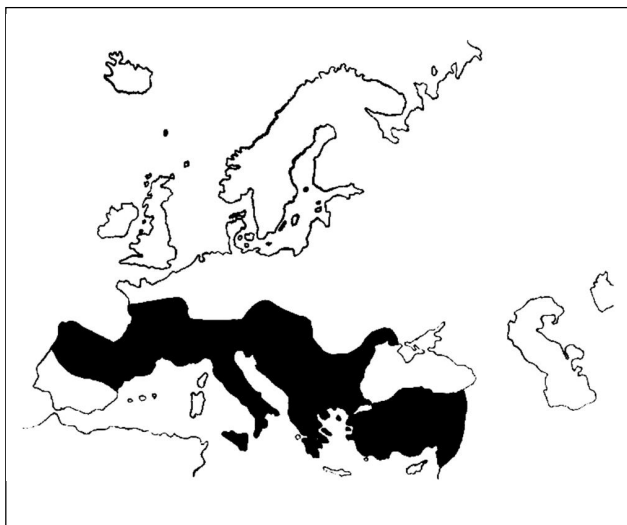
Kocsánytalan tölgy

épp kocsányos, kocsánytalan vagy csertölgyről volt szó. Ugyanakkor a jelenleg tudományosan csertölgynek nevezett faj, a székelység legkorábbi Kárpát-medencei szállásterületeinek tekintett térségekben, ill. letelepedési helyein mindenütt ma is megtalálható, tájtörténetileg az élőhelyváltozások részben nyomon is követhetők. Így feltételezhető, hogy a cserefa név, a makk(fa) használata a székelységnél már nagyon korai időszakban, mint közvetlen élő környezeti entitást kifejező fogalom meggyökeresedett, majd a történeti-ökológiai sajátosságok következtében valamint a folyamatos használat során rögzült-állandósult, ezért a tölgyeknek, (kocsányos és kocsánytalan tölgy) cserefa név használata összefüggésben áll(hat) a székelység történetével, megtelepedésével, tartózkodási helyeivel, áttelepedésével.

A vázolt összefüggések a székely eredetkérdés problémájához vezetnek. A székelyek származásával kapcsolatosan a szakemberek ma a következő fontosabb irányzatokat tartják számon: hun eredet (a székelyek ősei hunok voltak), magyar eredet (foglakozás-megnevezés), kabar eredet (idegen csatlakozott nép) ill. a kettős honfoglaláshoz kapcsolódó (onogur-magyar) elmélet. A székelyek hun származásának elmélete a krónikákat (Anonymus 1195, Kézai Simon 1283, Képes Krónika 1358) tekinti elsődleges forrásoknak, de azokban az onogur és a magyar honfoglalás eseményei összemosódnak, a történészek többsége a kabar eredetet tartja fenn (Kristó Gyula, Kordé Zoltán), de egyre több szakember a székelyek őseit a griffes-indás övveretű (vagy vele rokon) népcsoportban, a magyar nyelvű avarokban (onogur-magyar-székelyekben) véli elhelyezhetőnek (vö. a kettős honfoglalás ill. többes honfoglalás elmélet változatait; László Gyula, Egyed Ákos, Kolombán-Antal József, Takács Miklós).⁴ Röviden a hipotézis alapján, a székelység Kárpát-medencébe érkezésének (honfoglalásának) ideje az onogur (tízogur) betelepedéshez köthető (670/680 körül), mely során a székelyek (a magyarságról korábban levált népcsoportként) az avar birodalom nyugati és délnyugati részére kerülnek, később az avar viszályok és belháborúk során nagy részük keletebbre (Felső-Tisza vidéke, Bihar) költözik, itt találják őket a honfoglaló magyarok, akikhez önként csatlakoztak, ezt követte később az Árpád-kor folyamán a dél-erdélyi (Maros-völgy), végül a délkelet-erdélyi (székelyföld)

di) áttelepedés folyamata (1141-től, II. Géza idejében). Az onogur név etimológiájával kapcsolatosan érdemes felidézni a székely orientalista nyelvész Szentkatolnai Bálint Gábor álláspontját (aki 1895-ben a Zichy Jenő vezette expedíció tagjaként tanulmányozta az ÉNy-kaukázusi nyelveket), aki szerint a név a fekete hunokra vonatkozik, állítását a Kaukázus térségi kabard nyelvből fejtette meg, melyet a magyarral együtt a hunok nyelvének vélt (Lexicon cabardico-hungarico-latium. Bp. 1904). A kabard az adige nyelv (régí szóhasználatban cserkesz) keleti dialektuscsoportjához tartozik, mellyel viszont szomszédos az iráni oszét. Mindez azért is fontos számunkra, mert a Kaukázus térségéből származtathatók olyan faneveink mint az adige szil (Ulmuš), az oszét tölgy (Quercus), továbbá a dagesztáni avar eredetű makk (maqq) szavunk. Érdemes megjegyezni továbbá, hogy az avarban a makk (maqq) egyidejűleg nemcsak a tölgyfa neve, hanem termésének megnevezésére is szolgál (Róna-Tas 2004, Veres 2006)⁵. A nyelvi átvétel alapját a Kaukázustól északra elterülő sztyeppén és ligetes síkságon való huzamosabb idejű tartózkodás rögzíthette, abban a biogeográfiai térségben, ahol korábban az alánok, az onogurok és a kazárok települései voltak. A nyelvi átvételek és az eredetkérdés részei több szálon kapcsolódnak egymásba. Az eredetkérdés mai summázataként „a székelység a magyarral nagyon közeli rokon lehetett, hosszú ideig együtt élt vele, magyar nyelvűvé vált, s a honfoglalás előtt betelepedett a Kárpát-medencébe... amióta írott történelmünkben feltűnt, magyarul beszélt és magyarságát sohasem tagadta meg” (Egyed Ákos).⁶ A Kárpát-medencei székely megtelepedésnek („honfoglalásnak”, „visszatérésnek”), csatlakozásnak, áttelepedés folyamatának nyomai írott forrásokban és helységnevekben is fennmaradtak: pl. Boleráz, Döbréte, Váty (Pozsony – Őrség – Baranya), Székely, Sásvár, Székelyhid, Székelytelek, Telegd (Felső-Tisza, Bihar), Székelyjő, Sebes, Orbó, Kézd (Erdély, Dél-Erdély) stb.

Különböző témánk szempontjából bármelyik eredet irányzatot is követnénk a székely-magyar őstörténet vizsgálatában, közvetlen és közvetett történeti-ökológiai források utalnak a tölgy, a természetes tölgyerdők, ligetes tölgyesek, általában a tölgyes-élőhelyek, s ezen belül a csertölgy, a cserefa általános jelenlétére, a székelyek korai szálláshelyein vagy cse-

Csertölgy

lekedeteik-tetteik körzetében. Ilyenek például az 1116-os olsavai, illetve az 1146-os Lajta melletti ütközetre vonatkozó (14. századi) krónikák, a székelyeknek Bihar-térségi a honfoglalás korát idéző harcai Anonymusnál (12. század) valamint áttételesen az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékekben szereplő székelyföldi települések. A székelyeknél a cserefa név használata mindig is egy tölgyfélére (makkfára és nem berekre) vonatkozott, és bizonyára általános lehetett már a 11–13. századi erdélyi szálláshelyeken, hisz évszázadokkal az ottani szász betelepítések után is, az egyes székely maradvány-népességeknél (pl. Halmágyon, Oltszakadát) a névhasználat nagyon sokáig, mondhatni napjainkig fennmaradt. A cser, csere szavunknak tölgy értelmezését használja Apáczai Csere János (1653) is: „A tsernek természeti gyümöltse makk, nehaj gyümöltse penig gallos és tsere enyv.” Utalva itt a gubacsdarázs által okozott cserzőgubacsra, mely főleg a kocsányos tölgyön fordul elő. A cser, csere szavunknak földrajzi név és helynév jelentése is eléggé általános a Kárpát-medence egész területén (pl. Cserhát, Cserehát, Cserealja, Csereerdő, Csereoldal, Csereszőlő, Cserenye, Cseralja, Cserebökény, Cserefalva, Cserekert, Cserhalom, Cserkút, Csertő, Dombocser, Devecser stb.). A középkori latin oklevelekben a fanevek (mint helymegjelölő szavak) valamint a tulajdonnevek többnyire magyarul szerepelnek: pl. „arbor silice et arbor cher” vagy ’tulfa’, ’cherfa’ (1270, 1278, Györffy György).⁷ De a késő középkori erdélyi birtoklevelekben, szerződésekben, falujegyzésekben, peres iratokban (vö. SzT II.⁸) is igen gyakran szerepel a „csere-csere” megnevezés, idézünk néhány példát: „Tudom azt, hogy a nagy liget végébe egy nagy Chere vala” (M. Gyerőmonostor, Kalotaszeg, 1572), „Musna Chereyn egi Ut megien fel a birczre” (Nagygalambfalva, 1625), „Az Czere szeoleo alatt” (Mezőkirályfalva, 1646), „Az csere oldalon” (Válaszút, 1676), „Az chere fa volna az határa” (Kénos, 1625), „A Szőlő Hegy felett a Kellési patakra nyúlik be edgi darabotska tilalmas makk termő Csere Erdő, melyben többire vastag talpak(na)k való makk termő Cserefák találtatnak (Szászsztyakab, 1732), „elébb menvén... az ottan elfolyó Patak Marton lévő Cser, alias Eger fáig” (Szászfenes, 1762), „Azon oldalon... egi vén Cserefának a tövin hányattunk harmintz hetedik halmot” (Hidegkút, 1690), „A Vételben az egész Falu

birodalmában levő Erdő... melyben... nagy cserefák is vannak” (Harasztkerék, 1780). Bizonyos tehát, hogy a középkori erdélyi szóhasználatban a cser-csere szavunk már tölgyre vonatkozik, bár Kalotaszegen azt az égerre (Ainus) is értelmezik. A cser, csere, cserefa és tölgyfa szavaink gyakori együttes említése arra utal, hogy valószínű azok az együttes elterjedési területeken belül, hosszú ideig általános használatban voltak. A bihari részekben (telegdi székelyek, a későbbi marosszéki, udvarhelyszéki s ezeknek a csíki, gyergyói ágai) megtelepültek, valamint a dél-erdélyiek alapította Sebes (később Szászsebes), Orbó (Szászorbó), és Kézsd (Szászkezd), a későbbi háromszéki székelység lakossága már hosszú ideje megtelepült életmódot, nagyállattartó és földművelő életformát folytatott, így közvetlen tapasztalati kapcsolatban állt az ottani táj természetes élő környezetével, élőhelyeivel, különösen az erdők-legelők növényeivel, fafajaival, köztük a zonális tölgyekkel.

Tapasztalati úton az ősi szálláshelyeken és a korai középkorban használt népies növényismeretet a székelység tovább vitte magával Erdélyben a Hargitaig és azon túl. A cserefa név használata tehát nagyon mélyen gyökerezhet a székely nyelvhasználatban, a cserefát és csereerdőt mindenütt megkülönböztetett figyelem kíséri, ma is az ún. cserefából állítják fel a székelykaput és készítik a kopjafát, továbbá bölcst, széket, padot, asztalt, gerendát faragnak belőle, s bár a fogalom nem az igazi csertölgyre vonatkozik, nemes rokonait (kocsányos és kocsánytalan tölgy) nagy tiszteletben tartják mindenütt, ahogy Tamási Áron sírjánál a Kányádi-vers mondja: „Kívánhat-e ember szebbet / derékaljnak szülőföldet / két cserefa árnyékát szemfedőnek”.

Jegyzetek

- ¹Soó R. (1970): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. IV. Akadémiai Kiadó, Bp.;
- Soó R. (1949): Az Erdélyi Mezőség flórája. Debrecen.
- ²Kovács J. A. (2004): Syntaxonomical checklist of the plant communities of Szeklerland (Eastern Transylvania). Kanitzia 14: 75–149, Szombathely; Kovács J. A. (2007): Erdély növényzete általában. META-túra, MTA-Vácrátót; Kovács J. A. (2001): A gyepterületi sajátosságai Erdélyben. Kanitzia 9: 85–150.
- ³TESZ: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1967–1984 Bp.; Bába B. (2006): Szláv eredetű faneveink nyelvtörténeti jelentősége és vizsgálati lehetőségei. Szkhon 2, Debrecen.
- ⁴Kolumbán-Antal J. (2006): Székely honfoglalás, avagy mikor költözhettek a székelyek a Kárpát-medencébe? Litéra–Veres, Székelyudvarhely; Kristó Gy. (1996): A székelyek eredete. Szeged; Kordé Z. (1991): A székelykérdés története. Székelyudvarhely.
- ⁵Róna-Tas A. (2004): Néhány megjegyzés faneveinkről I. Magyar Nyelv 100, 260–273; Veres P. (2006): Ösmagyarok a Kaukázus előterében, különös tekintettel Bálint Gábor kaukázológiai munkásságának tükrében. In Obrisászký B. (szerk.): A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Mikes Int. Hollandia, 112–130.
- ⁶Egyed Á. (2006): A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda.
- ⁷Györffy Gy. (1987): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Bp.
- ⁸Szabó T. A. (szerk). (1978): Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár II. Bukarest.

Vakondsirály

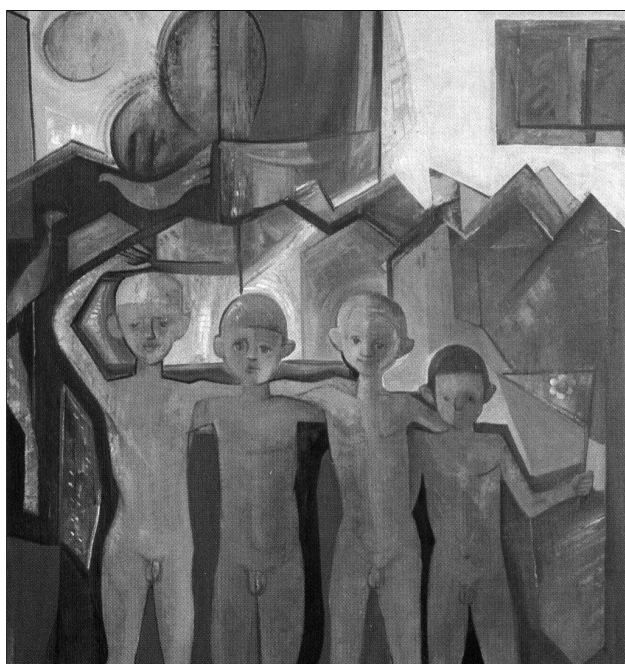
A címbe foglalt szokatlan szóösszetételt az előszóíró Gergely Tamás ekképp értelmezi: „Ilyen felemásak vagyunk: álmunkban sirályok, a valóságban vakondok, s mert álmunk és a valóság összeadódva tesz ki bennünket, vakondsirályok vagyunk. Ilyen fájdalmasan egyszerűen. (...) Szürrealista képekhez hasonlóan, részletezés nélkül, függetlenül bátran asszociálva.”

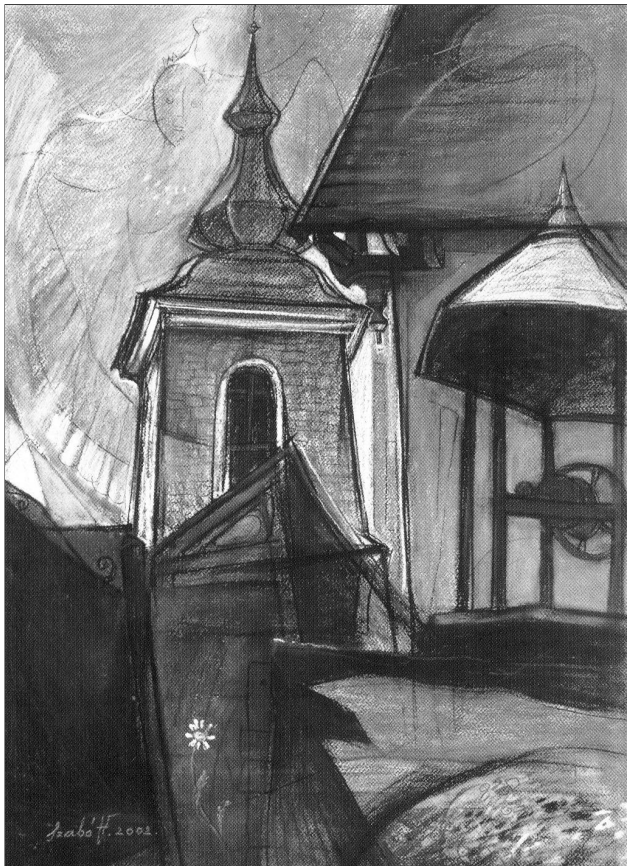
Ez az asszociáció, a bátrabbnál bátrabb, merészebbnél merészebb fogalmi és nyelvi lelemény ad Debreczeni Éva könyvének^x különleges vonzerőt, értéket. Az első oldal szóbogáncsai – országról-szakadt, semmirekelek, sóspérc, tENYÉSZET, mindent unokAM, vágyadó, rosszul bírom az éhenhalást, egyre hosszabb a semmi, belhontalan állampolgár... – mintegy felkészítik olvasót a kötet későbbi írásaira jellemző gondolati és nyelvi társításokra. De verseiben és abszurdáiban, álmomtörténeteiben és meséiben, novelláiban, esszéiben és publicisztikáiban, humoros írásaiban és satíráiban, paródiáiban és az egészen kis regényében korántsem csak erről van szó! A nyelvi lelemény a mélységet és a magasságot, a valóságot és az álmodat, a köz- és magánéletet, a realitást és annak fonákját gondolati síkokban, az élet látható és rejtett zugaiban való elmélyülés révén jeleníti meg, nem egyszer finom erotikával színezve tárja eléink. Teszi ezt változatos műfaji „csomagolásban”, a maga sajátos látás- és szemléletmódja tükrében, őszinteségből fakadó bátor szókimondással.

Az első megmérettetés verseiben jelenik meg. A forma nem köti béklyóba, szárnyalni engedi merész képzettársításait. Említsük mindjárt azt a miliőt, állapotrajzot, amely létét jellemzi, meghatározza: „Gom-

bostű-emberek közt élek én, a fonál. / S mindegyre belémszűrődnek. / Fáj.” (Enyémvers) Ez a fájdalom – nem csupán az egyéni, hanem a közösségi is! – végig jelen van a kötetben. Fáj neki mindaz, ami létünket megnehezíti, megkeseríti. Tökéletességre, csendre, nyugalomra vágyik – ám ezt sehol nem találja. Nem is találhatja! De lemondani róla? Az önmaga feladását, ideáljairól való lemondást jelentené. Az őt körülvevő világ, személyes vagy társadalmi méretekben megjelenített miliő leírása az apró részletekben, megfigyelésekben ölt testet. Az Éjközép, Azám, hazám című költemények sorai József Attila külvárosát idézik emlékezetünkbe: „Megalvadt már a kancatej / Éjgyomorra vár a torokreszelő / De amint halkan vijjogni kezd a / csend, / Csattogó papucsom felébred...”; „Már nem költ ő, elmúlt költő, / üres torkában szorongatja / hamuban sült felesége / másodlagos kezehiányát.” Egymástól mennyire távoli fogalmak egyvelege rejtőzik a verssorokba! A szüret emlékeiben élő, ellesett mozzanatai megannyi kirakókockaként kerülnek egymás mellé: „Majdan beéretlenkedett / kölнисzagú / kacagányos kis / szemenszedettek, / királyok, leánykák, / hegyledűskáló / borbanigazságok, / préselőfutárok, / csorgós bókók, / boros csókók, / kacsos csókák, / lopott lopók, / derékbátort énekek, / szálkás nótafák, / borvirágos fények, / puttonyos házalók, / ökörnőj, s csapodár / veretes lélek-hordók. / Szürettünk–ittünk, / jóízetlenkedtünk. / Pincéből feljövet / kótyagok lettünk. // Szupernova haj, / hová lett tavaly?” (Bor-dő) A számítógép monitorján pirossal aláhúzott szavak: a gép konzervatív, nem akarja elfogadni a költő szóalkotó újításait. Mennyi lelemény, mennyi fantázia rejlik bennük?! Egy-egy sorról mondatok sorában mondhatnánk el, értelmezhetnénk a szavakba rejtett gondolatokat. Ez a szózuhatag, az egymástól néha fényévnnyi távolságra levő fogalmak egymásmelletti-sége, a látvány sugallta képtársítás verseinek legjellemzőbb vonása. Csak egy példa: „Életem szétmálló / történelem / ötven fekete / mikulás / szemeteszsákjában”. (Kuka) Kisesszé írható arról, hogy mi minden rejlik e pár sorban. Egyaránt jelen van ez a szabad- és prózaverseiben. A gondolati/érzelmi szárnyalás egyik sarkpontja az édesanyához kötődő személyes, mély érzelmi kapcsolatot. E tárgyú verseit, prózai írásait a líraiság hatja át. „Felhőszemű anyám / mennyország-dobozon / ül a kiskapuban / engem vár. / Alla kezében, / mindörökre vár, / görbe hátú ég / kulcscsörgésében, / piros csíkos között / sugárzó fényben.” (Várnak) A szülői ház, az édesanya – „kisanya, öreganya, bénanya” –, a család kálváriás élete jelenítődik meg, tárul eléink az Anyafolt, az In memoriam, Anyám királynő, A mennyország tányérjai, a Görcs... című írásaiban.

A szívárvány sokszínű palettáján a témavariációk sokasága fénylik fel szemünk előtt: a közsféra megannyi jelensége, ferdesége, fonáksága, letlétlenség szó a székelty autonómiáról, a kettős állampolgárságról, szenzációhajhász újsághírekről, a kolozsvári főtéri ásatásokról, szerkesztőségi életképekről, sárdobálásról... A Totálkáros című írásában satirikus, „tök-

életlen" képekben megrajzolt család – Magamarha, Büdöskurva, Anyaszomorító – görbe tükrébe belefér a „Károsnap”-ünneplések fölötti ítélkezés is: a „térzene”, a „kezespanda”, „mazsoreddmegek”, a „léghôguták” szállidosása közepette „a fôpohármas-ter és poroszkálótársai meg az összes tanácstalanok elmondták kissé a beszédüket, majd beszédültek sorban a tömeg közéletébe. Mindenki felfordult tőlük nagy tapsviharzásban.” Egészen kis regény a tömbházkalickákba zsúfolt világ különcei – Anna Franc, a fiatal korában még kéjsóvár, de később már csak koporsóvár vénkisasszony, Gali Baba, a peches török kávécsempész, Trapp Pista, szívödlegesztő borjúképszemű igazi színész, Kurt Iza, az ôsmesterségûző, tenyérbecsorgó keblû sörömlány... – szocialista teremtményû városnegyedeink szociográfiai leírását nyújtják, a szatíra eszközeivel.

Írói világának egyéni művészi vonásait érzékelte-
tik a szokatlan költői képek, látomások: „víz
buggyan a mőzesi betonból”, „hasogató meden-
cémből tétova vers nyújtja ki lábát”, „hasad a hajnal
meg a tudat”, „Ment, mert mendegélt Pilátus a
Krédó partján, amikor látta, hogy a katonái már
építik a pontott hidat”, „satnya szobapálmák
búslakodnak önzetlenül”, „lefekvéshez készülődött,
mielőtt el sem aludt, így hát felébredt és álmodni
kezdett” „tegnap arra ébredtem, hogy kinéztem az
ablakon”, „kósza lélek kóborol a saját maga szoba
körül”, „dörög a menny, vagy a mennyeg dör”,
„nincs rá tanú, légből kapott e gyanú, de már nem
eléggé e lég!”, „lángzsoltolunk”. „legyünk már mi,
küllemi magyarok is állampohárnok”, „Franc

kisasszony szerelembe esett a gödör helyett, időköz-
ben még valamibe esett: tévedésbe”... – szemelget-
hetjük, csipegethetjük a vége-hossza nincs játékos
szóalkotásokat, melyek a hősök lelki világára,
környezetére, a hétköznapi események vagy elvont
gondolatok képes kifejezésére, konkrét megjele-
nítésére szolgálnak. A művészi ábrázolásban je-
lentős szerepet kap az álom, mely maga is a valóság,
a való világ képe. Álomtörténetei tovább tágitják az
írói látóhatárt. Hisz álmunkba minden lehetséges.
„A Pelikán utcában biciklizek kétszázzal hazafelé a
járdán, bár nem tudok.” (Rémálmok 4) Sőt az álom-
ban rejlő kitárulkozás még ennél is tovább fokoz-
ható. „Nem kell gondolkodni, nem kell felébredni a
rémálomból egy másik még rémesebb lételre, nem kell
gondolkozni azon, hogy hogy lehetne élni, mikor
nem lehet. És hogy hogyan lehetne jobb az, ami
olyan, amilyen, csak nem tudjuk, hogy jó-e vagy
rossz, de mindig mást akarunk.” (Egy képből egy
részlet) Írásainak erénye a tömörítés. Novelláinak
sajátos jegye a csattanós befejezés. Írásait beszédes
nevű hősök – Agyalágy és Pindorgó, Lusti, Veréb fia
veréb, Dilett Anti... – népesítik be. Az élet fonák-
ságaiból fakadó abszurd történetek teljesítik ki azt a
világot, amelyet e kötetből megismerhetünk.
Publicisztikái, humoros és szatirikus írásai a közélet-
tet foglalkoztató kérdéseket – „megannyi szálla a
fültőben” – jelenítik meg. Kihegyezett elmével és
tollal.

E könyv semmiképp sem sorolható a búfelejtő
olvasmányok sorába. Rólunk szól. A vakondsirály
belopózott a szívünkbe. Miként mondja egyik novel-
lahőse? „Mert azért mégis az az író, aki ír.” Deb-
reczeni Éva könyvet írt. E második kötetével vég-
képp meggyőződött: írt – író lett.

MÁRIÁS JÓZSEF

*Debreczeni Éva: Vakondsirály. Szatmárnémeti 2007

A kolozsvári magyar zeneoktatásról, zenészképzésről

Jelen esetben a zeneközépiskola, s főleg a konzervatóriumi helyzetre szeretném ráterelni a figyelmet. Teszem ezt azért, mert a magyar egyetemmel kapcsolatos viták, kezdeményezések nem váltották ki a zenei élet valóban kimagaslóbb személyiségei határozott állásfoglalását-kiállítását, a magyar zeneoktatás ügyéig való emelése érdekében.

Tudomásom szerint a Dimában történt ugyan valami vérszegény kezdeményezés évekkel ezelőtt, hogy újraindítsák tagozatként a magyar nyelvű oktatást. Túl nagy nyilvánosságot nem kapott az ügy, ha jól emlékszem, minden lezajlott a konzervatóriumon belül.(?) Csupán az eredménytelenség híre szívárgott ki azok részére, akiket – ha kívülállóként is –, érdekel a felsőfokú magyar zeneoktatás ügye.

A dilettantizmus az élet minden, s az emberi tevékenység majdnem minden területén tért hódít. Ez a jelenség talán a levitézlett állami párt (vagy ha úgy tetszik: pártállami) átöröklött gyakorlatából adódik. Nyilvánvaló, hogy a több mint negyven évig tartó rendszer beidegződéseit nem lehet egyik napról a másikra törölni az emberi tudatból, megszüntetni a beidegződött gyakorlatot és kinevelni az új (vagy inkább a régebbihez, a pártállam előttihez hasonló?) irányító gárdát, a politikai és a társadalmi élet minden területén. Főleg azért, mert a tágabb értelemben vett társadalom, a közösség is meglehetősen felkészületlen és gyakorlatlan, és valljuk be őszintén, hogy a társadalmat alkotó egyén, túlszárnyalva a saját mindennapi érdekeire, gondjaira összpontosít, ami hatványozottan érvényes az érdekképviselői funkciókat ellátókra – tisztelet a kivételnek (ha egyáltalán, van ilyen).

Véleményem szerint a magyar zeneoktatás megszervezése minden fokon (elemi, középfokú és felsőoktatás) legalább olyan fontos, mint az anyanyelvi oktatás bármely formája – nem tudom, hogy megköszönhetem-e –, vagy még fontosabb.

Az általános zenekultúrán belül, köztudott, hogy a – népi zenei hagyományainkra építkező – magyar zene mennyire sajátos-eltérő és rokontalan a minket körülvevő, vagy a szélesebb körben lévő népek (európai?) zenéjétől, és ez a különbségünk egyik lényeges meghatározója lehet a nemzeti érzésünk a tudatos hovatartozásunk szempontjából is.

Az a nézet, hogy a zenetanításban az anyanyelvi tényező elhanyagolható, mivel a zene nem szorítható be nemzeti határok közé, nem tekinthető általános érvényűnek a magyarság esetében. Ide vetett a sorunk Európa közepébe, számottevő rokonság nélkül, a magunk nép- és ma már számottevő műzenénkel. Bátran mondhatjuk, hogy a közhellyé degradált kifejezés, mint a zenei anyanyelvünk, ma már nem ki-mondottan a népdalra, népi muzsikára vonatkozik.

Talán a hangszeres zeneoktatás esetében nem annyira fontos tényező az anyanyelven való oktatás. A fontos az, hogy a professzor – a mester hozzáértő, jó pedagógus legyen, akinek a tanítványai elért eredményei bizonyítják iskolája kiválóságát. Tehát a hangszeres képzés esetében az anyanyelven való tanítás-tanulás kritériuma talán (?) elhanyagolható, de ez nem vonatkozik az énekesek képzésére, vagy a többi zenei-képzéshez tartozó tantárgyra, mint zeneelmélet, összhangzattan, zenetörténet stb., melyek megértése, elsajátítása anyanyelven sokkal könnyebb, ugyanakkor az oktatásban elhelyezkedő zene-ének tanároknak nem fog nehézséget jelenteni a magyar tannyelvű iskolák diákjainak az anyanyelven való oktatása. (Azok a magyar nemzetiségű tanárok viszont, akik román tannyelvű iskolában tevékenykednek majd, a román tankönyvek segítségével hamar elsajátíthatják a megfelelő terminus technikusokat románul is.)

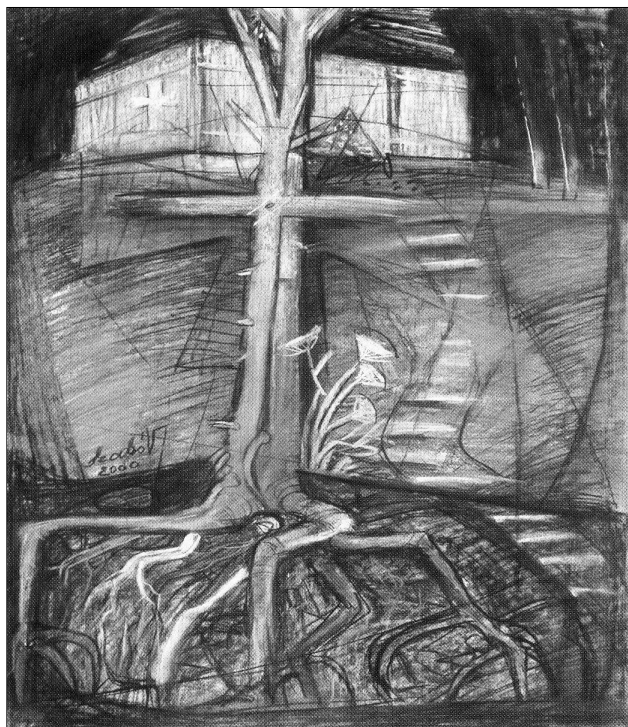
Ugyanakkor még egy igen fontos tényező szól a magyarnyelvű zeneoktatás mellett, ez az úgynevezett Kodály-módszer, ami tért hódított Japántól Amerikáig, s amit sok sarkában a világnak ma is művelnek, de Romániába nem sikerült elismertetni.

Nem lehet célunk a Kodály-módszert rátukmálni a világra, viszont joggal elvárhatjuk, hogy a magyar zeneoktatásban használhassuk, mint ahogy 1959-60-ig hallgatólagosan engedélyezte is (mintegy kísérleti jelleggel) a román tanügy-minisztérium. (Talán mulasztást követek el az akkori korifeusaink, hogy belenyugodtak ebbe a félhivatalos megoldásba. Akkor talán ki lehetett volna harcolni a módszer törvénybe foglalt létjogosultságát, legalább a magyar zeneoktatással foglalkozó iskolákban-intézetekben).

Ugy vélem nem árt, ha történeti távlataiban is felvázoljuk a magyar zeneoktatás helyzetét-alakulását szűkebb hazánkban.

A kolozsvári magyar társadalom hagyományos zeneigénye és zeneértése hívta életre már a 19. sz. elején a zenetanítás szervezett formáját, megalakítván a városi zeneiskolát, ami nem azt jelenti, hogy ezt megelőzően nem volt Erdély-szerte – így városunkban is – zenetanítás. Viszont iskolai szervezetségű és a kor szakmai követelményeinek, az akkori modern zenepedagógia ismérvein alapuló, átgondolt tanterv szerint működő zenedéről csak a 19. sz. elejétől beszélhetünk.

A jól működő és erősödő folyamatnak vége szakadt az első világháború okozta világégés következtében. Erről az időszakról a következőképpen vall (néhai) Csipkés Ilona tanárnő: „Trianon a föld porába döntötte évszázadok munkásságának eredményeit. Megdermedt társadalmi életünk, elnémultak hangszereink, elhalt a dal ajkainkon”. Ez a letargikus

hangulat nem tartott sokáig, az adott lehetőségekkel élve újra beindult a magyar zeneoktatás. Tenni akartó, lelkes emberek kezdeményezésére, már 1919 szeptemberében – tehát Kolozsvár román megszállásától egy év sem telt el – Európa még meglehetősen szétzilált állapotban vegetált, az erdélyi magyarságnak igazán nem lehetett kedve dalolni, zenélni, mikor életek, családok jutottak a tönk szélére, mikor a kilátástalanság maga alá gyűrt egy népet, s egy nemzet jelentős részét nemzetiséggé változtatta (degradálta). Nagy- és dédapáink úgyszólván az utcára kerültek, s csupán a szerencsésebbek készülhettek a román nyelvvizsgára, hogy megőrizhessék állásukat, vagy hogy kenyérhez jussanak. E teljes kilátástalanság dacára akadtak emberek, akik azért fáradoztak, hogy a magyar zeneoktatást újraindítsák, s folytassák azt, amit a hazavesztés megszakított.

A kolozsvári társadalom zenei életének új alapkövét Hirschler József pápai prelátus tette le, aki a románok tulajdonába került városi zenekonzervatórium helyett a Mariánus keretein belül megteremtette a magyar zenei képzés lehetőségét. (Milyen szerencse, hogy léteztek és megmaradtak az ősi, magyar felekezeti iskoláink.)

1920-ban a trianoni diktátum évében a Magyar Zenekonzervatórium is megkezdte sokat jelentő tevékenységét. A Magyar Zenekonzervatórium létrejötte és működtetése a Zenekonzervatórium Egyesület szervezése és támogatása révén, s annak az eredményes működtetésének köszönhetően vált az erdélyi zeneoktatás fellegvára. A Zenekonzervatórium Egyesületnek Veres Ferenc egyetemi tanár, majd Koleszár László igazgató főorvos volt az elnöke, a zenekonzervatórium irányítását Zsizsman Rezső vállalta.

A zenekonzervatórium két elemi – három gyakorló – négy előkészítő – és négy kiképző osztályával, minden korosztály zenetanítását felvállalta, s a Bu-

dapesti Zeneművészeti Főiskola tanterve alapján működött. A 20-30-as években, nagy számban képeztett ez a konzervatórium zenészeket, zenetanárokat, és nem utolsósorban zeneértő közönséget és (a szó nemes értelmében) amatőr zenészeket, akik nem csak látogatói voltak a koncerteknek és operaházaknak, hanem maguk is kikapcsolódásként aktív zeneművelők voltak. Gyakoriak voltak a kis kamaragyűttek (triók, vonósnégyesek stb.), akik otthonukban rendszeresen áldoztak Apolló oltárán. Ezen kívül a kórusmozgalom is kiszélesedett, mert voltak, akik megfelelő képesítéssel és színvonalon vezessék-irányítsák a kórusok tevékenységét.

Ebben az időben a Kodály-módszer bár nem vált általánossá, de útmutató követői igaz, hogy egymástól elszigetelten terjesztették (terjeszthették!) tanítványaik körében.

Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása, kétarculatú változást hozott Erdély zenei életében. Észak-Erdélyben szabad utat kapott és felvirágozott a modern budapesti Zeneakadémia példáján építkező konzervatóriumi oktatás, amit a Kolozsvárra települt Farkas Ferenc neve fémjelzett. Dél-Erdélytől az új határok elvágták a Kolozsváron, vagy más észak-erdélyi városban való zenetanulást, ami nyilván negatív módon hatott a román területen maradt országrész magyarsága zeneéletének a prosperitására, így a központilag irányítatlan, egyes emberek áldozatos, bár lehet, hogy nem hozzáértő felvállalása alatt tovább vegetált, s bár sorvadozott, de teljesen nem szűnt meg a zene művelése.

A második világháború után, az ismét román fennhatóság alá került észak-erdélyi tájakon, hamar újrászervezték, a hatalomváltás dacára, a zeneoktatást, és azzal párhuzamosan, a szó nemes értelmébe vett amatőr zenei élet is tovább létezett.

A (nem kellő hozzáértéssel) szerveződő új rezsim kezdeti szakaszában magukra találtak a négy év

alatt is városunk zeneoktatásában tevékenykedő, tapasztalt tanárok, s megszervezték a szakszervezeti zeneiskolát. Emlékezetem szerint ennek az akciónak egyik lelkes mozgatója Csipkés Ilona tanárnő volt.

Ugyanakkor a négy év alatt beindult konzervatórium itthon maradt tanárai, karöltve a színiakadémia és a képzőművészeti főiskola tanáiraival, megalkotották a Magyar Művészeti Intézetet.

Ennek a végvárunknak az elvesztéséhez talán az első lépés a képzőművészeti részlegen helyet kapó román tagozat befogadása(?) volt, amit a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hasonló átalakulása követett. Aztán feloszlottak a magyar intézetek, a magyar színiakadémia Marosvásárhelyre költözött, s így hosszú ideig önálló magyar intézményként működhetett; a szakszervezeti zeneiskolát felváltotta a zeneközépiskola, melyben tagozatként folytatódhatott a magyar nyelvű oktatás. A magyar művészeti intézet zenei tagozata beolvadt – ugyancsak magyar szekcióként – a Gh. Dima Főiskolába. Ezzel a magyar nyelvű felsőfokú zeneoktatás megindult az elsorvadás (elsorvasztás) útján, és a 89-es fordulatot jóval megelőzve, meg is szűnt a főiskolán a magyar nyelvű képzés.

A zeneközépiskolában is egy időben az akkori igazgató próbálta megszüntetni a magyar tagozatot, pl. szülői értekezleten is szóba hozta, hogy milyen kár: „hogy a nagyon nehéz magyar nyelven való tanulással, s a külön magyar órákkal is terhelik-kínózzák szegény magyar gyerekeket”. (Az említett igazgatót, állítólag a keresztelese alkalmával a Levente keresztnévvel jegyezték be az anyakönyvbe. (Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy tudomásom szerint néhai barátomnak, Könczei Ádámnak (is) köszönhető, hogy a magyar nyelvű oktatás annakidején nem szűnt meg a zeneközépiskolában.) Az is érdekes, hogy a Gh. Dima konzervatóriumában a magyar tagozat visszaállítását megakadályozó egykori rektor neve is magyar eredetre utal.

Jelenleg a Partiumi Keresztyén Egyetem keretein belül valamelyest a magyar zenei képzés is helyet kapott, de mi lesz a sokkal nagyobb hagyománnyal rendelkező Kolozsvárral? Feladtuk-feladták azok, akik talán tehetnének valamit ennek az ügynek az érdekében?

Nem tudom, hogy ki / mi az, aki / aminek kötelessége volna, felvállalni a magyar zenei oktatás kérdését? Úgy vélem, hogy nem várhatjuk azoktól a Magyarországra távozott (?), erdélyiségüket feladó (?) szakemberektől a kezdeményezést, akiket talán csak egy másodállás reménye motivál.

Nem remélem, hogy írással sokat mozdítok, a kátyúba ragadt zeneoktatás helyzetén, de hátha valakit sikerül tetterre készítenem. Talán még nem késő, lehet, hogy csupán tetszhalott a felsőfokú zeneoktatásunk, és életre lehetne még kelteni. Mindenesetre, ha sokat késlekedünk, nem tudunk majd megfelelő tanári kart verbuválni.

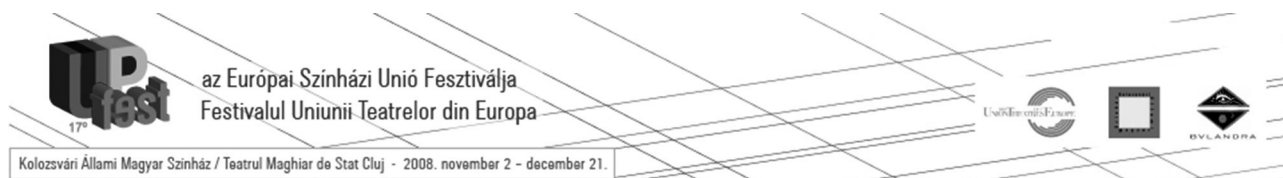
Eszembe jutott Tanár Úr! Máskülönben sokszor eszembe jut, mert sokat muzsikáltunk együtt, játszottam a gimnázium zenekarába, amit Ön sok veszteséget vállalva, sziszifuszi munkával oly sokáig fenntartott. Persze tudom, hogy a zenekarunk nem volt jó zenekar, nyiszorogtak a húrok a görcsös kezek által húzott vonó alatt, de azért meg-megcsendült néha zenei hang is a vonó kényszere alatt a húr-
ból.

De nem a zenekarról akarok én megemlékezni, hanem az énekkarról. Azokra a kóruspróbákra sokszor visszagondolok. Előttem van az alsósok kipirult arca, mikor teli torokból lelkesen fújták, hogy Énekelj magyar ifjúság! Milyen tiszták voltak ezek a női szólamokat éneklő fiúhangok. Akkor még énekelte a magyar ifjúság! Persze ezek az énekórák és kóruspróbák többé-kevésbé mindegyik iskolában működtek, mert bizonyos ünnepek, ünnepélyek alkalmával szükség volt a létezésükre, arról nem is beszélve, hogy a tantervben is szerepelt az ének-zenei alapismeretek tanítása.

De nem erről akarok beszélni, hanem arról az iskolát, az iskolai programban előírt tevékenységet jóval meghaladó kezdeményezéséről, mely a háború utáni meglehetősen nehéz időkben emlékeztette az elfásult embereket városunkban, hogy Kolozsvár zenei élete nem halhatott meg, s ha elalélt is, újra kell ébreszteni, ezt a szervezés szempontjából is nehéz munkát vállalta el a Tanár Úr, és lankadatlan munkával, tenni akarással meg is valósította. Vállalkozásának a magvát iskolánk, a Kolozsvári Unitárius Kollégium énekkara alkotta, amelyik általában iskolai és egyházi ünnepeken szerepelt a múltban is szép sikerrel. A repertoárunk nagyrészt Bárdos Lajos, Farkas Ferenc, és magától értetődően, Kodály Zoltán kórusművei képezték.

GÁLFFY ATTILA

Európa színházi életének színes palettája

Kolozsvár színháztörténeti értéket hordozó életének egyik legrangosabb eseménysorozata 2008-ban játszódott le, amikor is alkalma volt, közösen, a bukaresti Bulandra Színházzal megrendezni az Európai Színházi Unió 17. Fesztiválját. Ezzel a gesztussal, fennállása óta első ízben, megkapta azt a lehetőséget, hogy a Kolozsváron a színházba járó közönségének bemutassa az európai értékeket eredeti élő előadásban. A közönségnek alkalma volt, hogy megismerkedhessen azokkal a színházi törekvésekkel, auditív és vizuális lehetőségekkel, melyek a ma Európájának legjelentősebb, legkimagaslóbb erőit megtestesítik.

Az Európai Színházi Unió (UTE – L'Union des Théâtres d'Europe) 1990-ben alakult Giorgio Strehler rendező, a Piccolo Teatro legendás igazgatója és Jack Lang francia politikus, művelődésügyi miniszter, majd tanügyminiszter kezdeményezéseként. Jelenleg 19 társulatot tömörít, célkitűzése az Európai Unió kultúra és színház általi építéséhez való hozzájárulás (mindkét alapító mandátumot vállalt az Európai Parlamentben is), valamint egy olyan közös kulturális törekvés támogatása, amely a művészeti színházi törekvések segítségével átíveli a kulturális és nyelvi akadályokat. Megalakulása óta minden évben valamelyik tagszínházban megtartják az Európai Színházi Unió Fesztiválját, melyre az arra érdemes színházakat is meghívják.

A Kolozsvári Állami Magyar Színház a XIII. UTE Fesztiválon szerepelt Portóban, majd egy évvel később Rómában a Silviu Purcărete rendezte Pantagruel sógornője című előadással, majd Torinóban Tompa Gábor rendezte Hosszú péntek című előadásával.

A kolozsvári magyar színház igazgatója, Tompa Gábor 2006-ban vált az Európai Színházi Unió egyéni tagjává, a Kolozsvári Állami Magyar Színházat pedig 2008. április 13-án, a Thesszalonikiban megtartott közgyűlés egyöntetű szavazata alapján fogadta sorába a szövetség.

A kolozsvári társulat rekordidő alatt nyerte el azt a lehetőséget, hogy a bukaresti Bulandra Színházzal együtt társrendezője lehessen egy európai mértékkel is jelentős színházi eseménynek. Az Európai Színházi Unió 17. Fesztiválja 2008. november 2. és december 21. között zajlott Kolozsváron.

Olyan jelentős színházakat, mint a STUDIO 24 – Compagnie Roger Planchon, Teatro da Rainha,

Teatro Garibaldi, Yugoslav Drama Theatre, Compagnie AZAR, Compagnie Rumpelpumpel, Teatro de La Abadía, Bulandra Színház.

A fesztivál során a meghívott előadások mellett műsoron voltak a Kolozsvári Állami Magyar Színház legjelentősebb produkciói: (előadási sorrendben) A. P. Csehov: Három nővér, rendező: Tompa Gábor, Puccini: Gianni Schicchi, rendező: Silviu Purcărete, az Andrei Șerban rendezte Ványa bácsi, valamint William Shakespeare: III. Richárd című színműve Tompa Gábor rendezésében – ez utóbbi kolozsvári bemutatójára november 19-én került sor.

A fesztivál alkalmával felavatták a színház új stúdió termét, amely a korszerű színházi technikájával, változtatható terével fenomenális lehetőséget kínál stúdió szinten korszerű szemléletű előadások létrehozására. Az előadások mellett számos kiegészítő programot, rendkívül értékes beszélgetéseket, felolvasó-színházi esteket és könyvbemutatókat ismerhetett meg az érdeklődő közönség.

Az eseményen a színház előcsarnokában Varga János Ilona maszk- és díszlettervezői kiállítása volt megtekinthető. Ugyanakkor az emeleti előcsarnokban az Unió tagszínházait bemutató plakátkiállítás várta a látogatókat.

Az Európai Színházi Unió eddigi legnagyobb fesztiválja olyan jelentős művészek előadásait mutatja be a kolozsvári közönségnek, mint Roger Planchon, Giuseppe Massa, Andrei Șerban, Egon Savin, Silviu Purcărete, Jacques Bourgaux, Matthias Langhoff, José Luis Gómez, akikkel az előadások másnapján nyilvános beszélgetésen közelebbről is megismerkedhetett a Kolozsváron tartózkodó szakmai közönség.

A fesztivál kiegészítő programjához tartozott a Tadeusz Bradecki, a krakkói Stary Teatr volt igazgatója, híres Gombrowicz-szakértő, jelenleg a Katowicei Színház igazgatója, az UTE egyéni tagja által színészeknek és rendezőknek angol nyelven tartott Gombrowicz Műhely című előadása, amely lehetőséget kínált a szakma legfiatalabb képviselőinek, hogy egy igen jelentős lengyel színházi egyéniséggel dolgozzanak együtt. Közös munkájuk eredményét a közönség előtt mutatták be a stúdióteremben.

Az Óvárban működő kávézóban Fesztivál Caffé nyitottak, amely a fesztivál egész ideje alatt az UTE tagszínházak előadásainak vetítéseivel, színházi tárgyú eszmecserekkal várta a közönséget. A fesztivál

Eugène Ionesco: Amédée, vagy hogyan szabaduljunk meg tőle

Herbert Achternbusch: Ella

fő támogatója szerepét a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium, valamint Kolozsvár Városi Tanácsa vállalta.

Roger Planchon élő legenda

Az Európai Színházi Unió 17. Fesztiválja Kolozsváron Eugène Ionesco: Amédée, vagy hogyan szabaduljunk meg tőle című, Roger Planchon által rendezett előadással kezdődött. A közönséget köszöntő üdvözlő beszédében a színház igazgató-főrendezője, Tompa Gábor köszöntötte azokon a nyelveken, melyeken, a fesztiválon szereplő színházak játszanak.

Az előadás címszereplője egy író, aki tizenöt éve képtelen egyetlen sort leírni. Amédée (Roger Planchon) és felesége, Madeleine – aki foglalkozására nézve telefonkezelő (Colette Dompiétrini alakítja) – egy hullával élnek egy fedél alatt, amely a holtak gyógyíthatatlan betegségében szenved: mértani haladványként növekszik, és annyira megnő, hogy szétnyomja az ajtót, a bútorokat, betölti a lakást. A háromszereplős előadás címszerepében magát a hetvenhét éves rendezőt láthatta a közönség. A harmadik szereplő, aki több figurát is megformál az a Patrick Séguillon, aki egyébként a rendező munkatársa is. Jelmeztervező: Pierre-Yves Loup Forest. Vígágitás: Sylvain Gorant. Zene: Stéphane Planchon.

A társulat legkiemelkedőbb egyénisége Roger Planchon 1931-ben született Saint Chamond-ban, színész, drámaíró, rendező, az utóbbi ötven év francia színházi életének kiemelkedő személyisége.

Planchon a Ionesco darabot második alkalommal rendezte meg. Az első rendezése 1957-ben volt, ezt az előadást Eugène Ionesco is látta, és meg volt elégedve a produkcióval. Bizonyosság egy vele készült interjúban elmondott véleménye az előadásról. Ionesco szerint abszurd az, aminek nincs célja... Az ember elszakadt vallási és metafizikai gyökereitől, és ezért elveszett; minden cselekvése értelmetlen, abszurd, fölösleges lesz. Az abszurd dráma a második világháború után alakul ki. Főbb képviselői: Beckett, Adamov, Ionesco, Genet – a társadalmi létet abszurdnak, az embert tehetetlen lénynek tekintik – ennek ábrázolására újszerű dráma és színpadtechnikát hoztak létre. Az abszurd dráma úgy igyekszik kifejezni az emberi állapot értelmetlenségének és a racionális megközelítés alkalmatlanságának érzetét, hogy nyíltan szakít a racionális megoldásokkal és a logikus gondolkodással.

Az előadás másnapján Roger Planchon vall a

színház emeleti előcsarnokában a jelenlevőknek is kifejtette véleményét arról a színházról, melyet munkásságával képvisel. Ebből a beszélgetésből, a teljeség igénye nélkül, idéznék néhány gondolatsort.

Planchon szerint az 1960-as években elindult látványszínházi forradalom egyre inkább teret veszít, a ma színháza újra visszatér a szöveghez. Ionescónál figyelmes olvasás során kiderül: fontosak a szövegbe épített képek. Roger Planchon szerint fontos követelménye a színháznak, hogy minden előadásnak egyszerre kell erősnek és populárisnak lennie, szélesebb közönséghez szólania. „Egy erős színháznak egyszerűnek is kell lennie, hogy ne csak a szakma, hanem az egyszerű emberek is értsék. Minden előadását mindig úgy rendezte meg, hogy azt az édesanyja, aki egyszerű asszony, megérthesse.”

Önmarcangoló monológ

A Teatro da Rainha, Herbert Achternbusch Ella című darabja a német náciizmus kegyetlenségének következményeiből ihletődik. Ella az abszolút áldozat, akinek szenvedései oly mélyen hatottak, hogy azokat szóban elmondani lehetetlen. A szerzőnek éppen ez adja, azt az ötletet, hogy Ella fia mindazokat az élménytöredékeket, melyeket anyja, valamikor még a megnémulása előtt, elmondott neki, saját szavaival újra és újra elmondja. Ismételvén azokat a borzalmakat, melyeket anyja a fasiszta időkben, lágerekben átélt. A két személyes darabban az anya tökéletes apátia miatt mély hallgásba burkolózik, az úgymond gyenge elméjű fiú koherens szózuhataga következtében monodramává alakul. Ebben a monodramában mind az a lelki, szellemi és fizikai rombolás megtalálható, ami ahhoz a helyzethez vezet, melyet a néző dróthálón keresztül, láthat és kihallgathat. Ennek az önmarcangoló monológnak csak egy kimenetele lehet, és az bekövetkezik: önkezével vett véget életének. Az anya már hiába reagál, mert felesleges, az élet véget ért. Megrázó dráma. A kolozsvári előadáson a címszerepet Ellát Margarida Mauperrin, a fiút a rendező-színész Fernando Mora Ramos alakította.

III. Richárd víziója

Minden ember lehet III. Richárd, nem kell föltétlenül sántának, púposnak lennie. Talán elég, ha egy nap úgy dönt: gazember lesz. Ehhez nem kell más, mint felrúgni minden gátlást, ezzel félretenni a bűntudatot. Az emberi külső alatt megjelenhet az a

III. Richárd

szörny, amely ha hatalomra kerül, sok emberáldozatot megteremthet. Az emberiség története erre bőven tud példát szolgáltatni. Az esetek többségében hírhedségük révén ezek az egyedek fennmaradtak a történelemben is, befolyásolva az emberiség életét sokszor éveken keresztül. Másszor különböző alkotásokban örökítődnek meg. Ennek egyik fényes példája William Shakespeare III. Richárd című drámája, amely talán a szerző egyik legvéresebb darabja. A kolozsvári előadáson Vas István fordítását használták, húzásokkal, átírásokkal. Az eredeti mű 60%-át, tartották meg. Amint Visky András dramaturg mondja: „Több szereplőt öltünk meg, mint III. Richárd maga, a komoly rövidítést azzal indokolva, hogy a sokszereplős műben kevés az igazán egyéni, karakteres figura.”

Tompa Gábor tökéletesen tisztában volt a darabban rejlő nehézségek, követelmények sokaságával. Ő már próbálkozott egyszer, évekkel ezelőtt Marosvásárhelyen – Boér Ferencsel a címszerepben – megrendezni ezt a darabot. Akkor elmaradt a színré állítás, de az idő múlása valahol hasznos volt a darabban való elmélyülés szempontjából. Nem beszélve arról, hogy az idő is a darab javára telt. A darab cselekménye a totális hatalom, az uralkodói jog minél szélesebb körű megszerzése. Talán ennek is köszönhető, nincs harcmező és nincs csatajelenet, helyette bejön egy nagyon egyénien értelmezett médiaháború, morális leépülés, mindez Shakespeare gondolkodás világába ágyazva. A játéktér valahol átváltozik emberi szörnyeket magába foglaló szertárrá, mondhatni boncteremmé, amelyben, üvegsekreényekben, tárolják a szörnyűség ilyen félelmetes megjelenését. Ebben a kialakított térben folyik az a cselekmény sor, amely Tompa Gábor olvasatában megeleveníti a III. Richárd által képviselt magatartást. Melyet Bogdán Zsolt személyesít meg rá jellemző tudatossággal, nagyfokú művészi átéléssel. Shakespeare a III. Richárdban a totalitárius uralkodó kegyetlenségét, embertelenségét, rafináltságát, emberi gyengeségeit és ravaszságát, akarátának minden áron történő megvalósítását fogalmazza meg, amely eleve halálra van ítélve. A darab többi szereplője, különböző módon tulajdonképpen csak statiszták abban az indulatrengetegben, melyet a sors nekik szánt.

Bevándorlók kálváriája

A palermói Teatro Garibaldi színház nyitó jelenetében a terembe belépő nézőket nyitott színpad és

Giacomo Puccini: Gianni Schicchi

két jókedvű fiatalember fogadta, aki Krumplit vegyenek ismételtetett kiáltásokkal ajánlotta áruját. Ezzel mintegy jelezve, részesei egy világnak, melynek fő mozgatóereje a pénz, hiszen az árut pénzért adják, ami mozgatja a gazdasági életet. Előttük az élet, hiszen azért jöttek ebbe a világba, mert abban reménykednek, hogy ez a hely, amely számukra lehetővé teszi a jobb életet. Már is a darab indító ötleténél vagyunk: két Amerikába emigrált olasz férfit, Nicola Saccót és Bartolomeo Vanzettit 1920. május 5-én nemi erőszak és gyilkosság gyanújával letartóztattak. A két munkás az anarchista mozgalom követője és aktivistája volt. Nevükhöz fűződik a 20. századi amerikai törvénykezés egyik legelhíresebb politikai pere, ami hét évig tartott, és bár nem volt elég bizonyíték ellenük, halálra ítélték őket. Az ügy újratárgyalását nem tették lehetővé, és az ítéletet végrehajtották. Sacco és Vanzetti életéért az Amerikai Egyesült Államokban, de sok európai országban, valamint Japánban is tüntetéseket szerveztek. Mind a közhangulat, mind a korabeli sajtó a pert igazságtalannak, szociális és politikai előítéletektől terhesnek, a bevándorlók elleni ellenszenv megnyilvánulásának tekintette, hangoztatván, hogy a radikális mozgalmak számára a hatalom két ártatlan halálra ítélésével igyekszik elretentő példát statuálni. Az eseménnyel párhuzamosan kialakult egy velük szimpatizáló mozgalom, amely hét év alatt szerte a világon elterjedt. A mozgalomra hatással volt a korszak forrongó politikai élete, és a bűnvádi eljárás során felmerült ellentmondásokra is.

Giuseppe Massa A szív belsejében című darabjában ebből a történetből ihletődik. Ebben csomagolja be mindazt a mondanivalót, amit saját korának szeretne elmondani azokról az emigránsokról, akik nem tudtak abba az életbe illeszkedni, ahova emigráltak. A darabnak három szereplője van: Simona Malato, aki Laura, Sacco felesége, az első felvonásban vágyakozva várja vissza férjét. A második felvonásban már narrátor szerepkört tölt be. A két férfit Emiliano Brioschi és Giovanni Prisco alakítja. Hárman teljesítik azt a rendezői és írói szándékot, hogy ők a tömeg, a végrehajtó hatalom és ők az áldozatok. Mindhárman rendkívül jó színészi adottságokkal rendelkeznek. Képesek a jóformán üres színpadteret megtölteni. Minimális díszlettel, jól megtervezett jelmezekkel (díszlet- és jelmeztervező: Mela Dell'Erba), eljátszák az emigráns letartozottakat, a bírót, a vádlottakat. Az előadásból nem derül ki, mit is tettek, gyilkoltak-

e vagy ártatlanok. A történet szempontjából látszólag nem is fontos, hogy kik ők, csak az, hogy mit gondolnak, mit éreznek. Olaszok, szegények és anarchisták. Ennek ellenkezője az, amikor a két színész az ügyvéd szerepét alakítja, fehér ruhában képzeletbeli teniszmeccset játszanak tollaslabda-ütőkkel, nincs is teniszlabdájuk. A Nő a játékbíró magas széken foglal helyet ebben a jelenetben, szemlélője annak a párbeszédnek, amelyikből kiderül: a bírák nem biztosak a halálos ítélet megalapozottságában.

A teniszmeccs után, amelyben ótestamentumi és újtestamentumi idézeteket használva próbálják bizonygatni egymásnak igazuk, a két férfi rabruhába öltözik át és egy-egy negyven kilós vasszéket cipelve, egymással láncsal összekötve sétálnak. Ez a jelenet azért is döbbenetes volt a kolozsvári előadásban, mert a vasszékek cipelésével elsúlyosult színészek szinkron lépései különösen döngtek a színpadon. A játék, a szöveg, a hanghatás képletesen lehetővé tette, hogy szívük belsejébe léphessünk. A lánc miatt kényszerűen összehangolt mozdulataik ellenére, az elvtársi összetartozás és a közös ítélet ellenére is világossá vált különbözőségük. Bár anarchistáknak nem áll jól a hit, ők mégis a maguk módján hittek: a családban, vagy éppen a Fennvalóban. A halál ismét egyesíti őket: ugyanazt a dalt énekelik, úszó mozdulatokkal lépnek át a másvilágba: számukra a villamos szék a szenvedések, megszűnését jelentette.

Másnap a színház előcsarnokában kerül sor az előadás alkotóival való beszélgetésre, amely román, magyar, olasz, francia és angol nyelven folyt. Melyen többek között megtudhattuk: a Garibaldi Színházat a 19. század második felében alapították, pont amikor Garibaldi meglátogatta Palermót (innét az elnevezés) a város egyik legnépesebb negyedében, a Kalsában. 2000-ben Taorminában vált az Európai Színházi Unió tagjává és 2001-ben megszervezte az Európai Színházi Unió 10. Fesztiválját. A palermói társulat olyan kiemelkedő nemzetközi szakemberekkel dolgozott együtt, mint Antonio Latella, Emma Dante, Davide Enia, Krysztof Warlikowski, Patrice Chéreau és Hervé Guibert.

Giuseppe Massà az író-rendezőt alkotóként mindennél jobban a mai nap is tapasztalható emigráció érdekli. Az emigrációnak többnyire gazdasági okai vannak, de a bevándorlók mindig és mindenütt ugyanazokkal a problémákkal küzdenek: nem beszélnek a nyelvet, nem fogadják be őket, sőt legtöbbször gyűlölettel szembesülnek. A két szereplő sem beszélt ugyanazt a nyelvjárást (a színészek az általuk ismert nápolyi illetve milánói tájszólást szóltatták meg az előadásban). A lényeg saját kultúrájának megőrzése. Olaszországban ki akarják szorítani az emigránsokat, holott szükség van a munkájukra. Az előadás szerint az emigránsok számára bizonyos reményt jelent. Minden szereplőnek személyes viszonya van az Istenhez. Minden szereplő, aki átéli a szenvedést arra a végkövetkeztetésre jut, hogy van Isten. A nézők számára a halálos ítélet végrehajtása előtti percek sokkoló hatást érnek el. Az eredetileg megírt szöveg a próbák során, színészek munkája következtében változott. A megszemélyesített személyek egyetemeseek. Ezért a színészek ezt az egyetemességet kell megfogalmaznia. Lehetőséget kell adni a nézőnek a választásra. A cél az empátiás érzés a szereplőkkel szemben. Mateo Bavera direktor fontosnak tartotta elmondani, hogy a Teatro Garibaldi-

ban nem esztétikai színházat, hanem politikait művelnek. Ezt bizonyítja a darab záró jelenete, amikor a villamosszékbe való ülés történik: az egyik tudatosan viselkedik, racionális, tudja, mi történik, érti és nyitott szemmel vállalja. A másik nincs tisztában a történetekkel, csukott szemmel vállalja az ítéletet; megölnék, mert bevándorló vagyok. A szerző szerint létezik egy bizonyos empátiás érzés az anarchizmus-sal szemben. A próbákon azt akarták látni, mi az anarchizmus: az individualizmus, vagy hogy bizonyos szabályok nem jelentenek semmit. Negatív káosz. Az anarchista az utópista társadalomban hisz, melyet szeretne meg lehet valósítani. Kérdésünkre megtudtuk: ezt az előadást soha nem mutatták be a Garibaldi Színházban, mindig más színházakban játszották.

Egy font húst a kalmár testéből

Az Európai Színházi Unió 17. Fesztiváljának egyik legértékesebb előadása, véleményem szerint Shakespeare A velencei kalmár című darabja, melyet a Jugoszláv Drámai Színház hozott Kolozsvárra.

Maga a színház 1947-ben alakult, az ország akkori fővárosában, Belgrádban azzal a szándékkal, hogy a tagországokból összetevődő mesterségesen megteremtett ország vezető színházaként a jugoszláv kultúra fellelőjévé váljék. Ennek érdekében az ország legjobb színészeit verbuválták össze. A nagy példakép még abban az időben a Moszkvai Művész Színház volt. Amint az előadás utáni sajtóbeszélgetésen elmondták: az ország ma már összetevőire hullt, de a Jugoszláv Drámai Színház él és virágzik, előadásai ma is az országban, de ország határokon kívül is hirdetik mindazt az értéket, amit a művészeti vezetői beleépítettek.

Az előadás rendezője Egon Savin többszörös Sterija- illetve Bojan Stupica-díjas. Rendezést tanít a belgrádi és cetincai Színházművészeti Egyetemen. Előadásai vendégszerepeltek Nancyban, Párizsban, Varsóban, Tel Avivban, Bécsben, New Yorkban. A klasszikusokon kívül kortárs szerzők darabjait is szívesen rendezi. Jellemző rá, hogy a kor problémáira figyel nyomatékosabban.

Ez jellemezte a Kolozsváron előadott darabot is, melyet Shakespeare 1596-ban, legtermékenyebb darabírói korszakában, a nagy vígjátékok és nagy tragédiák korszakában írt. A darab a virágzó tengeri kereskedelem központjában, a nyitott, nyüzsgő, karneválos Velencében és Belmont zárt mesevilágában játszódik.

Antonio (Irfan Mensur) a velencei kalmár szereti Bassaniót (Goran Susljik), aki könnyelműen elszórta az örökségét. Bassanio szerencsét akar próbálni Belmontban a gazdag, szép és erényes Portia (Dragan Micanovic) kezéért. Ehhez pénzre van szüksége, és kihez forduljon, ha nem Antoniához? Antonio minden vagyona a tengeren, ezért kölcsönt vesz fel Shylocktól (Pedrag Ejduš), a zsidó uzorától, akivel gyűlölik egymást. Shylock hajlandó a kölcsönre, még kamatot sem kér. Egy kikötése van: ha Antonio nem fizet időben, kivághat egy font húst a kalmár testéből. Az üzletet lakomával pecsételik meg. Amíg Shylock a keresztények nemszeretem vacsoráján időzik, a lánya, Jessica (Tanja Pjevac) megszökik szerelmével, Lorenzóval (Srdjan Timarov), egy velencei nemes úrral. A hozományról sem feledkezik el. Be-
aranyozza magát apja pénzével és ékszereivel.

Belmontban kérők sora verseng Portia kezéért, de apja végakarata értelmében csak ahhoz mehet feleségül, aki három ládika, az arany, ezüst és ólom közül helyesen választ. Aki nem a megfelelő mellett dönt, nemcsak Portiát nem nyeri el. Soha nem nősülhet meg. Portia szereti Bassaniót, halogatná a döntést, hogy minél tovább együtt lehessenek. Bassanio túl akar lenni rajta, kockáztatós fajta. Ahogy Antonio is. Üzletben és szerelemben egy pillanat alatt mindent nyerhet, vagy veszíthet az ember. Bassanio azt a ládikót választja, amelyen a felirat: „Engem választ, aki mindent kockára tesz”. És jól választ. Övé Portia és a vagyona. Szüksége is van rá, mert Antonio mindenét elvesztette a tengeren. Bíróság előtt áll. Shylock követeli a neki járó egy font húst. És hajthatatlan. A törvény mellette áll. A dózse tehetetlen. Az idegen Shylock ügyében egy idegen törvénytudót hív segítségül. Az ismeretlen ügyvéd, aki nem más, mint Portia férfiruhába öltözve, a törvény betűszereinti betartását kéri. Egy font hús, vér nélkül, egy grammal sem több és nem kevesebb. Teljesíthetetlen. Az előadás csúcspontjainak egyike a tárgyalás következtében vagyon nélkül maradt Shylock vesztékénti siránkozása, jajgatása.

A rendező napjainkhoz aktualizálva a darab cselekményét 1930-as évek Olaszországába teszi (díszlet: Miograd Tabacki), mikor is már érzékelhetően előre vetül a fasiszta rendszer hatása. Megjelennek a tipikus fasiszta öltözékek (jelmeztervező: Kristina Ignjatovic).

Az előadás nagy meglepetése és különös élményt nyújtó mozzanata: a női főszerepet játszó színész férfi. Dragan Micanovic színészi és fizikai adottságainak köszönhetően rendkívül egyénien, izléseken oldja meg feladatát, elkerülve az ilyen esetek többségében a travesztita beütést. A rendkívül szimpatikus, szellemes, kitűnő empátiával rendelkező közvetlen modorú művész, lebilincselően vallott arról a sajtótájékoztatón, mit jelentett számára a szerep megformálása, ami akkor volt a legnehezebb, amikor Portia alakjában a tárgyaláson férfit kellett játszson.

Egon Savin rendező bizonyította, tud darabot olvasni, tud szerepet osztani, tud színészvezetést, a karakterisztikus figurák elhitették a nézőkkel, azokat az egyéneket, akiket alakítottak.

A zseniális Shakespeare nem hazudtolta meg önmagát, karakteres figurák, a biztos darabszerkezet bármilyen miliőbe tesszük is, biztosan áll, még a bizonyos kihagyások dacára is. Bizonyítván a szerző nem hiába halhatatlan.

Jacques Bourgaux Don Quijotéja

Az újonnan átadott stúdióteremben került sor a franciaországi Compagnie Azar társulat Don Quijote című, Cervantes művéből inspirálódott stúdióelőadására. Az előadás francia nyelven folyt, melyet román és magyar feliratozással olvashattak a közönség.

Az európai hírnévnek örvendő kitűnő színész, Jacques Bourgaux üres színpadtérben egyedül adja elő Don Quijote lovag kalandjait.

A színészi átváltozás remekebbnél remekebb példáit mutatva be, mozdulatokkal, különböző hangok ejtésével, dalokkal idézi meg Cervantes színes világát a búsképű lovagtól, Sancho Panzán keresztül egészen a szépséges Dulcineáig, gonosz boszorkányokig, hamis lovagokig, rosszindulatú óriásokig.

A közönség, lenyűgözve a művészet erejétől, kö-

veti az eseményeket a nyüzsgő piactértől a sötét börtöncelláig, az üvöltő vihartól a szélmalom surrogásáig, a lyukas ereszt idegborzoló csepegésétől, a ló és számár nyargalásáig, amelyek Don Quijotét és hű szolgáját, Sancho Panzát viszik hátukon, ádáz és egyenlőtlen ütközetekbe.

Don Quijote, a kort tévesztett, ódivatú alakok jelképe, meglepő módon kortársunkká válik, Sancho Panzával együtt. Jacques Bourgaux minden megnyilvánulását elfogadjuk, mert a művészet meggyőző ereje áll mögötte. Bizonyította ezt az a fergetegetesen feltörő taps is, mely az előadás végén jutalmazta a kitűnő művészt.

Az örök nagy téma: a férfi-nő kapcsolat

Compagnie Rumpelpumpel Franciaországból Heiner Müller: Kvartett című darabját adta elő Matthias Langhoff rendezésében. A két személyes darab lehetőséget ad két kitűnő színésznek: Muriel Mayette (Comédie Française igazgatója) Merteuil márkinőt alakítja és François Chattot (Valmontot) arra, hogy egy rendkívül szellemesen megírt színpadi szöveget elmondva, különböző téridőben, lényegében az örök nagy témáról a férfi-nő kapcsolatról mindazt, amit Heiner Müller a darabban elmondott. Matthias Langhoff véleménye szerint: „Müller Kvartettje megérdemli, hogy újra felfedezzék. Ez a darab vad, fiatalos, romboló, kegyetlenül komikus és elviselhetetlenül nyugtalanító. Minden tekintetben továbbgondolása a Julie kisasszonynak, mivel mindkét szöveg szégyenlősség nélkül elemzi a két nem közötti viszonyok szerkezetét, mindkettő le akar számolni az illúziókkal. A játék szabályait a vágy határozza meg. Merteuil és Valmont harcosok, akárcsak Julie kisasszony és lakája. A szerelem arcát felöltő hatalom nyilvánul meg itt.” A kétszemélyes darab időtartama 1 óra 20 perc. Hatalmas díszletben játszódik. Díszlettervezők: Matthias Langhoff, Pierre Meine, Michel Coquet.

Matthias Langhoff 1941-ben Zürichben született, apja a Deutsches Theater igazgatója. Matthias Langhoff 1978-ban elhagyta Kelet-Németországot és Nyugat-Németországba ment, majd Svájcban él, honnan Franciaországba megy, megkapja az állampolgárságot. 1998-ban létrehozta a Rumpelpumpel Társulatot, melynek célja Matthias Langhoff színházi elképzeléseit megvalósítani. Brecht, Shakespeare, Strindberg, Lorca, Müller darabjait viszi színpadra. Rendezéseiben szívesen használ filmvetítéseket is.

Ez fokozatosan érvényesült a társulat másik előadásában is, mely Istven mint páciens címet viseli. A színdarab eredeti művek alapján készült szövegmontázs. Ebbe a szöveg-halmazba a hat darab Maldoror énekein kívül egyéb művekből is kerülnek be idézetek: Lautréamont Poésie című kötetéből, Shakespeare Hamletjéből, Heiner Müllertől, egy Grimm-meséből – és nemcsak művekből, egy alkalommal a párizsi metró felbukkanó koldus szövege is bekapcsolódik ebbe a sajátos Lautréamont–Langhoff párbeszédbe. A színdarab utolsó felvonása, A kísértethajó című rész – az utolsó mondat kivételével, mely a Maldoror énekeiből való – Matthias Langhoff írása. Lautréamont szövege, amely döntő hatást gyakorolt a szürrealistákra, otthonra, természeténél talajra talál az előadásban. Az énekek helyszíne: Párizs, a maga furcsaságaival, kicsapongó, féktelen, különlegességével együtt. Ezt a világot igyek-

A. P. Csehov: Három nővér

A. P. Csehov: Ványa bácsi

szik visszaadni a színpadon Langhoff, akit egyébként a szakma a világ tíz legjobb színházrendezői között tart nyilván. A darab szereplői: Anne-Lise Heimbürger, Frederique Loliée, André Wilms. Kitűnő művészek, akik bármit képesek színpadon megvalósítani. Ha a rendező kéri, még meztelenül is játszanak.

Az örök béke, avagy állati emberek?

Teatro de La Abadía, Juan Mayorga Az örök béke című előadásával érkezett a kolozsvári fesztiválra. A darab rendezője José Luis Gómez, 1964-ben színészként diplomázott Bochumban, a westfáliai Színművészeti Intézetben, majd Párizsban részt vett Jacques Lecoq színház- és mozgáskurzusán. 1971-ben Wroclawban találkozott Jerzy Grotowskival (világviszonylatban a modern színjátszás egyik legkiemelkedőbb alakja), ennek a találkozásnak a hatására, a spanyolországi, németországi és franciaországi rendezéseit követően visszatért Spanyolországba, ahol jelentős szerepet játszik a kulturális életben. Többek között a film világában is tevékenykedik. De ő az alapítója és szellemi vezetője a Teatro de La Abadianak is, amely 1995-ben jött létre, Spanyolország egyik legrangosabb társulata. A spanyol főváros központjában álló, egyedi alakzatú székhelye az 1940-es években épült és egy bentlakás kápolnájaként működött. A színház neve is erre utal: a La Abadía spanyolul apátságot jelent.

A színházalapító szerint a kor hangulatát, kedélyvilágát, lelkiállapotát igyekszik előadásaival formálni, alakítani. Ebbe a sorba tartozik Juan Mayorga: Az örök béke című színdarabjának előadása is. A bázei béke megkötésének évében, több mint kétszáz évvel ezelőtt, 1795 nyarán jelent meg Königsbergben Immanuel Kant Az örök békéhez (Zum ewigen Frieden) című könyvecskéje. A Kanti gondolkodás a 19. és a 20. századi nemzetközi békemozgalom klaszszikus alapművei között szerepel, és nagy hatást gyakorolt az európai föderációs elképzelésekre is. Mivel a mondanivaló a 21. század elejére sem igen veszített aktualitásából, érdemesnek tűnik ebből ihletődni.

Juan Mayorga Az örök béke című darabjában a kortárs társadalompolitika egyik legkegyetlenebb dilemmáját, a terrorizmust taglalja. A darab cselekménye eléggé egyszerű: egy válogatás során három kutya verseng. Egy antiterrorista kiképzés utolsó fordulójába jutottak; a győztes megkapja az áhított

K7 nyakörvet. A zsűri egy másik kutyából és egy emberből áll. A kutyáknak több feladatot is meg kell oldaniuk, például 25 szóban meg kell határozniuk a terrorizmus fogalmát, vagy személyes interjún kell részt venniük. Végül a versengést végig követő ember megállapítja, hogy lehetetlen döntést hozni, ezért szükség van még egy próbatételre. Az egyik ajtó mögött olyan ember van bezárva, aki fontos információkkal rendelkezhet egy terroristatámadásról. A kutyáknak el kell dönteniük, hogy erkölcsileg indokolt-e vagy sem az illető megkínzása, ha az információk megszerzésével elkerülhető lenne az emberáldozatokat is kérő támadás. A kiképzést vezető ember oportunistá szónoklata és a kutyák három különböző reakciója az antiterrorizmus elkerülhetetlen csapdájára, valamint Kant álmára, az örök békével kapcsolatos kényes dilemmára világít rá. Az egyik kutya szereplő, Emmanuel mondja: „Ők győzedelmeskednek, ha elérik, hogy állatokként cselekedjünk”.

A cselekmény menetét megkönnyítette az a színtér, melyben a Teatro de La Abadía művészeit mozgatták és a rendező José Luis Gómez díszlettervezői készségeit is bizonyította. A rendkívüli funkciót biztosító díszlet elhitette, ilyen körülmények között képezik ki azokat, akik felveszik a harcot a terroristákkal szemben. A hatást növelték Alejandro Andújar jelmezei, José Manuel Guerra térvilágítása, Javier Almela hanghatásai, José Luis Gómez és Andrés Oliva zenei összeállítása. A színpadi harcot Carlos Alonso alkotta meg. A digitális technikát Alvaro Luna kezelte. A fentiekből is látszik, a ma színháza a legmodernebb technikában is igénybe veszi. A színház csemegete elöcsarnokában került sor a Ruxandra Cesereanu író-egyetemi tanár által vezetett beszélgetésre az előadás alkotóival. A moderátor szerepét betöltő Ruxandra Cesereanu főleg a kínzási folyamatra helyezte ki kérdéseit. Egy Cervantes-elbeszélésből indult ki, amely a kínzásról beszél. Hivatkozott J. P. Sartre Zárt ajtók című írására is, és ennek van egy mondata, ami így hangzik: „A pokol bennünk van”. Megemlítette, hogy van politikai kínzás is, amin átmentek az emberek. De a beszélgetésen megjelent szereplők: José Luis Alcobendas, Julio Cortázar, Israel Elejalde, Susi Sánchez és Fernando Sansegundo ennél jobban fel voltak készülve terrorista témából. Hozzájuk ez a témakör sokkal közelebb állt, mint nálunkfele gondolnánk, nekik a saját bőrükön volt alkalmuk megtapasztalni a 20. században mind jobban, sajátságosabban kialakuló terrorizmus megnyil-

Shakespeares series – előadásvetítések

A szív belsejében. Beszélgetés az alkotókkal

vánulásait. Tisztában voltak a kommunista pártok megítélésével kapcsolatos különbségekkel is. Az a kommunista párt, mely megbecsülésnek örvend Spanyolországban, nem tévesztendő össze azokkal a kommunista pártokkal, melyek a Szovjetunió befolyása alatt álltak. Ezzel a megjegyzéssel is utalva a világ sokszínűségére, az árnyaltabb gondolkodásra. A darab szövege kutyákról szól. Ezért problémát jelentett, hogy az üzenet minél hatékonyabban jusson el a nézőkhöz. Olyan olvasópróbákat tartottak, melyeken azt elemezték, hogyan tudják megoldani a szövegben levő üzenet bemutatását. A szöveg olvasása közben rájöttek, hogy minden mozgás és hang a szöveg üzenetét képviseli. Tehát nem a kutyák viselkedése a fontos, hanem a szöveg üzenete. Ezek a kutyák állati emberek. A nézőközönség az első perctől kezdve elfogadta a darab mondanivalóját. A kutyák csak a kiinduló pontot jelentették, az állatok természetességét akarták figyelemmel követni. Lényegében az erőszakról akartak beszélni. A fizikai kínzásról. Az erőszakot és a fizikai kínzást bemutatni. Spanyolországban is létezik a terrorizmus, ami a világon globális probléma. A totalitárius államokban lehet szó, kínzásról. De a demokráciákban is meg kell védenünk magunkat a bizonyos erőszakosságtól. Ugyanakkor minden embernek biztosítani kell a jogait. Megtörténhet, demokratikus környezetben egy kis csoport önkényesen viselkedik. Azt akarták, bemutatni, meddig mehetünk el a terrorellenes harcban. Nem csak a totalitárius államban, társadalomban, hanem demokratikus társadalomban is megtörténhet az atrocitás. Olyan hatalmat mutattak be, amely él a kínzás lehetőségével. Amelyben léteznek kínzók. Akarták a kínzás nyomait a színpadon érzéltetni.

Az előadás csúcspontjai közé tartozik az a rész, amikor a kutyákat döntésre szólítják fel. Mi történjen az ajtó mögött levő emberrel, aki terroristatámadásról tájékoztathatná őket? Ki az illető? Cinkos, aki információt szolgáltatna? Büntárs, aki fogságba esett? Ártatlan ember, akit kár lenne bántani? Számtalan megválaszolatlan kérdés, melyre nem ismert a válasz. Vábráló levegő. Mi jó az embernek, kutyának? Ki adhat választ erre? A józanul, megfontoltan gondolkodó ember? Számtalan polgárt izgató kérdés, melyre csak az ember tud válaszolni.

A modern színjátszás élharcosai

A társzervező Bukaresti Bulandra színház két előadása tökéletesen tükrözte azt a színházi elkötelezettséget, amit a Bulandra vezetősége már évek óta meghirdetett és előadásaiban meg is valósít. A modern színjátszás élharcosainak lenni a fővárosban nagy kihívás, de meg tudnak felelni. Mindkét előadásuk stúdióelőadás volt, és ennek következtében sajnos viszonylag kis számú közönség láthatta az egyébként tartásos előadásokat.

Az első előadást Dosztojevszkij ihlette *Bűn és bűnhődés* című színdarab, melyek rendezője Jurij Kordonszkij jelenleg a middletowni Wesleyan Egyetem Színházi Tanszékének adjunktusa. Végzettsége: rendezői diploma a szentpétervári Állami Színházművészeti Akadémián, 1999 (Lev Dogyin osztálya). Az ezredfordulós nemzetközi színházi élet egyik legszerencsésebb képviselője, aki tudta, mit igényelnek a nagyvilág szórakoztató iparának vezetői. Előnyűül szolgált az is, hogy magiszteri diplomát szerzett matematikából az egyetemen. Mint rendező fényesen bizonyít. Nyelveket beszél. Nemzetközi hírnévre tesz szert. 2006-ban a bukaresti Bulandra Színházban megrendezi Dosztojevszkij regényének adaptációja alapján a *Bűn és bűnhődés* című előadást.

A darab cselekménye Szentpéterváron játszódik. Raszkolnyikovot kizárják az egyetemről. Nagy nyomorban él, kiforratlan nézeteitől vezérelve megöl egy uzsorásasszonyt, aki, mint hárpia élősködik a fiúhoz hasonló, szegény diákokon. Elhiteti magával, hogy az öregasszonyt megölni helyes dolog volt, mert az csak egy parazita, s így bűne pozitív cselekedet a társadalommal szemben. A gyilkolás után pánikba esik. Kétségbe esetten keresi a vagyont, de a pénzes ládát nem leli. A háziasszony szobába lépő testvérét is megöli. A darab hűen követi Raszkolnyikov lassú idegösszeomlását, a bűntudat elhatalmasodását. Végig az a kérdés, hogy Raszkolnyikov elismeri-e bűnösségét, vagy sem. Egyre jobban átengedi magát rejtélyes, gyanút ébresztő különcködéseinek. A belső konfliktus betegségben, valamint Raszkolnyikov egyre örültebb viselkedésében nyilvánul meg. Egyrészt él benne a vágy, hogy letagadja a tettet, és védje a cselekedetét. Ezt a vágyat azonban fokozatosan felváltja az a kényszer, hogy tiszta legyen, hogy megvallja cselekedetét, jóvátegye a világ és a saját lelkiismerete előtt. A tudathasadás mind dominánsabbá válik. Ezt használja ki Jurij Kordonszkij,

amikor Raszkolnyikov személyében egyszerre három figurát is elképzel, akik szinkronmozgás közben mondják az igen bonyolult drámai szöveget. Az első Relu Poalelungi, a második: Richard Bovnoczki, a harmadik: Vlad Logigan. A két női főszerepet: Szonyát és Aljonát előadásonként felváltva játssza Rodica Lazăr és Anca Andone. Porfirij (Raszkolnyikov barátja) Sorin Leoveanu.

A Bulandra színház stúdió előadása a maga rafináltságában egy rendkívül jól megtervezett színpadi térben (díszlettervező Tina Louise Jones) játszódik, amely a nézőknek tulajdonképpen kukkolló lehetőséget biztosít. Ez a furcsa intimitás a rendezőnek is köszönhető, aki olyan mozgássort kér az előadóktól, ami sokkolja a nézőket. Mint például Aljona meggyilkolása. Szonyának erős, vallásos indítatású érzéke volt a jó és a rossz megítélésében, és amikor Raszkolnyikov fokozatosan bevallja neki a gyilkosságot, könnyörög, hogy adja fel magát. Szonya egyszerű, tiszta szerelme győz Raszkolnyikovon, aki végül feladja magát. Szibériába küldik munkatáborba, ahová Szonya is követi.

A második előadás Heiner Müller: Bonctan. Titus Róma bukása, amely tulajdonképpen Shakespeare Titus Andronicus hasonló című drámájának teljes átvétele, melyet a modern és nagyon divatos szerző, Heiner Müller kiegészített egy narrátor funkciót viselő személlyel, aki Müller stílusában kommentálja Shakespeare-i darab gondolatait, cselekményét kiegészítve mai politikai aktualitásokkal. Az előadás díszlet- és kosztümtervezőjének, Maria Miunak sikerült egy aréna alakú térben megteremtenie azt a játékat, amit a nézők körben ülve élvezhetnek. Róma forrong, az elhunyt császár még ki sem hűlt holtteste fölött pártoskodó örökösök harcolnak a hatalomért. A helyzet polgárháborúval fenyeget. Ide, a polgárháborús Rómába tér vissza Titus Andronicus, a gótokon győztes hadvezér, hogy a felbomló közösség rendjét helyreállítsa. Csakhogy azok az eszmények, Róma eszményei, amelyekért harcolt, és amelyek értelmet adtak egész eddigi életének, már érvényüket veszítették. Valami fenyegetően új szemlélet keríti hatalmába a világot, és Titus tudtán és szándékán kívül segíti. A pokorra vezető út Titus jó szándékával van kiköveztve. Shakespeare szörnyűségeket ír le. Van itt erőszak, megcsónkítás, szinte mindenki meghal a végére, de marad a nyugtalanító kérdés: „Innen hova tovább?” Egy olyan világról szól a történet, melyben jó vagy rossz nem létezik többé. A bűn, a bűntett nem erkölcsi kategória, morálistan nem megragadható. A megítélés egyetlen szempontja a praktikum, a hatékonyság. Az erőszak pusztán kommunikációs gesztus, nem több. Heiner Müller mesélője erről a világról elmélkedik. Alexandru Darie ebből az irodalmi anyagból készít egy sokkoló, robbanékony lázítóan modern előadást, mely rendkívüli hatást gyakorolhat az arénát körbeülő nézőkre. Akiknek ki kell bírniuk, mind a társszerző Müller modern hangvételű kommentárját, mind az eredeti anyagot mesterien kezelő Shakespeare rendezte vérfürdőt. Felkavaró lélegzetelállító előadás, melyet a Bulandra művészei mesterien oldanak meg. A 2 óra 30 perces előadás egy szünettel, nézőt próbáló feladat.

A darab rendezője Alexandru Darie, a színház igazgatója és főrendezője. Az előadás után megtartott sajtótájékoztatón elmondta: a cél a néző gondol-

kodásra való készítése, melyet felerősít a huszonkét reflektor és a húsz színész, akik életük egyik legbonyolultabb szakaszán mennek keresztül. A narrátor a gyilkosságról beszél. Olyan hatásosan, mintha boncoláson vennének részt.

Azt is elmondta, hogy a 17. Európai Színházi Fesztivál sikeres volt. A bukaresti és kolozsvári polgármesteri hivatal anyagilag is jelentős szerepet játszott a fesztivál létrehozásában, melyben 800 színész, színházi szakember vett részt. Tulajdonképpen ez volt az első igazi nemzetközi színházi fesztivál, hiszen amikor első alkalommal Romániában, 15 évvel ezelőtt megrendezték, akkor 10 napot tartott, és hat színház vett részt.

Az európai színházi élet fővárosai

A mostani fesztiválon az európai színházi élet panorámáját ismerhettük meg. 14 ország harminc társulats előadásait élvezhette a közönség. Bukarestben 50 napot, Kolozsváron november 2 – december 21-ig tartott. Tehát hét hetet, mely alatt az európai színházi élet fővárosai voltak Bukarest és Kolozsvár. Ez alatt az idő alatt bőven volt lehetőség arra, hogy a közönség összehasonlítsa az európai és a hazai színházi életet. Nyugodtan állíthatjuk, nincs miért szégyenkeznünk. Felemelt fejjel állhatunk abban a sorban, melybe bevettek minket 2008-ban. A Kolozsvári Állami Magyar Színház jelesre vizsgázott a vendégek előtt. Előadásai elérik a nemzetközi standardokat. A közönség, a szakma megismerhette a különböző irányzatokat.

A kolozsvári szakasz lebonyolítását, nagyban befolyásolta az a csapat, melyet a színház vezetőségének már 2007-ben az Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztivál alkalmával sikerült kiépítenie. Az akkor még kezdeti tapasztalatlanságokat sikeresen kiküszöbölték, és a mostani megmértetésen már pergőbben bonyolították le a nem könnyű feladatokat. A vendégek érkezését, elszállásolásukat, a próbák lebonyolítását, a szabadidős programok megszervezését, a sajtótájékoztatók technikai lebonyolítását, dicséretesen oldották meg. A média minél jobb, változatosabb anyaggal való ellátását, zökkenő nélkül intézték. Jó volt látni a jövőbeni színházi szakemberek tevékenységét, hiszen sok volt az egyetemista önkéntes, főleg a teatrológus, marketinges diák, akik szívvel-lélekkel segítették azt a gépezetet, melynek tökéletes működése nélkül sok fiasco becsúszhatott volna.

A szakma meggyőződhetett arról, hogy a rendezők mindenike nem közömbös az őket körülvevő világgal szemben. Mindenikben működik a javítás szándéka. Ezt ki is nyilvánítják előadásaik folyamán. Az is kiderült: sehol sem könnyű jó színházat játszani. Az ellenben biztos, hogy a ma technikája nagy mértékben biztosítja azt, hogy a nyelvi sokszínűség ne legyen akadály annak, hogy a színészek minden este, bárhol is legyen az előadás, felléphessenek a közönség előtt. A több nyelven vetített szöveg segítheti a megértést. Még ha a közönség többnyelvű is.

Színvonalas volt a fesztiválújság, UP Fest Magazin három száma, amely méltón tükrözte a pergő színházi eseményeket.

CSOMAFÁY FERENC

Képanyagunk forrása: www.huntheater.ro

Barna Ferdinánd élete és kora

„Nyelvünk nem valami csonka-béna özönvíz előtti csudafajzat, valami tevegém (strucc), hanem egy jól megtermett nyelvegyed, melynek minden egyes szava első szótagján van a teljes, avagy a körülmények szerint gyengült bár, de így is tagadhatatlanul létező hangsúly.”

Barna Ferdinánd

Barna Ferdinánd 1825. május 23-án, Nagykárolyban született. Iskolai tanulmányait szülővárosában kezdte, később a debreceni katolikus gimnáziumban folytatta a középiskolát. Ezt követően filozófiát hallgatott Nagyváradon (1841-ben), és Szatmárnémetiben (1842-ben). Jogot Pesten és Pécsen tanult egy-egy évig. 1845-ben felesküdtött királyi hivatali jegyzőnek, a következő évben pedig ügyvédi vizsgát tett. 1848-ban önkéntes nemzetőrként szolgált Erdélyben. A szabadságharc leverése után Nagykárolyban és Szatmáron ügyvédeskedett. 1860. április 24-én a Magyar Nemzeti Múzeum segédőre lett. 1868-ban egy évre a müncheni könyvtár tanulmányozására Németországba küldték, hogy hazatérve a budapesti könyvtárolományt rendszerezze. A könyvtár (a mai Országos Széchényi Könyvtár) szakszerű rendszerezését a müncheni Hof- und Staatsbibliothek mintájára és a 19. században alkalmazott müncheni szakrendszer szerint valósította meg. Ugyanebben az évben (1868. március 18-án) a Magyar Tudományos Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának levelező tagjává választották. 1869–75 között a könyvállomány elrendezésével foglalkozott, munkájáért címzetes őri ranggal jutalmazták. 1889. május 1-jén nyugalmomba vonult. 1895-ben Budapesten halt meg.

Barna Ferdinánd és évszázada

A 19. századot nyelvészeti szempontból vizsgáló kutatók egybehangzó véleménye az, hogy ez az időszak a valódi, modern, jól megalapozott nyelvtudomány önállósodásának korszaka volt. Máthé Jakab e századról szóló tanulmányában az áll, hogy az összehasonlító-történeti módszer szakszerű alkalmazásával kimagasló eredményeket értek el a kutatók: feltárták a legtöbb indoeurópai és más nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek történeti változásait.

Szintén Máthé Jakab írta le azt is, hogy ebben a korban a nyelvtudományban is, akárcsak a többi tudományágakban az volt a tendencia, hogy minél sokoldalúbban közelítsék meg a kutatók témáikat. A nyelvészek arra törekedtek, hogy minél szélesebb látókörűen írjanak, nyelvi ismereteiket gyarapították és mélyítették, innen pedig az következett, hogy kérdésfelvetéseik sokoldalúak voltak, válaszaik is kiterjedtebbek és egyre több területét mutatták meg kutatási tárgyuknak.

Amikor egy 19. századi nyelvész tanulmányával foglalkozunk, fontos szem előtt tartanunk azt, hogy

egyrészt e tudománytörténet esetében is csak viszonylagos önállóságról beszélhetünk (Máthé Jakab megnevezése), másrészt pedig azt, hogy ebben a korban az irodalom és a nyelvészet nem különült el egymástól.

Barna Ferdinánd nyelvészeti munkássága

Első nyelvészeti tanulmánya 1848-ban jelent meg a Pesti Divatlapban: ebben a közleményében az őrségnél használatos vezérszavakkal foglalkozott. Későbbi érdeklődési tárgykörébe inkább a magyar nyelvészet és a finnugrisztika tartozott. Különösen az ősműveltségre és a pogány vallásra vonatkozó nyelvészeti kutatások foglalkoztatták. Ilyen jellegű tanulmányokat közölt a Magyar Nyelvőrben, a Nyelvtudományi Közleményekben, a Vasárnapi Újságban, a Magyar Könyvszemlében és a Századokban.

Nyomatásban megjelent tanulmányait a következőképpen csoportosíthatjuk:

Fordítások finn nyelvből, illetve a finn nyelvvel kapcsolatos munkák: ebbe a tárgykörbe két kiemelkedő írása tartozik: Kalevala. A finnek nemzeti eposza (Pest, 1871), A finn költészetről, tekintettel a magyar ősköltészetre (Pest 1873). A Kalevalát legelőször Barna Ferdinánd fordította le magyar nyelvre, ezért is olyan jelentős e munkája; illetve második említett műve egy összehasonlító nyelvészeti tanulmány.

Etimológiai jellegű vizsgálódások: Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban (Budapest, 1878). A tanulmányban a szerző olyan fogalmaink etimológiai hátterét keresi, mint az agyfűrés tárgykörébe tartozó szavaink, a különféle fémnevek (arany, ólom, vas), és megkísérli az ötvösség eredetének felfedését is.

Nyelvészeti jellegű tanulmányok: A határozatlan mondatról (Budapest, 1874); Az ik-es igéről (Budapest, 1875); Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél (Budapest, 1875); A hangsúlyról a magyar nyelvben (Budapest, 1875); A mutató névmás hibás használatáról (Budapest 1876);

Finnugrisztikai jellegű kutatásairól olvashatunk a Kapcsolat a magyar és a szuomi irodalom között (Budapest, 1878) című tanulmányban, ahonnan megismerhetjük Barna Ferdinánd állásfoglalását a magyar nép eredetével kapcsolatban.

Néprajzi jellegű tanulmányok: A mordvaiak pogány istenei és ünnepi szertartásai (Budapest, 1880); Ősvallásunk főistenei (Budapest, 1881); Ősvallásunk kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai (Budapest, 1881); Vámbéry Ármán A magyarok eredete c. műve néhány főbb állításának bírálata (Budapest, 1883); A votják nép múltja és jelene (Budapest, 1885); A votjákok pogány vallásáról (Budapest, 1885); A mordvin nép házassági szokásai (Budapest, 1887). Ez utóbbiak ugyan inkább a néprajz körébe sorolhatók, de a címeiből is kitetszik, hogy Barna Ferdinándnak a magyar ősvallás és

a finnugor rokonság tárgykörébe tartozó írásai közé tartoznak.

A szerző kimondottan nyelvészeti tanulmányai inkább az akkori nyelvre, illetve bizonyos szavak, kifejezések etimológiájának kiderítésére irányulnak. Ezek közül választásom a hangsúlyról szóló tanulmányra esett, hiszen abban a korban sokan foglalkoztak a hangsúllyal, mind nyelvészeti, mind verstani alapon, és tulajdonképpen azt, amit ma a magyar hangsúlyról tudunk, többnyire e kor szerzőinek köszönhetjük. Arany János nyelvészeti szempontból is szaktekintélynek számított. Mivel Barna Ferdinánd a hangsúlyról szóló tanulmánya elején éppen Aranyra hivatkozott, utána néztem, hogyan viszonyult Arany a hangsúly kérdéséhez. Arany János A magyar nemzeti versidomról c. tanulmányában a mondathangsúly ősi léte mellett érvel. A mondathangsúly legjobban a ritmusosság megfigyelésében érhető nyomon Arany szerint: „Szóval, a folyóbeszédet ritmus váltja fel, mely benső és külső egyszersmind: szabályozza, kiméri, párhuzamos tagokra osztja fel úgy a gondolatot, mint a beszéd külső alakját, s e kettőt egymással legszorosab összehangzatba teszi, csaknem azonosítja.” Már ebből a részből is kiderül, hogy mennyire az irodalom hatása alatt gondolkodott Arany a hangsúlyról. Arról, amit Arany János a népdalokban ütemként nevez meg, azt feltételezi Barna, hogy megegyeznek a finn nyelvben accentus tonicusként emlegetett hangsúllyal. Barna accentus tonicus alatt azt érti, hogy a finn és a magyar nyelvben is egyaránt megtalálható hangsúlyfajta, amely a verssorok első szótagján érezhető: „a teljes és tökéletes egyezésnek legvilágosabb jegyül tekinthető a legrégebb körmondásainkban található előrímeknek a finn előrímekkel való teljes egyezése, és a skandináv előrímektől való lényeges különbsége. Ugyanis míg a finn és a magyar előrím mindenkor kizárólag csak egyetlen versre szorítkozik, még pedig hogy annál jobban kiéreztetessék.”

Barna Ferdinánd nézetei a hangsúlyról

Finn nyelvi ismereteire, valamint a kor neves nyelvészeinek írásaira támaszkodva alkotja meg Barna Ferdinánd saját tézisé a hangsúllyal kapcsolatosan. A logikusan meg szerkesztett tanulmány tárgyalja Barna korának sokak által kutatott kérdéseit: a szóhangsúly, szakaszhangsúly, valamint a mondathangsúly témáját, majd rátér a különféle nyelvek fonetikai sajátosságainak feltárására annak érdekében, hogy felhívja figyelmünket nemcsak azokra a hibákra, amelyeket idegen ajkú magyarul beszélő embertársaink követnek el, amikor magyarul beszélnek, hanem a más nyelveket beszélő magyarok gyakori hibáinak is megpróbálja a hangsúlyozásbeli hátterét felfedni. Így válik műve sokoldalúvá és mindenképp elgondolkodtatóvá. Tanulmányában először meggyőzően példázza, hogy a magyar nyelv nem valami tevégen, hanem olyan jól kifejtett nyelvegyed, amely rendelkezik szóhangsúllyal. A hangsúly kérdése korábban közkedvelt téma volt a nyelvészek körében.

Barna Ferdinánd hangsúlyról írt tanulmányát különösen értékesíti az, hogy nem ragad le a szóhangsúllynál és annak boncolgatásánál, hanem a nyelvi hangsúly mélyébe akar behatolni, és feltárni szándékszik éppen a hangsúlyozás kérdései megválaszolásával és tisztázásával olyan kérdéseket is,

mint a nyelvtanulás során elsajátítható, illetve a velünk született nyelvi kompetenciák kérdései. Ő tehát a hangsúlyt a maga sokoldalúságában igyekszik megragadni, nézeteit példákkal illusztrálva tárja fel előttünk. Szerinte nemcsak szóhangsúly van, hanem a szakaszhangsúly létét is példázza, illetve a mondathangsúly fontosságát is kiemeli.

A szakaszhangsúly kérdését a szóhangsúlyéból próbálja levezetni: a mondatrészeket (szakaszokat) egy hangsúlyos szótag (szó) hatása alatt tárgyalja. Felosztást készít, hogy a szakaszhangsúly összetartó erejét példázza, azt mondván, hogy a hangsúlyos szó mellett a mondatrész többi szava kiegészítőként jelenik meg. Ilyen kiegészítő szavak: az összetett szavak, a névmutató, a melléknév a főnévvel együtt, a birtokviszonyt (genitivus) képező birtokos és birtok; kivétel, mikor a birtokos és a birtokot jelentő szó, vagy csak az egyik előtt melléknév áll, illetve mikor a birtokviszonyban a birtokos a birtokolt után áll, pl. a bátyám gyönyörű kertje, a nagyobbik fia a bátyámnak; az igeikötő és a határozók igehez való viszonya; a mint és hogy módhatározó, az aki, amely, ami visszaható névmást megelőző névmutató, állítást képező mondatokban (ahogy, aki, amely, ami) pl. amint én látom, ahogy én tudom, aki a rózsáját igazán szereti stb.

Ezekben az esetekben a szakaszhangsúly mindig az elő szó első szótagjára esik. A szerkezet többi szavára félhangsúly esik, mondja ki Barna: „Mindezek annak bizonyítására vannak felhozva, hogy az egy mondatrészt képező, bár különböző beszédrészek a magyarban egyetlen szónak tekinthetők, s úgy kell őket kiejteni, mintha egyetlen szó volnának. Miután pedig a hangsúly egyetlen szóban mindig csak az első szótagon van, következőleg is (több szóból álló mondatrészen) egész hangsúly csak is az első szó legelső szótagján van, a többi önálló szavakéra pedig már csak félhangsúly esik, mivel hogy az első a többi elnyomta, vagyis más szóval élve, gyengülést szenvedett.” A szakaszhangsúly kérdésének tárgyalása révén emeli ki a hanghordozás kérdését: a hanghordozást minden nyelv sajátosságának tartja, és a magyarra alkalmazva elismeri, hogy a hangsúlyos első szót követő szavak első szótagjai gyengülnek. Ugyanakkor ezt az állítást összeveti a finn nyelvben megfigyelt hangtani jelenségekkel, és keresi azt a másodrendű hangsúlyt, ami a finnben a páratlan szótagokon van. Azt mondja, hogy a toldalék, képző jel, rag léte előtt bizonyára a magyarban is létezett, de az idők során a széphanagzasi hangsúly (accentus euphonicus) helyet cserélt. Barna szerint a széphanagzasi hangsúly a 3. (tet) és 5. szótagon (nül) van, viszont abban az esetben, ha a fel igeikötő eléje kerül, akkor a felmenthetetlenül szóban a 3. és 5. szótag már nem tet és nül, hanem a he és lesz és a széphanagzasi hangsúly ide helyeződik.

Szintén a hangsúly nehéz kérdései közt jelenik meg a csatolás (capula) hiányának esete, ami alatt azt érti, hogy két önálló szó, ha a hangsúly révén nem különítjük el, egybemosódik, és más jelentést nyer, mint pl. a lapok, alapok, alapok. Finn és az észti szavakkal is kiegészíti a capula kérdését, hiszen ez a jelenség nemcsak a magyar nyelvre jellemző.

Az, hogy milyen hangsúlyozásbeli sajátosságokkal rendelkezik egy-egy nyelv, sok más közt, függ a nyelvi elemek összefüggéseitől, a hangrendi illeszkedés törvényszerűségeitől. Azt tehát, hogy milyen anyanyelvű ember milyen idegen nyelv elsajátításá-

ra képes olyan szinten, hogy hangsúlyozása helyes legyen, az határozza meg, hogy milyen nyelvcsaládhoz tartozik az illető személy. Nyelvünk hangrendi illeszkedésének szabályai határozzák meg azt, hogy idegen nyelveken szólva milyen hibák elkövetésére vagyunk hajlamosak.

Az árja nyelvek szógyökét tekintve, Barna szerint, nem csak „belidomulással” (belidomulás alatt azt érti a szerző, hogy bizonyos nyelvek esetében a nemek megkülönböztetése által könnyebben követhetővé válik a mondat, még akkor is, ha a hangsúlyozásra nem összpontosítanak. A magyarban a nemek elkülönítésének hiánya miatt nem idomulnak egymáshoz könnyen követhetően a mondatrészek, tehát a helyes hangsúly szerepe különösen fontos) találkozunk, mind viszonyítás, mind szóképzés esetében, hanem a mássalhangzók váltakozási törvényszerűségeivel is számot kell vetnünk. „Így a törökök, ha németül megtanulnak a német nichtset rendszeren nikisznak mondják, a svédből iszvedsetet ejtenek”.

Ugyanebben a gondolatmenetben kitér a hangutánzó szavak tárgyalására is, hiszen ezek esetében a hangalak és a szó közvetlen kapcsolatban áll. Érdekességgént kiemelem Barna példáját; a prücsök, prüsszent szavakkal kapcsolatban mondja: „(nem tücsök, tüsszent, mint az újabbak nagy bölcsen tudni akarják) ugyanis mindkét szó hangutánzó, a tücsök, tüsszentés pedig már nem az, kivéve, teljességgel nincsenek, ugyanis a magyarban a szótó akkor mikor egy szótagú, áll rendszeren egy vagy két mássalhangzóból és egyetlen magánhangzóból...”

A szerző tanulmányában beszámol arról, hogy a mondathangsúly kérdéséről a Kalevala fordítása kapcsán kezdett el gondolkodni. Később elkezdte összehasonlítani a magyar ösköltészetet a finnel, és meggyőződött arról, hogy eredetileg a két ösköltészet mondathangsúlya megegyezett. Azt mondja, hogy a finn öskölteményekben az egy mondatnyi egység első szavára esik a hangsúly, akárcsak a magyarban. Kutatásai során meggyőződött a székely balladák és a finn versek hasonlóságáról. Azt vette észre, hogy a mondatrészek elválasztásán alapulnak a belső rímek és a sajátos végismétlések mind a finn, mind pedig a székely balladák esetében. Arra a kérdésre is feleletet szolgáltat, hogy miért éppen a balladákat figyelte meg: mivel a balladák tisztán csak a hangsúlyra vannak alkotva, ahogy a finnek mondják korolle perastettut, kizárólag csak hangsúlyon alapuló balladák, ami azt jelenti, hogy a mondatrészeket egészen szokatlanul, a hangsúlyt követve tagolják. Ha ennek a kutatásnak a hátterébe, Barna finn nyelvi ismereteibe és jártasságába belegondolunk, akkor érthetővé válik, miért használta fel éppen a magyar balladaíró tanulmányát értekezése kiindulópontjaként. Szerinte „a hangsúly annyira szülőanyja az altáji nyelvekben a nyelv nemzeti versidommainak, hogy egyaránt biztosan lehet következtetni a hangsúlyból a valaha létezni kellett eredeti ősi versnemre, mint az ősi versidomban írott bármi kevés maradványokból – ha ilyenek léteznek – a hangsúlyra”.

Barna a sormetszet tárgyalására is kitér, azt mondja, hogy a magyar népdalok azért vannak ütemekbe szerkesztve, mert minden ütem első szavának első szótagjára hangsúly esik. A magyar népdalok széphangzásának okát a természetes beszédűtől való el nem térésben, és a hangsúlyozás lehetőségeiben látja. Azt mondja, hogy az eredeti hangsúlyozá-

sú költemény, a nyolc szótagból álló, bokorkifejezésekkel és előrímmel ellátott, utórímet nem tartalmazó versalak volt. Azt szomorú beismeréssel mondja, hogy lassan eleurópaiasodtak költeményeink, és elvesztették ezen sajátosságaikat, de „egy főjellemvonásuk még is megmaradt, az, hogy mind e mai napig hangsúlyra, vagyis Arany János műszavával élve ütemre (ictus) vannak alapítva, s csak is ily értelemben trochaeusok, egészen úgy, mint ez a finnben is van, a hol ez már a múlt században fel volt ismervé, s hangsúlyra alapított (korolle perastettu) verseknek elnevezve.”

A más népekkel való együttélés hatásai a hangsúlyra

A tanulmányban kitér arra a kérdésre is, hogyan hat a hangsúlyra a más népekkel való együttélés. Barna megemlíti, hogy az általa tárgyalt népek esetében milyen okai voltak a nyelvi együttélésnek, és milyen hatásokat észlelt. Összeveti a magyar–német, finn–svéd hatásokat a hangsúly tükrében. Azt mondja, hogy a különféle nyelvek hathatnak egymásra szociológiai szempontból, ha közös területen élnek. A nyelvpolitikai háttérkörülményeket is felidézi: divat volt a magyar–osztrák császárság idején a magyar főurak körében németül beszélni, illetve a svéd uralom kényszerhatásairól is szól a finnek elnyomtatása idején. Nyelvi kutatását nem egyoldalúan végzi, hanem mindkét nyelv egymásra hatását bemutatja, mindkét nyelvpár esetében sokoldalúan közelíti meg kutatása tárgyát.

A magyar anyanyelvű, németül tudó ember esetről megfigyelései: ha német társaságba kerül, azonnal észreveszi, hogy hangsúlyozásbeli különbségekkel beszél a német nyelvet. A kiejtésbeli különbség oka abban rejlik, hogy bár empirikus tudása megvan az illetőnek, a német szavakat magyarosan hangsúlyozza. Ugyanitt tárgyalja Barna a magyarországi németek hangsúlyozásbeli hibáit is, megállapítván, hogy mind a szóhangsúly, mind a mondathangsúly tekintetében hibás a kiejtésük. Barna mellett számos nyelvész felfigyelt arra, hogy nyelvenkénti eltérések vannak a hangsúly tekintetében, én Volf György nézetét emelem ki, mivel Barna és Volf nézetei közt hasonlóságokat fedeztem fel. Volf György szerint a németben nincs állandó helye a szóhangsúlynak: „A németben nincs hosszú magánhangzós szótag, mely hangsúlyos ne volna, magyarul csak későn tanult németjeink nagyon hajlandók így hangsúlyozni: hogy tehát egész világosan megmagyarázzam, miről foly a beszéd, szükségesnek ítélem, hogy kettőt bocsássak előre.” Volfnak ez a tanulmánya vitatottá vált. Albert János például azzal érvelt Volf tanulmánya ellen, hogy mondatokba foglalva nem a szavaknak, hanem a szólamoknak van hangsúlyuk.

Az idegen anyanyelvű magyarul beszélők közül a román anyanyelvűek nyelvtanulási kompetenciáit külön kiemeli. Hangsúlyozás tekintetében azt mondja, hogy a szó első szótagját nem tudják hangsúlyosan ejteni, a magánhangzókat pedig rendszerint megkettőzve ejtik, míg a kettőzött mássalhangzó helyett meg csak egyet ejtenek. Regner Tivadar akadémiai előadására hivatkozva magyarítja meg ezt a jelenséget: a helytelen hangsúlyozás okát a beszélőszervek nyelvenkénti eltérő fejlődésében látja.

Barna a nyelvek hangsúlybeli keveredésének okai közt az együttélést emeli ki, és hibáztatja. Sze-

rinte ugyanis a ráhatási folyamat mellékhatásként keverednek az amúgy eltérő nyelvek hangsúlyozásbeli sajátosságai. Az idegen nyelvből hangoztatottakat veszünk át és a hosszú ideig tartó használat során ezek olyannyira beépülnek nyelvünkbe, hogy akár meg is honosodnak. Az erdélyi hangsúlyozásbeli különbségek jelenségeinek tárgyalásánál mondja a szerző: „Az sem ritkaság, hogy a rövid a helyett egy ettől lényegesen különböző bágyadt magánhangzót ejtenek, mely minden többi magyar tájnyelvben hiányzik, s egészen egy az oláh manca: enni szó első a-jával, mely ebbe meg a bolgár nyelvből jött át.” Amikor a székely kiejtés sajátosságait kutatja Barna, olyasmint fedez fel, mint Steuer János A székely hangrendszer című tanulmányában. Steuer az, aki felhívja a figyelmet arra a köztudott tényre, hogy a székelységben a hangsúly szerepe sokkal tágabb: meghosszabbítja, erőteljesebbé teszi az amúgy is hosszú magánhangzót, illetve a rövid magánhangzót is hosszúvá, nyomatékosá változtatja, pl. mütat, kútat, vídék stb.

E mellett Steuer kiemeli az éneklő hangsúlyt is, melynek megfelelően a hangsúlyozásmód nem erősségi, hanem hangmagasságbeli, nem a mondatjelentés megváltoztatásában, hanem a figyelemfelkeltésben, valamint az eleven előadásmódban van szerepe: „a székelységben akként jelentkezik, hogy a mondat utolsó szótagján lassan emelkedik a hangmagassága, s e mellett a rövid magánhangzó megnyúlik”.

Barna tanulmányában elkülöníti azt a hangsúlyt, amelyet általában használunk attól, amelyet leckéjüket magoló gyerekek használnak recitálásként, valamint a szónoki beszédétől. Ezeket az eseteket szerepbeszédnek tekintik. Mivel ilyenkor a hanglejtés megváltozik, felveti a kérdést: „De hát csakugyan nem hangsúlyoznak a leckéjüket magoló gyerekek, az imádságukat eldaráló koldusok, a hallásukat serdülő korban elveszített süketek, ügyvédek, előadók? Vaj igen – csakúgy hangsúlyoznak, mint más – még csak a süket is hangsúlyoz, csak hogy hiányosan.”

A tanulmány rávilágít a recitatív és a természetes hangsúlyozás közötti különbségekre a recitatív és természetes hangsúlyozás közötti különbségek abban rejlenek, hogy leckemagolás közben csak szóhangsúly használnak a gyerekek, akárcsak idegen nyelv tanulásakor is.

Összegzés és következtetések

Barna Ferdinánd hangsúlyról alkotott nézeteinek lényege a következőképpen összegezhető: létezik szóhangsúly, amely minden egyes szó első szótagján helyezkedik el, és önmagában véve gyenge, alig érezhető. A mondatrészek hangsúlya, mai nevén a szakaszhangsúly, ennél jóval erősebb és kiérezhetőbb. A harmadik hangsúlyfajta, a mondathangsúly, ez a hangsúlyfajta a szóhangsúllyal sokszor egybeeshet, ilyenkor a mondatrész állhat egy vagy több szóból is. A mondatokat két kategóriába osztja: egyszerű sima mondatok valamint kiemelt mondatok kategóriája. E két felosztáson belül az egyszerű, sima mondatok dominanciáját állapítja meg, és azt mondja el róluk, hogy ezekben a mondatrészek helye könnyen felcserélődhet az értelemszerű jelentékeny változása nélkül. Továbbá az egyszerű mondatok mondatrészei is kerülhetnek kiemelt pozícióba, hangsúlyos állapotba az értelemszerű helyzetük függvényében. A

kiemelt mondatok hangsúlya szintén értelemszerű.

A tanulmány nem csak a nyelvtani szempontú megközelítéssel él, egy irodalmi szempontú vonal is megjelenik benne. Barna Ferdinánd szerint a szó és mondatrészbeli hangsúly leginkább a népdalok ütemeiben érzékelhető, hiszen ezek kizárólag hangsúlyra építkező szerkezettel rendelkeznek. A hangsúlynak ez a fajta megközelítése kifejezetten jellemző volt a 19. században, ugyanis akkoriban még úgy tekintettek a nyelvre, mint egy olyanfajta kommunikációs eszközre, amelyik egységesen bármely nyelvi szituációban jelen van. Tehát a nyelvészeti tanulmányok sem a mai értelemben voltak tudományosak, általában vagy keveredtek, vagy egybeestek a mai irodalminak tekinthető tanulmányokkal.

A nyelvi jelenségek esetében nem választották el az irodalmi, népköltészeti alkotásokat a mindennapi spontán beszédétől. Emellett pedig a történetiséget is fontosnak tartották, egyrészt azért, mert ekkor kezdett kialakulni a történeti nyelvészet és a nyelvtörténet, másrészt azért, mert a nyelvet folyamatában látták, és nem egy olyan dolognak, amely elszakadhat a történetiségtől. Barna Ferdinánd tanulmányában is az érhető tetten, hogy nemcsak az akkori magyar jelenségeket tárgyalja, hanem az adott jelenség kialakulására is megpróbál választ keresni. Ezt pedig teszi úgy, hogy minduntalan rokon, illetve a magyart körülvevő más nyelvekkel hasonlítja össze a hangsúlyt.

A tanulmány kicsengése a nyelvtanulással kapcsolatban az, hogy előnyösebb olyan közegben tanulni egy nyelvet, ahol azt szóban is gyakorolni lehet. Ezt példázza az, amikor azokra a hibákra utal, amelyeket Magyarországon idegen nyelvet tanuló magyarok követnek el idegen nyelvű közegbe kerülve. A recitatív tanulás, a szavak és szabályok bemaolása helyett sokkal előnyösebbnek találja a gyakorlatban való nyelvelsajátítást, mert ilyenkor fogalmak mellett hangsúlyozni is megtanulunk. „A magyar hangsúly egészen más, mint a német s ez érzik ki az ő németiségéből, végre eljut azon pontra, hol fogalmi annyira megtisztulnak, hogy képes lesz különbséget tenni a között, amint ejtette a német szót akkor, mikor még magyarosan hangsúlyozta, s aközött, amint ejti ma, mióta feladatává tette a német nyelvet azon finom és öntudatos kiejtéssel hangsúlyozni.”

A 19. század nyelvészeit nem véletlenül érdekelte épp a hangsúly kérdése, hanem azért kutatták olyan tüzetesen a hangsúlybeli jellegzetességeket, mert azt remélték, hogy ez hozzásegíti őket a nyelvi rendszer jobb megismeréséhez. Barna Ferdinánd tanulmányában is vannak olyan jellegű kijelentések, amelyek a grammatikai vizsgálódás irányába terelik el a hangsúly kérdését. Barna a tanulmányban utal Fogarasi János nézetére, aki az értelemszerű hangsúlyt így határozta meg: „Az igevonzó, vagyis a főnyomaték a mondatban azon szónak első, illetőleg gyökizét emeli ki, melyet kezdő alakban kérdés tárgyává teszünk.” Ennek kapcsán fejti ki Barna a saját nézetét, amely szerint a kérdő mondatok alkalmasak lehetnek arra, hogy megtudjuk, hol helyezkedik el a főhangsúly az illető mondatban. „Ha a mondatot kérdőleg tesszük fel – amely szóval felelünk a kérdésre, az a hangsúlyos szó, »ott, ti. ahol valóban van, mert mondataink nagyobb részében nincs«, minthogy pedig felfogá-

som szerint a szó beszédrezi mivoltára, ezen van szabály szerint a főhangsúly – semmiben sem különbözik, és így vele ugyanegy.” Kicska Emil kortársa volt Barnának, ő is kutatta a hangsúly kérdését. Kicska úgy közelítette meg a hangsúly kérdését, hogy azt vizsgálta mi történik az állító illetve a tagadó mondatokban a hangsúllyal? Így pl. az írok mondatban az igére esik a hangsúly, míg ha tagadó formában mondjuk, akkor a nem tagadó szóra kerül a hangsúly.

A 19. századot nyelvészeti szempontból vizsgáló kutatók egybehangzó véleménye az, hogy ez az időszak a valódi, modern, jól megalapozott nyelvtudomány önállósodásának korszaka volt. Máthé Jakab e századról szóló tanulmányában az áll, hogy az összehasonlító-történeti módszer szakszerű alkal-

mazásával kimagasló eredményeket értek el a kutatók: feltárták a legtöbb indoeurópai és más nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek történeti változásait.

Szintén Máthé Jakab írta le azt is, hogy ebben a korban a nyelvtudományban is, akárcsak a többi tudományágakban az volt a tendencia, hogy minél sokoldalúbban közelítsék meg a kutatók kutatandó témáikat. A nyelvészek arra törekedtek, hogy minél szélesebb látókörűen írjanak, nyelvi ismereteiket gyarapították és mélyítették, innen pedig az következett, hogy kérdésfelvetéseik sokoldalúak voltak, válaszaik is kiterjedtebbek és egyre több területet mutatták meg kutatási tárgyuknak.

SZABÓ EMÍLIA

FELHÍVÁS A XX. TORDASZENTLÁSZLÓI KÓRUSTALÁLKOZÓRA

Az RMDSZ és az EMKE Tordaszentlászlói Választmánya, a Thamó Gyula Közművelődési Egyesület, Tordaszentlászló Helyi Önkormányzata és Református Egyházközsége szervezésében; a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal, a Communitas Alapítvány, a Szülőföld Alap, Kolozs Megye Művelődési Felügyelőség és a Népi Alkotások Központja remélt anyagi és erkölcsi támogatásával, valamint az EMKE, a Romániai Magyar Dalosszövetség, az RMDSZ Kolozs Megyei Szervezete védnökségével az idén is megszervezi a hagyományos, immár a XX. Szent László-napi Kórustalálkozót az Apáczai Csere János halálának 350., valamint Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója tiszteletére.

Az eseményre 2009. június 27-én, szombaton kerül sor, délelőtt 9 órai kezdettel a református templomban, folytatódik Szent László szobrának megkoszorúzásával, üdvözlő és emlékbeszédekkel, valamint a közös éneklésre kijelölt kórusművek előadásával a cinteremben.

Ezt követi a benevezett kórusok felvonulása, délután pedig kórushangverseny a művelődési házban.

A kórusok részvételi szándékát 2009. május 25-ig, írásban kell bejelenteni a következő címre: Szőke Zoltán ny. lp. 407505 Tordaszentlászló/Sávadisla, str. Szőlő utca nr. 144 sz., jud. Cluj – Kolozs megye. Telefon: 00-40-264-374120

A jelentkezési lapon kérjük pontosan közölni a kórus teljes nevét, nemét, elérhetőségét, létszámát, a karnagy nevét, a kórus műsorát: a szerző nevét, a kórusművek címét, tudva, hogy az egy kórus számára fenntartott szereplési idő nem haladhatja meg a 10-15 percet. Akik először vesznek részt a találkozón, jelentkezési lapjukhoz mellékeljék kórusuk összefoglaló történetét is archívumunk számára.

A távolabbról érkezőket, külföldiakat, akik egy vagy több napot szeretnének itt tölteni, a faluturizmus keretében, fizető vendégekként tudjuk fogadni. Ilyen irányú igényüket a fenti dátumnál nem későbbben a következő címre kell postázni: Boldizsár Zeyk Imre, RO 407505 Tordaszentlászló/Sávadisla, str. Nagy utca nr. 379 sz., Kolozs megye/ jud. Cluj, telefon/fax +40-264-374001, villámposztacím: boldizsarzeyk@yahoo.com.

A közös éneklésre kijelölt kórusművek: 1. Erkel Ferenc – Bárdos Lajos: Szózat, 2. Náray – Mentess Mihály – Bárdos Lajos: A magyar szentek himnuszai.

Kedves Dalostestvérek! Jeligenk továbbra is: „Nyelvében és szokásaiban él, dalaiban és művészetében érez a nemzet!”

Boldizsár Zeyk Imre RMDSZ elnök,
Szőke Zoltán ny. lelkipásztor, az EMKE elnöke,
Balázs Attila ref. lelkész,
Tamás Gebe András polgármester,
Guttman Mihály, a Dalosszövetség tb. elnöke,
Boldizsár Zeyk Zoltán elnök, Thamó Gyula KE.

